

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Československo- rakouské vztahy v letech 1945–1948

Diplomová práce

EVA NAGYOVÁ

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Černý, Ph.D.

Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií
Mezinárodní vztahy

Brno 2018/2019

M U N I
F S S

Bibliografický záznam

Autor:	Eva Nagyová Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií
Název práce:	Československo-rakouské vztahy v letech 1945–1948
Studijní program:	Mezinárodní vztahy
Vedoucí práce:	PhDr. Vladimír Černý, Ph.D.
Akademický rok:	2018/2019
Počet stran:	105
Klíčová slova:	Československo, Rakousko, vztahy, třetí republika, poválečné období, železná opona

Bibliografic record

Author: Eva Nagyová
Faculty of Social Studies, Masaryk University
Department of International Relations and European Studies

Title of Thesis: Czechoslovak-Austrian Relations in 1945–1948

Degree Programme: International Relations

Supervisor: PhDr. Vladimír Černý, Ph.D.

Academic Year: 2018/2019

Number of Pages: 105

Keywords: Czechoslovakia, Austria, Relations, Third Czechoslovak Republic, post-war period, Iron Curtain

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá československo-rakouskými vztahy v poválečných letech 1945–1948. Jejím cílem je podat celistvý obraz vzájemných bilaterálních vztahů v kontextu tehdejší světové politiky. Využité primární zdroje tvoří především materiály uložené v Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky, sekundární pak relevantní tituly odborné literatury. Prostřednictvím dostupných zdrojů jsou vzájemné vztahy sousedících zemí detailně popsány, přičemž jsou definovány a analyzovány faktory, které jejich formování ovlivňovaly.

Abstract

This master thesis deals with Czechoslovak-Austrian relations between 1945 and 1948. Its aim is to present a comprehensive image of mutual bilateral relations in the context of post-war world politics. Through the available primary and secondary sources – namely the materials stored in the Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic as well as relevant publications – the relations of the neighboring countries are described in detail, with factors that influenced their formation being defined and analyzed.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma **Československo-
rakouské vztahy v letech 1945–1948** zpracovala sama. Veškeré prameny
a zdroje informací, které jsem použila k sepsání této práce, byly citovány
v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů
a literatury.

V Brně 2. května 2019

.....
Eva Nagyová

Poděkování

Srdečně děkuji svému vedoucímu PhDr. Vladimírovi Černému, Ph.D., za cenné rady a podněty, kterými mi pomáhal při psaní této diplomové práce.

Obsah

1	Úvod	7
1.1	Vymezení, struktura a cíl práce.....	8
1.2	Metodologické ukotvení práce	9
2	Poválečná situace a uspořádání světa	13
2.1	Československo v poválečném systému	16
2.2	Rakousko v poválečném systému	21
2.3	Vývoj československo-rakouských vztahů do roku 1945.....	25
3	Zahraniční politika a aktéři ČSR a Rakouska po roce 1945	29
3.1	Československá diplomacie a aktéři zahraniční politiky	29
3.2	Rakouská diplomacie a aktéři zahraniční politiky.....	32
4	Československo-rakouské vztahy v letech 1945–1948	37
4.1	Rok 1945.....	37
4.2	Rok 1946.....	49
4.3	Rok 1947	67
4.4	Rok 1948.....	79
5	Závěr	87
	Použité zdroje	93
	Primární zdroje.....	93
	Sekundární zdroje	93

1 Úvod

Soudobé vztahy mezi Českou a Rakouskou republikou jsou v polistopadových programových prohlášeních vlád často označovány za nadstandardní a je kladen důraz na pokračování ve vzájemné intenzivní bilaterální i regionální spolupráci. Ne vždy však spolupráce mezi českou a rakouskou stranou byla považována za přirozenou a automatickou.

Po několik staletí byly dějiny obou zemí úzce provázané, proto po konci první světové války přirozeně vyvstala otázka, jaký postoj má čerstvě zrozená Československá republika ke kdysi nadřazenému Rakousku zaujmout. Navzdory řadě společných zájmů i vzájemných kontaktů, schůzek a rozhovorů se Československu s Rakouskem nikdy nepodařilo vytvořit skutečné spojenectví. Především rozdílné představy o střední Evropě i o vlastním místě v tomto regionu poznamenaly vývoj vzájemných vztahů v meziválečném období.¹ Anšlus Rakouska v březnu 1938 nakonec umlčel diplomatické styky mezi oběma zeměmi úplně. Československo zanedlouho postihl podobný osud jako jeho souseda. Proto co se oficiální diplomacie týče, obě země po vyčerpávajícím válečném období čekal nový úkol, a to znovunavázání diplomatických styků s okolním světem.

Tento pomyslný restart vzájemných československo-rakouských vztahů je možné vnímat jako výzvu pro obě země. Vztahy meziválečného období byly poznamenány vzájemnou nerovností a soupeřením, poválečná situace však změnila rozložení sil a moci v Evropě i ve světě, které se od toho po konci první světové války značně odlišovalo. K reálnému obnovování a opětovnému budování diplomatických styků se tak následně přistoupilo na podzim 1945, čímž byly znovu položeny základy spolupráce mezi oběma zeměmi.

Ono krátké tříleté období mezi lety 1945 a 1948 se tedy vyznačuje především obnovováním vzájemné spolupráce, řešením poválečných problémů a formováním sousedských vztahů. V odborné literatuře je věnováno jen málo prostoru čistě vztahům třetí republiky a Rakouska, texty se soustředí spíše obecně na poválečné období jako celek, často rozebírají vztahy až po nástupu komunistů k moci a dopad této skutečnosti

¹ Podrobněji o československo-rakouských vztazích za první republiky v KONRÁD, Ota. *Nevyvážené vztahy: Československo a Rakousko 1918-1933*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012.

na diplomacii země. Skromné množství ucelených sekundárních zdrojů zabývajících se konkrétním obdobím let 1945–1948 může představovat komplikaci, nicméně je také přesvědčivým důkazem, že téma diplomové práce je relevantní a její obsah přispěje k rozšíření znalostí o daném období, jelikož doplní a seskupí existující kusé poznatky informacemi z dosud nezpracovaných primárních materiálů, a vytvoří tak ucelený text jedinečného charakteru.

1.1 Vymezení, struktura a cíl práce

Tato diplomová práce se bude zabývat především detailním vývojem bilaterálních československo-rakouských vztahů v období takzvané třetí republiky, tedy v poválečných letech 1945–1948, přičemž analyzovány budou vztahy nejenom politického, ale také ekonomického či vojenského charakteru. Obraz vzájemných vztahů bude částečně propojován a zasazován do kontextu tehdejšího světového politického dění, jelikož ani bilaterální vztahy mezi státy se neodehrávají izolovaně.

Co se konkrétního časového období týče, práce představí situaci po konci druhé světové války a nastíní, v jakém stavu se československo-rakouské vztahy nacházely. Následně se bude věnovat jejich postupnému formování a prohlubování v průběhu oněch vyhraničených necelých tří let. Zdůrazněny budou podstatné československo-rakouské milníky ve vzájemné spolupráci, jako například listopad 1945, kdy se předsednictvo vlády Československé republiky usneslo uznat vládu kancléře Karla Rennera, či říjen 1946, kdy nastalo obnovení řádného diplomatického a konzulárního zastoupení mezi zeměmi. Součástí budou další důležité politické, ekonomické či vojenské záležitosti týkající se obou zemí. Ke konci práce bude také stručně zanalyzována role a dopad února 1948 na československo-rakouské vztahy. Text tedy poskytne především přehled o tom, jak byly vzájemné vztahy opětovně navázány a formovány, jaké důležité problémy a jakým způsobem je v té době země vzájemně řešily.

Úvodní část práce, věnující se poválečné situaci a zasazující československo-rakouské vztahy do kontextu tehdejšího světového dění, bude zkoumána především za využití sekundárních zdrojů ve formě odborné literatury. Obsahové jádro práce, tvořené analýzou bilaterálních vztahů a konkrétního dění mezi zeměmi, bude nicméně čerpat převážně z primárních zdrojů, a to především z nejrůznějších materiálů uložených v Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky v Praze.

Podstatnou část těchto primárních materiálů tvoří politické zprávy zasílané z Vídně do Prahy zmocněncem československé vlády a později také vyslancem Františkem Bořkem-Dohalským. Primární zdroje budou místy doplňovány odbornou literaturou.

Práce si klade za cíl podat celistvý obraz vývoje československo-rakouských vztahů za období třetí Československé republiky v letech 1945–1948. Prostřednictvím analýzy odborné literatury a především primárních materiálů zodpoví diplomová práce stanovené výzkumné otázky:

- Které faktory ovlivňovaly formování bilaterálních vztahů Československé republiky a Rakouska v období let 1945–1948? Jakým způsobem toto ovlivňování probíhalo?
- Mohly být za určitých okolností vzájemné vztahy formovány odlišným způsobem?

Takto stanovené výzkumné otázky jsou v souladu se stanoveným cílem diplomové práce a text obohatí o analytickou rovinu.

1.2 Metodologické ukotvení práce

Vzhledem k tématu diplomové práce bude při jejím vytváření využita metoda označována jako historický výzkum. Hendl vysvětluje, že historický výzkum sdílí společné znaky s výzkumem kvalitativním, ten se však věnuje popisu a zkoumání fenoménů přítomnosti, zatímco historický výzkum se zabývá tím, co se odehrálo v minulosti. Konkrétně jej označuje za proces systematického popisu a přezkoumávání minulých událostí nebo jejich kombinací, přičemž jeho cílem je podat zprávu o tom, co se v minulosti stalo.² Nejedná se tedy o pouhé shromažďování dat a evidování údajů, ale o jejich interpretaci.

V rámci historického výzkumu bude využíváno metod přímé a nepřímé. Obsahové jádro práce bude zkoumáno především na základě primárních zdrojů z Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky, proto zde bude uplatněna přímá metoda. Při jejím využití minulost poznáváme a popisujeme prostřednictvím jednoho či více pramenů. Takový pramen z popisované minulosti vyrůstá a bezprostředně o ní

² HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016, s. 138–139.

vypovídá. Příímá metoda je ve velké míře uplatňována tam, kde se jedná o prostý popis skutečnosti. Čím méně je však badatel ochoten se smířit s pouhým popisem a chce se vydat směrem hlubšího analyzování událostí, pak výzkum doplní o metodu nepřímou.³

V práci se nadále projeví převážně induktivní přístup, při kterém výzkumník přechází od jednotlivých faktů k obecnějším údajům o společenské skutečnosti. V práci budou nejprve z nejrozličnějších zdrojů nashromážděna jednotlivá fakta a údaje, které budou následně vyhodnocovány a zobecňovány.⁴ V menší míře bude využito i deduktivního přístupu, jenž nemůže být vnímán jako opak induktivního, ale jeho doplněk. Přístup pomáhá zorientovat se ve velkém množství pramenů a informací, jelikož badatel zná obecné závěry předchozích výsledků bádání respektovaných historiků, ze kterých čerpá.⁵

Mimo to bude aplikován diachronní přístup, jelikož jednotlivé události a procesy jsou rozebírány za pomoci progresivní metody, tedy v časové posloupnosti tak, jak na sebe navazovaly a jak se staly.⁶

Diplomovou práci je vzhledem k jejímu tématu a formě možné charakterizovat jako jedinečnou případovou studii. Případ tvoří vhodně časově a tematicky definovaný aspekt historické epizody, který je zkoumán především pro svou jedinečnost. Cílem takové studie proto není vytvoření obecně platného závěru či rozvíjení abstraktních teoretických konstrukcí, ale hloubková analýza vybraného případu, díky které je případ detailně popsán a interpretován. Interpretativní porozumění nabízí přinejmenším stejnou vědeckou hodnotu jako teoretické či příčinné vysvětlení.⁷

V průběhu analyzování materiálů se pokusím vyvarovat toho, aby nedocházelo ke zbytečnému zkreslování získaných údajů. Potencionální slabinou výzkumu totiž může být jak nedostatečný časový odstup od

³ HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 204–205.

⁴ Tamtéž, s. 201–202.

⁵ DVOŘÁK, Tomáš a kolektiv. *Úvod do studia dějepisu*. 1. díl Brno: Masarykova univerzita, 2014. Dostupné také z: <http://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/130405>, s. 99–100.

⁶ HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu*, s. 208–209.

⁷ KOŘAN, Michal v DRULÁK, Petr. *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008, s. 34.

zkoumaných historických událostí, tak zároveň značné množství dosud nezpracovaného archivního materiálu, což je dáno tím, že zkoumané období časově stále spadá do kategorie soudobých dějin.⁸ Je důležité dávat především pozor na to, aby nedocházelo k podřizování přímé metody metodě nepřímé a nebyly vybírány a analyzovány takové materiály, které by argumentovaly ve prospěch autorčiných apriorních představ o zkoumaném období. Získané poznatky budou popisovány a analyzovány co nejpřesněji a nejobjektivněji. Také proto nebude možné se úplně vyhnout deskriptivnímu charakteru práce, což však v případě málo zmapovaného tématu, jakým československo-rakouské vztahy za třetí republiky jsou, nelze považovat za negativní rys. Analytické prvky se v práci projeví při definování a rozboru faktorů, které formování bilaterálních vztahů ovlivňovaly.

⁸ BOROVSKEÝ, Tomáš a kolektiv. *Úvod do studia dějepisu*. 2. díl. Brno: Masarykova univerzita, 2014. Dostupné také z: <http://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/130406>, s. 108–109.

2 Poválečná situace a uspořádání světa

Zatímco ve světě zuřily lité boje se Spojenci na straně jedné a Osou na straně druhé, zástupci spojeneckých velmocí se již v průběhu války scházeli na konferencích, kde jednali o možném budoucím, poválečném uspořádání světa. „*Základem se staly závěry jaltské a postupimské konference Velké trojky, vznik Organizace spojených národů a v neposlední řadě vytvoření měnového a obchodního pořádku v podobě tzv. brettonwoodského systému.*“⁹

První konkrétnější podobu světového systému načrtly velmoci na druhé konferenci Velké trojky, která se konala v Jaltě na Krymu od 4. do 13. února roku 1945. Mimo řešení německé otázky došlo především k dohodě o společném vojenském postupu, a to včetně stanovení předpokládané čáry dotyku armád při finální porážce Německa. V Deklaraci o osvobozené Evropě se Spojenci zavázali zemím osvobozeným od nacistické okupace a bývalým německým satelitům společně napomáhat při ustanovení demokraticky zvolených vlád. Na jaře roku 1945 se nicméně projeví první rozdíly mezi demokratickým a komunistickým chápáním takovýchto voleb.¹⁰

Na postupimské konferenci, konající se ve dnech 17. července až 2. srpna 1945, začalo být dříve načrtnuté uspořádání světa postupně realizováno. Složitá jednání dala za vznik dokumentu zabývajícímu se politickými a ekonomickými zásadami, jimiž měla být řízena správa Německa v průběhu počátečního období okupace. Články postupimských dokumentů však nikdy nebyly mezinárodní smlouvou.¹¹ Stabilizace a restrukuralizace Německa tvořily zásadní bod programu jednání všech velmocí, nicméně postupimská konference se dotkla i dalšího ožehavého problému, a to nových hranic v Evropě. „*Sovětský svaz se fakticky stal jedinou zemí, která díky válce výrazně rozšířila své území.*“ Rusko vskutku již nyní získalo ohromný vliv ve východní Evropě a díky vzniku okupačních pásem proniklo i mezi západní velmoci v Německu a Rakousku.¹²

⁹ PLECHANOVÁ, Běla. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997, s. 37.

¹⁰ Tamtéž, s. 22–23.

¹¹ CHURÁŇ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. Praha: Libri, 2001. Otázky našich dějin, s. 82.

¹² PLECHANOVÁ, Běla. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*, s. 37–38.

Sen v té době již zesnulého bývalého amerického prezidenta Franklina Delano Roosevelta o čtyřech policistech prosazujících a dohlížejících na systém kolektivní bezpečnosti, který měl nastolit a zaručit globální mír, se na konferenci rozplynul. „*Zatímco Roosevelt chtěl realizovat wilsonovskou koncepci mezinárodní harmonie, Stalinovy představy o vedení mezinárodní politiky přísně odpovídaly réalpolitice Starého světa.*“ Ačkoliv se v instrukcích amerického ministerstva zahraničí tvrdilo, že největší hrozbou světového míru je vytvoření sfér vlivu, výsledky jednání právě takovému uspořádání světa položily základy.¹³

Idea o čtyřech policistech neumírala snadno, proto se její vliv částečně projevil při vzniku Organizace spojených národů. Stálí členové Rady bezpečnosti s právem veta tak předznamovali budoucí nejdůležitější hráče světové politiky. Hlavní cíl své existence – zajišťování a udržování bezpečnosti svých členů – nicméně OSN ve stále napjatějším prostředí nebyla schopna plnit.¹⁴ Válkou zdevastovaná Francie se zaměřovala především na svou poválečnou obnovu, navíc její vojenský příspěvek k porážce Německa byl malý, a Čína do evropského dění v následujících desetiletích prakticky vůbec nezasáhla. Zůstaly Spojené státy, Sovětský svaz a Velká Británie, přičemž poválečné možnosti posledního jmenovaného byly do jisté míry přeceňovány a jeho přispění k vítězství ve válce s Německem bledlo vedle kapacit, které vynaložil Sovětský svaz a Spojené státy.¹⁵

Speciální roli v poválečném uspořádání a stabilizaci světa hrál vznik takzvaného brettonwoodského systému. Dva hlavní architekti systému John Maynard Keynes a Harry Dexter White, ač se často jejich rozdílné pohledy na principy vznikajícího systému střetávaly, se shodovali v zásadních výchozích bodech. Oba předvíдали pokračující monetární roli peněz, zastávali stabilitu směnných kurzů, předpokládali snížení devizových omezení a kontrol, prosazovali zavedení silných vícestranných mechanismů zúčtování, aby se předcházelo diskriminačním praktikám, nabízeli dočasnou pomoc zemím se schodky v platební bilanci, prosazovali snížení sazeb a obchodních překážek a oba adresovali poválečné výzvy

¹³ KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie: od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. Vyd. 3. Praha: Prostor, 1999. Obzor (Prostor), s. 406–407, 448–449.

¹⁴ PLECHANOVÁ, Běla. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995*, s. 40.

¹⁵ VINEN, Richard. *Evropa dvacátého století*. Praha: Vyšehrad, 2007. Dějiny Evropy (Vyšehrad), s. 194.

ohledně obnovení globální ekonomiky a její stabilizace.¹⁶ Na základě plánů obou mužů byl nakonec vystavěn ekonomický systém, jehož cíl představovalo nastolení ekonomického řádu založeného na hospodářském liberalismu a volném trhu. Byl vystavěn na systému pevných kurzů účastnických měn vázaných na zlato, přičemž celý systém usměrňoval Mezinárodní měnový fond a Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj, která měla poskytnout dostatek kapitálu na rychlou poválečnou obnovu. USA díky vzniku systému posílily svou pozici ve světové aréně. Americký dolar se stal světovou rezervní měnou a byl volně směnitelný za zlato v pevném kurzu, Spojené státy navíc zavedly opatření ve formě obrácení finančních toků, čímž začaly do Evropy proudit dolary, které rozhýbaly válkou zbědované ekonomiky.¹⁷

Americká hospodářská pomoc měla výrazný dopad na politický a ekonomický vývoj evropských států. Do roku 1947 poskytly USA Evropě pomoc ve výši 15,5 miliardy dolarů, hlavní část pak představovaly prostředky z Marshallova plánu, které mezi lety 1947 až 1952 dosáhly výše 23 miliard dolarů. „*Spojené státy nabídly tuto podporu s cílem dosáhnout hospodářské i politické integrace, jež by Evropě umožnila odrazit očividnou komunistickou hrozbu.*“¹⁸ Marshallův plán byl ještě před svým zahájením označen sovětským ministrem zahraničních věcí Vjačeslavem Molotovem za nástroj rozdělení Evropy. Moskva zemím východní Evropy, které o plán projeví zájem, dala instrukce program odmítnout. Tímto krokem byly skutečně ukončeny pochyby o tom, kde přesně dolehne železná opona k zemi.¹⁹ A jedna její dělicí linie se nacházela právě mezi Československem a Rakouskem.

Byla to hlavně změna politického vedení ve Velké Británii a Spojených státech, co ovlivnilo povahu mírových jednání a poválečný vývoj stručně shrnutý výše, potažmo i globální politickou atmosféru následujících let. S nástupem Clementa Attleeho a především Harryho Trumana se zvýšila kompetitivnost mezi světovými hráči. Ta vycházela především z jejich nazírání Sovětského svazu a Stalina, které se lišilo od toho, jak je

¹⁶ STEIL, Benn. *The battle of Bretton Woods: John Maynard Keynes, Harry Dexter White, and the making of a new world order*. Princeton: Princeton University Press, 2013, s. 149–153.

¹⁷ PLECHANOVÁ, Běla. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*, s. 41–42.

¹⁸ WEGS, J. Robert a Robert LADRECH. *Evropa po roce 1945*. Praha: Vyšehrad, 2002. Dějiny Evropy (Vyšehrad), s. 74.

¹⁹ PLECHANOVÁ, Běla. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*, s. 63.

vnímali jejich předchůdci, a také z obtížného dosahování konsenzu v zásadních otázkách. Západní a sovětské přístupy k budoucímu politickému a právnímu pořádku do značné míry ovlivňovala odlišná interpretace míru, a jelikož bylo o sférách vlivu neoficiálně rozhodnuto již za války, další vývoj mírových jednání a světové politiky měl od tohoto okamžiku následovat logiku konceptu rovnováhy moci.²⁰

Ve světové politice se již během války vyprofilovali hráči, kteří měli v následujících dekáдах ovlivňovat směřování celého světa. Po konci první světové války byl svět striktně rozdělený na vítěze a poražené, od čehož se odvíjela budoucnost jednotlivých států. Na konci druhé světové války z hlediska mezinárodního systému záleželo na tom, kdo daný stát osvobodil a poskytl mu poválečnou pomoc. Bipolární rovnováha moci se neprojevila ihned s ukončením bojů, svět k ní však postupnými kroky směřoval. Na pozadí této mezinárodní situace a nového uspořádání byly poprvé navázány a rozvíjeny bilaterální vztahy jednotlivých států. Ačkoliv se železná opona ještě úplně nedotkla země, bylo již nyní patrné, že spolupráce mezi Československem a Rakouskem bude do jisté míry ovlivňována i zvenčí, a to především dvěma státy, z nichž paradoxně ani jeden nebyl opravdu evropský.

2.1 Československo v poválečném systému

Politické směřování Československa po válce bylo dáno především událostmi, které osud země v roce 1938 poznamenaly. Zformovaly se tři hlavní zásady, jejichž proponentem byl jeden z nejvýznamnějších představitelů zahraničního odboje Edvard Beneš. Jednalo se o obnovu Československa v předmnichovských hranicích, zahraničněpolitické zabezpečení proti německé hrozbě orientací na spojení se SSSR a vybudování vnitropolitických záruk proti opakování Mnichova, tedy změny v rámci politiky a ekonomiky a nové uspořádání národnostních poměrů.²¹

Už za války byla načrtnuta budoucí orientace země. Dne 12. prosince 1943 byla v Moskvě podepsána Smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a

²⁰ ALEXANDRESCU, Mihai. The International Environment in 1946-47: Between Peace Negotiations and Balance of Powers. *Transylvanian Review* [online]. 2017, **26**(2), 17-26 [cit. 2018-05-31], s. 22.

²¹ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha: Panorama, 1990. Stopy, fakta, svědectví (Panorama), s. 5.

poválečné spolupráci mezi Československem a Svazem sovětských socialistických republik. Smlouva pojednávala o politických, vojenských i hospodářských aspektech mezi oběma zeměmi a její význam se měl stát pro budoucnost země klíčovým. Podle článku čtyři měl Sovětský svaz jednat ve shodě se zásadami „vzájemného respektování své nezávislosti a svrchovanosti, jakož i nevměšování do vnitřních věcí druhého státu“. Sověti tuto skutečnost velmi rádi zdůrazňovali a již v roce 1944 ji porušili, když začali mařit československé snahy o správu Podkarpatské Rusi a vyvolali hnutí za její připojení k Sovětskému svazu.²² V srpnu 1942 obdržel Jan Masaryk nótu britského ministra zahraničí, která potvrzovala, že mnichovská dohoda ani pozdější události nemají vliv na budoucí poválečné uspořádání československých záležitostí, především v otázkách hranic. S konečnou platností byla uznána československá exilová vláda a prezident republiky.²³ Československo tak bylo mezinárodně zajištěno v předmnichovských hranicích.

Beneš se, jako jeden z hlavních představitelů Československa a důležitá politická figura, do osvobozované republiky vrátil 3. dubna 1945. S úřadováním začal v Košicích na Slovensku, kde se následně zformoval rámec budoucí politiky státu. Situace byla však komplikovaná a ve výsledku limitovala možnosti prezidenta a první poválečné vlády – Slovenská národní rada aspirovala přebrat moc na Slovensku sama. Byla ovládnuta patriotickým křídlem komunistů a občanských demokratů, předpokládala, že se stane nositelem zákonodárné a výkonné moci na Slovensku s výjimkou záležitostí společné vlády v oblasti zahraniční politiky, obchodu a vojenství. Příští československý stát si představovala jako značně volnou federaci.²⁴

Košický vládní program nové československé vlády byl přijat 5. dubna, předcházela mu březnová jednání v Moskvě, kterých se zúčastnili členové londýnské exilové vlády, delegace Slovenské národní rady a zastupci komunistického exilového uskupení v čele v Klementem

²² NĚMEČEK, Jan. *Československo-sovětská smlouva 1943*. Praha: Historický ústav, 2014, s. 34, 115–116.

²³ KUKLÍK, Jan. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945: právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci*. Praha: Karolinum, 1998, s. 129.

²⁴ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. Část druhá, prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*. Praha: Karolinum, 2008, s. 513–514.

Gottwaldem. Obsah programu a složení vlády prosadili především komunisté, kteří se na jednání od února připravovali, proto bylo z programu cítit prokomunistické zaměření. Například v oblasti zahraniční politiky se mělo vycházet se zásad slovanského bratrství, a kromě vztahu se Sovětským svazem měly být budovány úzké vztahy s dalšími slovanskými státy, mezi kterými bylo zmíněné i například Rakousko.²⁵

Předsednictví nově zformovaného prvního kabinetu připadlo sociálnímu demokratovi Zdeňku Fierlingerovi, který zastával prosovětské a protizápadní postoje. Komunisté získali v nové vládě nejdůležitější rezorty, a to ministerstva vnitra, informací, zemědělství, školství a sociálních věcí. Členové byli vybíráni z šesti povolených českých a slovenských stran, přičemž každá získala po třech křeslech. Jelikož však byla Komunistická strana rozdělená na dvě sekce (KSČ a KSS), získali komunisté křesel šest. Takové rozdělení moci zneklidnilo rakouské politiky, kteří vývoj v sousední zemi bedlivě sledovali. Mocenské postavení komunistické strany vnímali jako možnou hrozbu do budoucna.²⁶

Československo bylo z německé okupace osvobozeno jako poslední, přesto bylo vnitropoliticky poměrně stabilní. Spory mezi politickými stranami nepřerostly ve vládní krizi, nedocházelo ani k sociálním konfliktům. Bezprostředně po válce byla země vnímána jako konsolidovaná a demokratická. Tato pomyslná konsolidační fáze politického vývoje, během které nenastaly výraznější vnitropolitické rozbroje, trvala do voleb v roce 1946.²⁷

Do Národního shromáždění se poprvé po válce volilo v květnu 1946. Zvítězila KSČ, která v českých zemích získala v průměru skoro 40 % hlasů, celostátně to pak dělalo necelých 38 %. Nejvýraznější oponent KSČ, národní socialisté, získali skoro 24 % hlasů, lidová strana pak málo přes 20 %. Na čtvrtém místě skončili sociální demokraté se ziskem něco málo přes 15 %.²⁸ Na Slovensku se volby nesly v duchu boje proti

²⁵ SCHMOLLER, Hildegard v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2017. Publikace Stálé konference českých a rakouských historiků ke společnému kulturnímu dědictví, s. 173.

²⁶ Tamtéž, s. 174–175.

²⁷ KAPLAN, Karel. *Československo v poválečné Evropě*. V Praze: Karolinum, 2004, s. 13–14.

²⁸ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. Část druhá, prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*, s. 574–575.

komunismu. Pro demokraty hlasovali jak někdejší povstalci-agrárníci, tak někdejší l'udáci, které spojovala nenávisť ke komunismu.²⁹ Slovensko proto prokázalo zcela odlišné výsledky, také z důvodu, že v zemi „*zásluhou bezpečnostních orgánů, do značné míry ovládaných komunisty, došlo k výraznějšímu omezení občanských práv části obyvatelstva v důsledku jeho aktivit v době tzv. Slovenského štátu*“. Demokraté drtivě zvítězili se 62 %, komunisté získali zhruba 30 % hlasů, což se nicméně v celorepublikovém měřítku nedá prezentovat jako neúspěch.³⁰

Předsedou vlády Národní fronty se stal Klement Gottwald. Do roku 1947 se na půdě parlamentu diskutovalo poměrně svobodně a otevřeně, v tisku stále bylo možné kritizovat vládu. V roce 1947 nicméně přišla americká nabídka hospodářské pomoci v rámci Marshallova plánu a komunisté byli donuceni změnit taktiku, jelikož se báli ohrožení své pozice ve vládě.³¹

Československá hospodářská situace se v prvních poválečných letech odlišovala od stavu v ostatních státech východní Evropy. „*Disponovalo poměrně slušnou a rozvinutou průmyslovou základnou i vyškolenou pracovní silou*.“ Válka samozřejmě hospodářství poškodila, jelikož se ale české země staly dějištěm válečných operací až ke konci války, nebylo zasaženo tak jako v jiných zemích. Silnou stránkou země byl tradičně export. Po válce odpadl silný předválečný konkurent Německo a československým podnikům, které byly v situaci, že by mohly po skončení války obnovit výrobu poměrně rychle, se tak nabízela jedinečná příležitost proniknout na dříve nepřístupné trhy a získat nezanedbatelný náskok před konkurencí. Této konkurenční výhody však nebylo nikdy naplno využito například kvůli zavedení socialistického systému se skoro stoprocentním znárodněním, centrálně řízené ekonomice a motivaci přeměrovat těžiště hospodářských vztahů východním směrem. Československou ekonomiku následně srazilo odmítnutí finanční injekce v rámci plánů pro obnovu Evropy, která nastartovala hospodářství

²⁹ RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, s. 297.

³⁰ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. Část druhá, prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*, s. 574-575.

³¹ WEGS, J. Robert a Robert LADRECH. *Evropa po roce 1945*, s. 48.

západoevropských států. Československo proto postupně ztrácelo svou pozici mezi nejrozvinutějšími evropskými zeměmi.³²

Hospodářskou situaci v roce 1947 už popisuje Schmoller jako těžkou. Čerpání hospodářské pomoci v rámci Marshallova plánu se tak jevilo jako ideální řešení. Československá vláda přijala dokonce jednohlasně pozvání na Pařížskou konferenci o reorganizaci evropského hospodářství. Ještě před konferencí se však Gottwald, ministr zahraničí Jan Masaryk a ministr spravedlnosti Prokop Drtina vydali na již delší dobu plánovanou cestu do Moskvy. Právě tam jim bylo dáno ze strany Stalina najevo, že případné čerpání americké hospodářské pomoci je nepřijatelné a je porušením bilaterální spojenecké smlouvy. O necelý týden po přijetí usnesení o účasti na konferenci bylo toto rozhodnutí staženo zpět.³³

Odmítnutí plánu šokovalo jak veřejnost doma, tak zahraničí. Původní československé rozhodnutí bylo chváleno, v následujících dnech se reakce zcela obrátily. „*Přes veškeré prosovětské sympatie, které v Československu ještě převládaly, byly sovětský nátlak a ústup vlády jednoznačně hodnoceny jako významné omezení československé suverenity.*“ Odmítnutí pod pohrůžkou ze strany SSSR však v kontextuálním rámci československé politiky nebylo úplně nelogické – zahraničněpolitická strategie byla postavena na obavě z budoucího silného Německa, proti němuž byl garancí Sovětský svaz.³⁴

Nezapojení se do Marshallova plánu znamenalo pro Československo, stejně jako pro další neúčastníky se státy východní Evropy, politickou i ekonomickou katastrofu.³⁵ Tak výraznému sovětskému vměšování do vnitřní politiky země se žádná z vládních stran ani Beneš nepokusili výrazněji vzdorovat. Začátek studené války v létě a na podzim roku 1947 využili komunisté ve své cestě za mocenským monopolem. Po řadě střetů a napjatých situací, jako byla tzv. milionářská daň, slovenská krize

³² TŮMA, Oldřich v HEISS, Gernot, Alena MÍŠKOVÁ, Jiří PEŠEK a Oliver RATHKOLB, ed. *An der Bruchlinie: na rozhraní světů: Österreich und die Tschechoslowakei nach 1945*. Innsbruck: StudienVerlag, 1997, s. 389.

³³ SCHMOLLER, Hildegard v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 180.

³⁴ TŮMA, Oldřich v HEISS, Gernot, Alena MÍŠKOVÁ, Jiří PEŠEK a Oliver RATHKOLB, ed. *An der Bruchlinie: na rozhraní světů: Österreich und die Tschechoslowakei nach 1945*, s. 393–394.

³⁵ JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: její historie po roku 1945*. Praha: Prostor, 2018, s. 93.

či sjezd sociální demokracie, zakončila poválečné období třetí republiky finální vládní krize v únoru 1948.³⁶ Následný nástup komunistů k moci, kterou drželi dalších dlouhých čtyřicet jedna let, znamenal finální začlenění země do východního bloku bipolárního světa.

Mezi lety 1945–1948 v Československu existovala demokracie, byť v omezené formě, nicméně nesporně otevřenější než v dalších zemích východní Evropy, kde docházelo k tvrdší sovětizaci. Relativně klidné převzetí moci komunisty bylo umožněno tím, že Československo se z geopolitického hlediska stalo již během války součástí spíše sovětské než západní sféry vlivu, a nikdo to ani příliš nezpochybňoval. Komunisté také už v období před únorem do značné míry ovládali státní aparát a jeho nástroje represe.³⁷

Pozici v rámci mezinárodního systému a budoucí směřování země si Československo předurčilo samo. Zatímco zakladatelé první republiky prosazovali existenci státu za pomoci západních mocností, po druhé světové válce bylo využito východního Sovětského svazu. Tato orientace není zas tolik zarážející, vzhledem k oné nenáviděné „mnichovské zradě“ Západu. Beneš jako garanta pragmaticky vybral Sovětský svaz, ani on však netušil, že se budoucí republika dostane tak hluboce do jeho područí. Následný vývoj byl logickým vyústěním prosovětsky orientované politiky poměrově nejsilnější komunistické strany. Nabídka americké hospodářské pomoci představovala jedinou vážnější možnost změnit politickou orientaci země, nebylo jí však využito, což Československo pevněji sepojalo s formujícím se východním blokem. Benešova vize Československa jako mostu mezi Východem a Západem se v průběhu poválečných let hroutila, až ji nahradila realita Československa jako hranice mezi Východem a Západem.

2.2 Rakousko v poválečném systému

Vypuknutí druhé světové války bylo kladeno za vinu především Němcům, snad i proto Rakousko vyvázlo z celé situace relativně hladce i navzdory tomu, že ještě na konci války se v zemi s necelými sedmi miliony

³⁶ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002, s. 229.

³⁷ Tamtéž, s. 247–248.

obyvatel našlo 536 000 Rakušanů s platnou legitimací nacistické strany. V německých ozbrojených silách jich během války sloužilo 1 200 000, silné zastoupení měli v jednotkách SS a mezi příslušníky ostrahy koncentračních táborů, i veřejný život a významné kulturní instituce překypovaly nacistickými sympatizanty.³⁸ Deklarace o Rakousku však už v roce 1943 zemi označila za Hitlerovu první oběť, což znamenalo, že s ním po válce bylo zacházeno jinak než s Německem.³⁹

Už za války se na spojeneckých konferencích řešilo poválečné uspořádání Rakouska. Nemělo být součástí Německa a mělo být rozděleno na okupační zóny. Spojenci se sešli v červnu 1945 v Londýně, aby rakouskou otázku projednali oficiálně. K dohodě došlo 4. července téhož roku, kdy byla zároveň vytvořena Spojenecká komise pro Rakousko, jíž podléhaly všechny rakouské orgány a mnohé pravomoci. Dne 9. července byla stanovena okupační pásma a vydána směrnice pro správu Vídně – ta byla vnitřně také rozdělena na čtyři okupační pásma. Každé z nich získala do správy jedna velmoc a uprostřed vzniklé mezinárodní pásmo bylo řízeno společně.⁴⁰

Rakousko nemělo exilovou ani jinou úřadující vládu, která by mohla zasáhnout do dění v roce 1945. Podnět k vytvoření první poválečné vlády tak přišel ze strany Spojenců. Provizorní státní vláda v čele s bývalým státním kancléřem Karlem Rennerem byla nakonec sestavena 27. dubna 1945 za podpory Sovětského svazu.⁴¹ Západními mocnostmi byla uznána 20. října 1945 s podmínkou dodržení svobodných voleb v celé zemi. Situace byla podobná jako v ostatních státech sovětské okupační zóny – Sověti iniciovali a ovlivnili vytvoření vlády a až následně zareagovali západní Spojenci s požadavkem svobodných voleb.⁴²

I přesto, že Sovětský svaz sehrál důležitou roli při vzniku první poválečné vlády, Rakušané se vydali cestou tvrdého prosazování své státní

³⁸ BISCHOF, Günter. *Austria in the first Cold War, 1945-55: the leverage of the weak*. New York: St. Martin's Press, 1999, s. 13.

³⁹ JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: její historie po roku 1945*, s. 52.

⁴⁰ VEBER, Václav. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. Dějiny států, s. 552–553.

⁴¹ GEHLER, Michael. *Österreichs Außenpolitik der Zweiten Republik, Band 1: Von der alliierten Besatzung bis zum Europa des 21. Jahrhunderts*. Innsbruck: StudienVerlag, 2005, s. 23.

⁴² BRAUNEDER, Wilhelm v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 202–203.

samostatnosti, která se následně stala jádrem zahraniční a vnitřní politiky rakouské vlády.⁴³ První svobodné volby po 15 letech se konaly 25. listopadu 1945. Zúčastnilo se jich 63 % oprávněných voličů. Rakouská lidová strana zvítězila s téměř 50 %, zatímco komunisté s pouhými pěti procenty hlasů propadli. V čele vlády vystřídal Rennera Leopold Figl, který stál následně v čele tří vlád až do dubna 1953. Byl to Figl, kdo v roce 1947 vytlačil z vlády posledního komunistu a vytvořil vládu tzv. velké koalice. Spojenci uznali Rakousko de iure jako stát s hranicemi z roku 1937 dne 7. ledna 1946.⁴⁴

K porážce komunistů významně přispěla přítomnost západních Spojenců v zemi, kteří zabráňovali sovětskému ovlivňování veřejného mínění a manipulaci s jeho výsledky. Navíc rakouští socialisté zabránili pokusům komunistů o sjednocení či úzkou spolupráci a zásadně je odmítli. Nová vláda se začala soustředit především na hospodářskou obnovu, denacifikaci společnosti a její demokratizaci.⁴⁵

Kvůli válečným zločinům bylo vyšetřováno na 130 000 Rakušanů, před soudem jich stanulo 23 000, státní služby opustilo 70 000 osob.⁴⁶ V letech 1945–1948 uznaly rakouské soudy 10 694 osob jako vinné z válečných zločinů a 43 lidí dostalo dokonce trest smrti. Vzpomínky Rakušanů na nacistickou minulost byly rozporuplné, většina obyvatel totiž vnímala anšlus pozitivně a rakouští vojáci ve válce umírali za Německo. V rámci hospodářské obnovy a společenské integrace však byl vybudován mýtus o kolektivním utrpení, jenž Rakušané přijali za svůj. Byl umocněn vydáním Červeno-bílo-červené knihy obsahující dokumenty, které měly přesvědčit Spojence o vlasteneckém odporu vůči režimu po anšlusu.⁴⁷

Američané opravdu nedlouho po konci války přehodnotili svůj odměřený postup vůči rakouské vládě a Rakousku vůbec a rozhodli se mu poskytnout vydatnou hospodářskou a materiální pomoc. Částečně také z důvodu, že si Rusové v Rakousku pro své potřeby vybudovali rozsáhlý

⁴³ HEISS, Gernot v HEISS, Gernot, Alena MÍŠKOVÁ, Jiří PEŠEK a Oliver RATHKOLB, ed. *An der Bruchlinie: na rozhraní světů: Österreich und die Tschechoslowakei nach 1945*, s. 370.

⁴⁴ VEBER, Václav. *Dějiny Rakouska*, s. 553–554.

⁴⁵ Tamtéž, s. 555.

⁴⁶ JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: její historie po roku 1945*, s. 52.

⁴⁷ BUKEY, Evan Burr. *Hitlerovo Rakousko: jedna říše, jeden národ*. Přeložil Michal PROKOP. V Praze: Rybka Publishers, 2002, s. 292–294.

průmyslový komplex, který vytvářel materiální základnu pro komunistické potřeby, čímž hrozilo posílení vlivu komunistů. Rakousko se nejdříve stalo součástí programu UNRRA⁴⁸, který poskytoval především potraviny poválečné Evropě. Po jeho konci v roce 1947 představily Spojené státy Marshallův plán.⁴⁹

Rakouský zástupce a ministr zahraničních věcí Karl Gruber byl prvním z 15 Evropanů, kdo dokument podepsal. Suma činící 1,6 miliardy dolarů umožnila v krátké době rekonstruovat rakouské hospodářství. Země se navíc zařadila do západoevropského hospodářského systému, přebrala americké metody výroby i řízení, účastnila se hospodářské a politické integrace Západu a byla uchráněna před komunistickým nebezpečím. Už v roce 1949 se Rakušané dostali na předválečnou úroveň z roku 1937 a zažili tak svůj malý hospodářský zázrak.⁵⁰ Když Američané plán vyhlášovali a nabídli jej Rakousku, doufali, že se stane prostředkem pro zaručení rakouské nezávislosti a odražení sovětského vlivu.⁵¹

Pod vlivem především vnějších okolností, jako byly moskevská deklarace a studená válka, představitelé druhé republiky vybudovali základy vzkvétající ekonomiky, rozšířili systém sociálního zabezpečení a získali podporu různých politických, hospodářských a společenských skupin. Rakouská vláda oddělila osudy země od poraženého Německa a za využití houževnaté diplomacie přiměla Spojence v roce 1955 k podepsání státní smlouvy, čímž dosáhla ukončení do té doby existujícího dvojvládní v rámci země, které omezovalo její suverenitu a svobodu rozhodování na poli mezinárodních vztahů. Dne 25. října 1955 opustil rakouskou půdu poslední spojenecký voják a většina obyvatel oslavovala ukončení pomyslných sedmnácti let okupace.⁵²

Významná část tvorby československo-rakouských vztahů se týkala oblasti hospodářské spolupráce. Mezi lety 1945 a 1948 rakouská zahraničně-hospodářská politika zažila pomyslné tři fáze. Roky 1945 a 1946 se nesly ve znamení kompenzačních dohod s jednoduchou dvoustrannou

⁴⁸ United Nations Relief and Rehabilitation Administration, česky Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu.

⁴⁹ VEBER, Václav. *Dějiny Rakouska*, s. 557–558.

⁵⁰ Tamtéž, s. 558–559.

⁵¹ CARAFANO, James Jay. *Waltzing into the Cold War: the struggle for occupied Austria*. College Station: Texas A&M University Press, c2002, s. 102.

⁵² BUKEY, Evan Burr. *Hitlerovo Rakousko: jedna říše, jeden národ*, s. 294–295.

výměnou zboží, v letech 1946 a 1947 probíhaly diskuze o plánech na zřízení celní unie a v roce 1948 byl důležitou součástí Marshallův plán a s ním související liberalizace obchodu.⁵³

Rakouská pozice v poválečném uspořádání světa nebyla zpočátku příliš pevná. Země se musela zbavit válečné identity, která byla až příliš propletená s německou, a vybudovat novou, vlastní. Bylo třeba se vyrovnat se špatnou hospodářskou situací a přítomností cizích armád na území země, potažmo okupací a jistou formou dvojvládní, která ovlivňovala kroky Rakouska jak v domácí, tak zahraniční politice. Navzdory složité situaci však občané dali v prvních poválečných volbách najevo, že se nechtějí od pravicového extremismu přesunout k tomu levicovému a mají zájem na vybudování stabilní prozápadní demokracie. Toto směřování vládnoucí představitelé následně umocnili přijetím americké pomoci ve formě Marshallova plánu, což Rakousko automaticky zařadilo na západ od padající železné opony.

2.3 Vývoj československo-rakouských vztahů do roku 1945

Oficiální diplomatické styky po konci první světové války mezi Československem a Rakouskem byly navázány po podpisu mírové smlouvy ze Saint-Germain v září 1919. Edvard Beneš do té doby nabádal tehdejšího ministerského předsedu Karla Kramáře, aby země s tehdy Německým Rakouskem oficiálně nejednala, jelikož nebylo světem uznáno. Po podpisu mírové smlouvy prvotní nedůtklivost mírně opadla, určitá asymetričnost však mezi oběma státy nadále přetrvávala.⁵⁴

Mocenská nevyváženost ve vztahu obou zemí vyplývala z jejich poválečných postavení po konci války. Zatímco Československo se řadilo do kategorie vítězných států, Rakousko patřilo mezi poražené. Nevýrazná, až bezmocná rakouská zahraniční politika vůči svému severnímu sousedovi se tak střetávala s tou československou, která projevovala ambici sehrávat významnou roli ve střední Evropě. Československo ale

⁵³ GEHLER, Michael. *Österreichs Außenpolitik der Zweiten Republik, Band 1: Von der alliierten Besatzung bis zum Europa des 21. Jahrhunderts*, s. 43.

⁵⁴ KONRÁD, Ota v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 13.

skutečnou velmocí nebylo, své zájmy prosazovalo hlavně za pomoci měkkých prostředků jako diplomatických jednání či využíváním hospodářské a surovinové strategické výhody.⁵⁵

Dvacátá léta byla důležitá pro obchodní i všeobecné vzájemné vztahy. V květnu 1921 byly obnoveny normální obchodní vztahy, na konci roku státy uzavřely lánskou smlouvu upravující hospodářskou spolupráci, která byla v dalších letech rozvíjena. Na jaře 1923 se Československo jednou pětinou podílelo na půjčce Společnosti národů, která Rakousku pomáhala zafinancovat měnovou reformu. V lednu 1934 na ni navázal další úvěr ve výši 4 miliony rakouských šilinků.⁵⁶ V poválečném období rovněž vznikaly návrhy různých středoevropských plánů, jež iniciovalo především Československo. Československá strana jednala pod vlivem motivů, jako byly vlastní suverenita, aktivní zahraniční politika či svoboda v samostatném rozhodování. Naproti tomu Rakousko takovým typem mocenského sebevědomí neoplývalo, zůstávalo pasivní, uchylovalo se k mocensky omezující politice a jeho hlavním zahraničněpolitickým cílem zůstávalo připojení se k Německu, potažmo zrušení rakouské samostatnosti.⁵⁷ Kromě nepříznivé mezinárodní situace tak byl neúspěch Benešových plánů zapříčiněn i zřejmou neochotou Rakouska podílet se na projektech, které až moc připomínaly formování „slovanské“ střední Evropy v oblasti mezi Německem a Ruskem a upevňovaly zákaz anšlusu.⁵⁸

Ve třicátých letech vzájemné vztahy ovlivnila světová hospodářská krize. V Rakousku masově narůstala nezaměstnanost a vláda do toho přišla s návrhy úsporných opatření a redukce záchranné sociální sítě. Tyto plány však nebylo možné v systému parlamentní demokracie prosadit kvůli jejich nepopularitě mezi obyvatelstvem. „Brzdy“ ekonomického

⁵⁵ KONRÁD, Ota v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krize, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 20.

⁵⁶ JAKUBEC, Jan, Roman SANDGRUBER v KARNER, Stefan a Michal STEHLÍK, ed. *Česko - Rakousko: rozdělení - odloučení - spojení: sborník a katalog Dolnorakouské zemské výstavy 2009*. Jihlava: Muzeum Vysočiny Jihlava, 2009, s. 158.

⁵⁷ KONRÁD, Ota. *Nevyvážené vztahy: Československo a Rakousko 1918-1933*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012, s. 190.

⁵⁸ Tamtéž, s. 232.

ozdravení měla odstavit krizová diktatura.⁵⁹ Také snahy Rakouska z roku 1931 utvořit s Německem celní unii kalily jeho vztahy s Československem. Projekt totiž znamenal naplnění obav z německé střední Evropy a mnozí politikové v něm viděli jakýsi předstupeň anšlusu.⁶⁰ Rakouský proaktivní přístup k budování nadstandardních vztahů se sousedním Německem nicméně později ve třicátých letech mírně upadl, jelikož němečtí nacisté stále intenzivněji proklamovali tezi o podřízení se Rakouska nacistickému Německu. Zintenzivnily se tak snahy o zajištění rakouské nezávislosti. Namísto orientace na středoevropské projekty se však Rakousko obrátilo směrem k fašistické Itálii a k Maďarsku.⁶¹

Ani sblížení s Itálií nevnímal Edvard Beneš pozitivně. Propagoval Rakousko jako neutrální, o to víc po roce 1934, kdy už si Hitler v Německu upevnil pozici, a po rakouské občanské válce v únoru 1934. Po následném ustanovení autoritářského režimu v Rakousku se Československo stalo dočasným útočištěm pro levicové rakouské i německé uprchlíky.⁶² Československá zahraniční politika neschvalovala Německo-rakouskou dohodu z července 1936, ve které Rakousko stvrdilo, že se v záležitostech zahraničněpolitických a kulturněpolitických podřídí německým zájmům.⁶³

Anšlus Rakouska v březnu 1938 ohrozil bezpečnostní pozici Československa a také napomohl realizaci mnichovské dohody. Ačkoliv několik měsíců před anšlusem rakouští vládní zástupci garantovali Československu, že jeho území nebude využito německými jednotkami, pozdější německý postup tohoto prohlášení nedbal.⁶⁴

⁵⁹ JEŘÁBEK, Martin. *Konec demokracie v Rakousku 1932-1938: politické, hospodářské a ideologické příčiny pádu demokracie*. Praha: Dokořán, 2004. Bod (Dokořán), s. 66.

⁶⁰ KONRÁD, Ota v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krize, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 25.

⁶¹ VEBER, Václav. *Dějiny Rakouska*, s. 490.

⁶² POLÁČKOVÁ, Zuzana. Historical Background of Slovak-Austrian Relations. *Slovak Foreign Policy Affairs* [online]. 2001, 2(1), 107-120 [cit. 2018-06-05]. Dostupné z: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=82445>, s. 108.

⁶³ HAAS, Hanns v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krize, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 42.

⁶⁴ POLÁČKOVÁ, Zuzana. Historical Background of Slovak-Austrian Relations. *Slovak Foreign Policy Affairs*, s. 108.

Konrád vidí v meziválečných československo-rakouských vztazích určitý paradox. Na jednu stranu byly sousedské vztahy s Rakouskem vnímány jako výborné a přátelské. Navzdory tomu se v důležitých zahraničněpolitických otázkách státy spolu málokdy dokázaly shodnout. „*Vzývání přátelských vztahů a jejich bezproblémovosti tak často sloužilo pouze jako rétorická zástěrka řady drobných sporů a nedorozumění.*“ Byly to mnohovrstevná asymetrie v oblastech jako pojetí státu, mocenská nerovnováha, odlišné zahraničněpolitické styly a rétorika i odlišná pojetí střední Evropy, co bránilo vzniku skutečného spojení Československa a Rakouska.⁶⁵

Po válce v roce 1945 tak v oblasti vzájemných vztahů a diplomatických styků státy nemusely začínat úplně od nuly, protože měly na co navázat. Nicméně mezinárodní prostředí a pozice zemí se tak zásadně proměnily, že způsoby, jakými byly budovány vzájemné vztahy v meziválečném období, se již nedaly naplno uplatňovat a musely být reformovány a přizpůsobeny novému mezinárodnímu prostředí. Především bylo nutné brát v potaz vnější faktory, které do vzájemných vztahů zasahovaly, konkrétněji americkou a ruskou přítomnost v Evropě, roli samozřejmě hrály i faktory vnitřní, hlavně postupně stále více se odlišující politický vývoj obou zemí, který předznamenaly například výsledky prvních poválečných voleb či přístupy k nabídkám hospodářské pomoci.

⁶⁵ KONRÁD, Ota. *Nevyvážené vztahy: Československo a Rakousko 1918-1933*, s. 276.

3 Zahraniční politika a aktéři ČSR a Rakouska po roce 1945

Poté, co byly Rakousko a následně i Československo krátce před válkou ovládnuty nacistickým Německem, zanikla rovněž samostatná zahraniční politika a zahraniční služba obou zemí. Zatímco Československo dosáhlo obnovení alespoň malého zahraničního úřadu v rámci exilové reprezentace v Londýně⁶⁶, Rakousko si na možnost vykonávat samostatně zahraniční politiku muselo počkat až na konec války.

3.1 Československá diplomacie a aktéři zahraniční politiky

Při obnově své diplomacie se Československu v roce 1945 nabízela možnost navázat na předválečnou tradici, a tak se také následně stalo. Ministrem zahraničí se stal opět Jan Masaryk, do Černínského paláce se vrátila většina útvarů Zamini, organizační struktura ministerstva byla blízká té z meziválečného období, a dokonce se navrátila významná část původního úřednictva. Co se však od prvorepublikového období mělo odlišovat, byla zahraničněpolitická orientace státu a její realizace v praxi. „*Bylo brzy patrné, že se ministerstvo zahraničí stalo mnohem více než před rokem 1938 pouze výkonným instrumentem politiky, jejíž kurz teď zásadně určovala koaliční vláda Národní fronty.*“ Tu do jara 1946 vedl Zdeněk Fierlinger, následně komunist Klement Gottwald.⁶⁷

Obnovu Zamini v prvních týdnech vedl člen KSS, státní tajemník Vladimír Clementis, jehož funkce byla druhá nejvýznamnější v úřadě hned po ministrovi. Spolu s ním se na ministerstvo dostalo mnoho mladších, často levicově orientovaných slovenských úředníků. Nábor nových zaměstnanců postupoval poměrně rychle, a to i přes to, že u každého uchazeče byly prověřovány jeho postoje v době okupace, aby byl úřad zbaven kolaborantů s nacisty. V lednu 1946 rozhodl Masaryk o zastavení přijímání nových zaměstnanců. Na ministerstvu pracovalo celkem 1256 lidí,

⁶⁶ Konkrétněji v DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*. Praha: Academia, 2012, s. 93–102.

⁶⁷ Tamtéž, s. 119.

přičemž polovina z nich v Černínském paláci pracovala již za první republiky.⁶⁸

V říjnu 1945 na ministerstvu vznikl generální sekretariát, který měl za úkol koordinovat činnosti jednotlivých sekcí a samostatných oddělení a zajišťovat kontinuitu jejich aktivit. Jeho přednosta Arnošt Heidrich tak dohlížel na materiály připravované pro vládu, dokumenty předávané zahraničním diplomatickým misím a na kontrolu záležitostí ohledně pohybu personálu a organizace zastupitelských úřadů. Vznik tohoto útvaru poměrně zkomplikoval komunistům jejich pronikání na ministerstvo. Zamíni se dále vnitřně dělilo na šest sekcí, první z nich bylo prezidium, jehož přednostou se stal exilový vyslanec u Francouzského výboru národního osvobození generála Charlese de Gaulla František Černý. Druhá sekce byla politická a představovala nejdůležitější součást ministerstva z hlediska vlastního provádění zahraniční politiky. Počet jejích teritoriálních oddělení se ze dvou předválečných rozrostl na pět, navíc vznikla další čtyři oddělení speciální. Dále následovaly sekce zpravodajská, národohospodářská, administrativní a právní.⁶⁹

Kromě obnovení struktury a chodu ministerstva zahraničí v Praze bylo nutné k oživení československé diplomacie obnovit též síť diplomatických zastoupení v cizině. Za války z původně 74 československých prvorepublikových zastupitelských úřadů jich 18 fungovalo nepřetržitě. Patřily mezi ně například úřady ve Velké Británii a jejích dominiích, USA, Francii a jejích koloniích či v Polsku, případně při jejich exilových vládách.⁷⁰ Československé diplomacii se dařilo navazovat a obnovovat diplomatické styky relativně rychle a bez výraznějších komplikací, proto v roce 1947 mělo Československo své zastupitelské úřady v 64 státech a v dalších 43 působily jeho konzuláty.⁷¹

Na ministerstvu zahraničních věcí krátce po osvobození začali připravovat koncepci, která odrážela aktuální mezinárodní rozložení sil velmocí a zahraničněpolitickou situaci Československa. „*Sice brala v úvahu*

⁶⁸ 1945: Obnova diplomacie nezávislého Československa. In: *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky* [online]. Praha [cit. 2018-07-24]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/kveten_1945_obnova_diplomacie.html.

⁶⁹ DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*, 2012, s. 121–125.

⁷⁰ 1945: Obnova diplomacie nezávislého Československa. In: *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky*.

⁷¹ KAPLAN, Karel. *Československo v poválečné Evropě*, s. 14.

silný vliv Sovětského svazu ve střední Evropě i svízelnou pozici ČSR na rozhraní mezi Východem a Západem, ale přesto trvala na zachování těsných styků se svobodným světem.“ Náměty odborníci shrnuli v létě 1945 do memoranda, podle kterého by Československo vzhledem ke své pozici ve středu Evropy mělo bezpečnostní záruky hledat jak na Západě, tak na Východě. Spojenectví se Sovětským svazem označili za důležité, nicméně by nemělo dojít ke zpřetrhání vztahů se západními velmocemi. „ČSR by měla celkově rozvíjet vzájemně prospěšné styky se všemi demokratickými národy OSN, usilovat o mír, hospodářskou prosperitu, sociální spravedlnost i spolupráci ve světě v duchu svobody a úcty k právům všech.“ Celý tento koncept zahraniční politiky stál na předpokladu, že spolu USA a SSSR budou spolupracovat i po válce. Pokud by se tak nestalo, tato orientace zahraniční politiky by se stala bezpředmětnou, protože určujícím by se stalo rozdělení sfér vlivu.⁷²

Ministerstvo zahraničních věcí tak za třetí republiky představovalo významného institucionálního aktéra, zároveň bylo při tvorbě zahraniční politiky důležité, kdo a s jakým politickým přesvědčením zastával v rámci úřadu důležité funkce. Staronový ministr zahraničí Jan Masaryk byl spojován s Edvardem Benešem, londýnským exilem a prvorepublikovou tradicí. Často podnikal cesty na Západ, kde se snažil posilovat vazby republiky s demokratickým světem, jeho absence doma však nahrávala posilování vlivu komunistů na ministerstvu.⁷³ Jak jsem zmínila výše, na ministerstvu měli komunisté podporu státního tajemníka Clementise, získali některé významné posty a podařilo se jim založit též komunistickou buňku. Vliv Clementise a jeho soudruhů se však dařilo vyvažovat generálnímu sekretáři Heidrichovi, díky čemuž si ministerstvo i v kritických momentech před únorem 1948 zachovalo svou demokratickou skladbu, ačkoliv jí následně nebylo skoro vůbec využito.⁷⁴

Významným aktérem poválečné zahraniční politiky, který výrazně ovlivnil její směřování a prostřednictvím svých dekretů zasáhl též do tvorby československo-rakouských vztahů, byl prezident Edvard Beneš. Už za války načrtl obrysy dalšího směřování Československa a jeho postavení na mezinárodní scéně. Za nejdůležitější považoval ochránit zemi před další případnou agresí Německa, v čemž měl Československu

⁷² PROKŠ, Petr. *Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948*. Praha: ISV, 2001. Historie (ISV), s. 79–80.

⁷³ DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*, 2013, s. 156.

⁷⁴ DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*, 2012, s. 121.

pomocť Sověťský svaz. Považoval ho za klíčového partnera, nicméně počítal s poválečnou spoluprací Západu s Východem. Ačkoliv si po návratu do vlasti udržel vliv na zahraniční politiku státu, stupňující se spory mezi Sověťským svazem a Západem její tvorbu komplikovaly. Zásadní věci, jako spojenectví s Francií či účast na Marshallově plánu, se Benešovi nakonec prosadit nepodařilo.⁷⁵ Co se týče Rakouska, Beneš preferoval variantu jeho obnovy jako samostatného státu. Když šéf vídeňské diplomacie Karl Gruber navštívil v prosinci 1945 Prahu, Beneš ho horlivě přesvědčoval, že si s jižními sousedy přeje co nejtěsněji spolupracovat.⁷⁶

Důležitou roli ve formování československo-rakouských vztahů sehrál diplomat a příslušník starého českého hraběcího rodu Bořků Dohalských z Dohalic František Bořek-Dohalský. V diplomatických službách působil již za první republiky, a to od února 1920. Část své kariéry strávil v Rakousku, kde od března 1927 až do anšlusu působil jako legační tajemník a později legační rada na zastupitelském úřadě ve Vídni. Za války byl nacisty kvůli své účasti na odboji vězněn v koncentračním táboře a jeho bratři Antonín a Zdeněk byli popraveni. Do diplomatických služeb se vrátil po válce v červnu 1945 a v srpnu byl vyslán opět do Vídne, kde nejdříve působil jako vedoucí československé mise při Spojenecké kontrolní komisi a od prosince 1946 jako řádný vyslanec. Jeho odvolání přišlo v prosinci o dva roky později a v únoru 1949 byl dán na trvalý odpočinek.⁷⁷

3.2 Rakouská diplomacie a aktéři zahraniční politiky

Rakušané po válce začali budovat stát založený na jejich nové a vlastní identitě, jelikož se chtěli oprostit od blízké provázanosti s Německem a na mezinárodní scénu vstoupit jako samostatná země. Specifická rakouská identita, která je od roku 1945 kontinuálně rozvíjena a posilována, představuje dodnes důležitý aspekt při tvorbě rakouské zahraniční

⁷⁵ DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*, 2013, s. 32.

⁷⁶ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. Část druhá, prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*, s. 546–547.

⁷⁷ DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*, 2013, s. 36–37.

politiky.⁷⁸ Po roce 1945 bylo stanoveno několik zásadních cílů v rámci obnovy zahraniční politiky: obnovení státní a národní nezávislosti, územní integrita, vymanění se ze zahraničněpolitické izolace a zbavení se mezinárodní spojenecké kontroly.⁷⁹

V dubnu 1945 dosazená provizorní vláda Karla Rennera začala rychle se sestavováním zahraničněpolitického byrokratického aparátu, aby země mohla co nejdříve navenek ukázat, jakým směrem se plánuje vydat. Stejně jako v Československu, i jeho součástí se stali mimo jiné bývalí diplomaté, kteří se rovněž urychleně pustili do příprav na vytvoření prvních oficiálních dokumentů týkajících se zahraničněpolitické strategie Rakouska.⁸⁰

Základem pro směřování zahraniční politiky nově vzniklé republiky bylo úplné zřeknutí se každého mezinárodně-právního následnictví vůči nacionálně-socialistickému režimu a odmítnutí jakékoliv politické a morální zodpovědnosti za zločiny spáchané nacistickým terorem. Odtržení země od Německa, případně jeho právních nástupců, bylo neustále zdůrazňováno nejenom za účelem budování nové rakouské identity, ale rovněž kvůli vyhnutí se politické spoluzodpovědnosti včetně materiálních následků.⁸¹ Při prosazování tohoto diskurzu se politici odvolávali na ono prohlášení Spojenců z listopadu 1943, ve kterém bylo Rakousko označeno za první oběť Hitlera. Jelikož se poválečné Rakousko nacházelo pod společnou spojeneckou vojenskou administrativou Sovětského svazu, USA, Velké Británie a Francie, při tvorbě agendy se neuplatňovalo tradiční zahraničněpolitické stanovování cílů v oblasti kontinentální Evropy, které prosazovalo orientaci na konkrétní stát. Aby byla zachována

⁷⁸ Auslandskultur neu. Bundesministerium für Europa, Integration und Äußeres [online]. Wien, 2001 [cit. 2018-08-06]. Dostupné z: <https://www.bmeia.gv.at/das-ministerium/presse/aussendungen/2001/auslandskultur-neu/>.

⁷⁹ GEHLER, Michael. *Österreichs Außenpolitik der Zweiten Republik, Band 1: Von der alliierten Besatzung bis zum Europa des 21. Jahrhunderts*, s. 27–28.

⁸⁰ RATHKOLB, Oliver v HEISS, Gernot, Alena MÍŠKOVÁ, Jiří PEŠEK a Oliver RATHKOLB, ed. *An der Bruchlinie: na rozhraní světů: Österreich und die Tschechoslowakei nach 1945*, s. 299.

⁸¹ BISCHOF, Günter. *Austria in the first Cold War, 1945-55: the leverage of the weak*, s. 61.

jednota země, muselo Rakousko vést rovnocenná diplomatická jednání se Západem i Sovětským svazem.⁸²

Důležitým aktérem, který po válce jako jeden z prvních načrtl obrysy budoucího směřování Rakouska a jeho zahraniční politiky, byl Karl Renner. Svou politickou kariéru započal za Rakouska-Uherska a v době, kdy se stal kancléřem provizorní poválečné vlády, mu bylo již pětasedmdesát let. V rakouských dějinách je zapsán též jako dlouholetý vůdce sociální demokracie a prezident Rakouska, kterým byl mezi lety 1945 a 1950.⁸³ Po dobu své vlády se Renner neúnavně snažil získat důvěru Spojenců a se svou prozatímní vládou proniknout na celé rakouské území. Zatímco na postupimské konferenci v srpnu 1945 Spojenci nadále odmítali uznat jeho vládu, už v polovině září celé Rakousko oficiálně přešlo pod správu čtyř velmocí. Renner rozšířil svůj kabinet a zahrnul do něj zástupce ze zón spravovaných západními velmocemi, čímž zvýšil vliv lidovců, následně stanovil termín poválečných voleb na listopad, čímž zažehnal obavy západních Spojenců a získal jejich důvěru.⁸⁴ Byly to právě tyto Rennerovy kroky, které pomohly Rakousku přisunout se z politického hlediska blíže Západu, což v budoucna výrazně ovlivnilo směřování zahraniční politiky a diplomacie země.

Na podzim 1945 tedy západní Spojenci přijali pro své zóny centrální vládu. Do čela vytváření zahraničněpolitické agendy byl dosazen Karl Gruber, jenž se svým politickým jednáním orientoval hlavně na Spojené státy.⁸⁵ Zatímco Renner svými politickými kroky načrtl obrysy rakouské zahraniční politiky, Gruber je převedl do praxe. Jakožto ministr zahraničí v první vládě Leopolda Figla mu Rakousko vděčí za kompletní výstavbu zahraniční politiky a diplomacie země, do kterých samozřejmě aktivně zasahoval, a byl důležitou součástí tvorby československo-rakouských vztahů. Své prozápadní směřování neopustil a únorový komunistický

⁸² RATHKOLB, Oliver v HEISS, Gernot, Alena MÍŠKOVÁ, Jiří PEŠEK a Oliver RATHKOLB, ed. *An der Bruchlinie: na rozhraní světů: Österreich un die Tschechoslowakei nach 1945*, s. 299–300.

⁸³ VEBER, Václav. *Dějiny Rakouska*, s. 350.

⁸⁴ BULLOCH, Jamie. *Karl Renner: Austria*. London: Haus Pub., 2009. Haus histories, kap. 9: The Rebirth of Austria.

⁸⁵ RATHKOLB, Oliver v HEISS, Gernot, Alena MÍŠKOVÁ, Jiří PEŠEK a Oliver RATHKOLB, ed. *An der Bruchlinie: na rozhraní světů: Österreich un die Tschechoslowakei nach 1945*, s. 299–300.

převrat v Československu v roce 1948 okomentoval slovy „*aby bylo zabráněno komunistické diktatuře, musejí být komunisté drženi pryč od moci*“.⁸⁶

Zajímavou roli v prvotním formování československo-rakouských vztahů sehrál bývalý rakouský diplomat Ferdinand Marek. Po konci první světové války zastával v Praze pozici zplnomocněného zástupce, v lednu 1920 byl na základě dohod mezi československým tehdy ministrem zahraničí Edvardem Benešem a kancléřem Karlem Rennerem povýšen na zmocněnce. V dubnu 1922 byl akreditován jako mimořádný vyslanec a zplnomocněný ministr, kterým zůstal až do anšlusu. Od Marka jako znalce československých poměrů vzešel, bez předchozí konzultace s ústředím ve Vídni, prvotní impuls k obnově přerušených bilaterálních styků. Marek svou práci na obnově vzájemných vztahů však nemohl dokončit, jelikož jej zatkla sovětská kontrarozvědka a následně byl obviněn ze spolupráce s gestapem. Problematika jeho kolaborace je dodnes nejasná, dochované dokumenty ukazují jeho protinacistický a prorakouský postoj. Beneš i Masaryk žádali Markovo propuštění, avšak marně. Marek zemřel se značně podlomeným zdravím v důsledku sovětského vězení v květnu 1947, jeho rodina obdržela zprávu o jeho úmrtí o patnáct let později. Neoprávněnost původních obvinění přiznalo ruské ministerstvo vnitra až v roce 1993.⁸⁷

⁸⁶ COLBY, Reginald. Zwischen Befreiung und Freiheit: Der Sonderfall Österreich. *International Affairs* [online]. 1954, **30**(2), 237-238 [cit. 2018-08-11]. DOI: 10.2307/2607592. ISSN 1468-2346. Dostupné z: <https://academic.oup.com/ia/article-lookup/doi/10.2307/2607592>, s. 237-238.

⁸⁷ STEINER, Herbert. *První rakouský vyslanec v Praze Ferdinand Marek. Jeho osudy v letech 1938-1947*, Praha: Archiv Akademie věd České republiky, 1995, s. 14-57.

4 Československo-rakouské vztahy v letech 1945–1948

Následující kapitola tvoří stěžejní část diplomové práce. Na základě informací, vycházejících převážně z primárních dobových dokumentů, budou detailně rozebrány československo-rakouské vztahy v daných letech. Využívány budou hlavně politické zprávy, které zasílal z Vídně do Prahy František Bořek-Dohalský, místy dokumenty z teritoriálních odborů obyčejného a tajného, a to celé bude doplněno o poznatky ze sekundární literatury. Přiblížena bude agenda vzájemných vztahů, jejich formování a průběh, čímž bude vytvořen celkový obraz toho, jak v daných letech vypadaly. Vytvoření obrazu vzájemných československo-rakouských vztahů v letech 1945–1948 pomůže identifikovat faktory, které vzájemné vztahy formovaly a daly jim podobu.

Jak bylo zmíněno na konci předešlé kapitoly, prvotní impuls k obnově bilaterálních vztahů vzešel od diplomata Ferdinanda Marka. „V květnu 1945 navázal Marek styky s Edvardem Benešem, aby ho informoval o záměru obnovit rakouské zastupitelství v Praze.“⁸⁸

4.1 Rok 1945

V prvních měsících roku 1945 vzhledem k válečné situaci a politickému postavení obou zemí žádné styky mezi sousedy pochopitelně neexistovaly. Reprezentace obou zemí projevil zájem na obnovení vzájemné komunikace v květnu 1945. Rakouští i českoslovenští představitelé vnímali předválečné spojení jako nedostačující, potenciál ke vzájemné spolupráci ať už z historických, či geografických důvodů existoval mnohem větší, ale nebylo jej využito.⁸⁹ Zemím se tak nyní naskytla nová šance na vytvoření úzkého spojení. Agenda prvních poválečných měsíců se točila především okolo otázky repatriace Rakušanů, první konkrétnější oficiální politické zprávy o politickém dění zaslané Ministerstvu zahraničních věcí do Prahy Úřadem zmocněnce pro ochranu zájmů

⁸⁸ ŠEPTÁK, Miroslav v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 214.

⁸⁹ Tamtéž, s. 213.

československých příslušníků, které jsou v archivu ministerstva zahraničí uloženy, pocházejí až z prosince roku 1945.

V květnu 1945 Marek kontaktoval Beneše a diskutoval s ním o možnosti obnovení rakouského zastupitelství v Praze. Hned 8. května to samé probíral s předsedou pražského Národního výboru Albertem Pražákem. Už 12. května tak Marek získal od československých úřadů buďdovu, ve které dříve sídlilo rakouské vyslanectví.⁹⁰ Marek při jednáních výslovně vysvětlil, že od nikoho nemá oficiální zmocnění, ale považuje za naléhavé pomoci rakouským občanům a jako bývalý vyslanec považuje za důležité hájit jejich práva. Podařilo se mu ujednat, aby se na rakouské příslušníky nevztahovaly předpisy týkající se Němců, místo toho on sám se srozuměním Národní rady převezme ochranu jejich zájmů. Karl Renner Markovi soukromým dopisem ze dne 18. května sdělil, že jej de facto uznává za zástupce rakouských příslušníků v Praze. Prozatím Marka z politických důvodů a vzhledem k situaci, v jaké Rakousko bylo, nemohl jmenovat úředně. V následujících dnech Marek podrobněji informoval o způsobu a rozsahu repatriací rakouských krajanů.⁹¹

Ačkoliv osoby rakouské státní příslušnosti, které se neprovinily proti českému a slovenskému národu, měly být podle tehdy platných nařízeních vyjmuty z dosahu opatření vůči německému obyvatelstvu, stejně docházelo například k neodůvodněnému internování, zabavování majetku či nucenému pracovnímu nasazení.⁹² Rozlišování Rakušana od Němce komplikovala skutečnost, že všichni obyvatelé Rakouska po anšlusu automaticky získali říšsko-německé občanství. Zaměstnanci rakouského zastoupení v Československu zkoumali u osob věci jako dialekt, místo narození či znalost určitého regionu. *„Neúnavná činnost Marka a jeho spolupracovníků zajistila transfer za humánních podmínek pro více než 10 000 osob.“* Zmíněnému neoprávněnému zabavování majetku rakouských občanů, kteří na rozdíl od Němců měli právo si jej ponechat, rakouské zastoupení nedokázalo úplně zabránit a bylo to právě při repatriacích, kdy vznikl problém, který měl negativně zatížit

⁹⁰ ŠEPTÁK, Miroslav v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 214.

⁹¹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR (AMZV), Praha, fond Teritoriální odbory obyčejné 1945–1959 (TO-O 1945–1959), Rakousko, k. 1, úřední záznam ze dne 2. 6. 1945.

⁹² STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991, s. 161.

vzájemné československé-vztahy na další tři dekády. Finanční kompenzace Rakušanům za jejich zcizený majetek se stala ožehavým tématem na obou stranách.⁹³

Bylo to v tomto období, kdy Marka zatkla sovětská vojenská kontra-rozvědka Směrš. Zmizení potažmo prvního diplomatického zástupce Rennerovy vlády v Praze mohlo vzájemné vztahy významně poznamenat, političtí zástupci obou zemí nicméně problém přestáli a nedovolili, aby zasáhl do formování vzájemných kontaktů. Proto i této komplikaci navzdory byl 3. června 1945 akceptován Markův nástupce Alois Vollgruber jako zmocněnec k zajištění zájmů rakouských státních příslušníků v Československu. Československá vláda poskytla Vollgruberovi k provádění repatriací prostory po Markovi v budově bývalého vyslanectví v Praze, jelikož i ona pomýšlela na hromadnou repatriaci Čechů a Slováků z Rakouska, k čemuž by na oplátku vyžadovala budovu generálního konzulátu ČSR ve Vídni. Ministerstvo zahraničních věcí k celé situaci potutelně poznamenalo, že mu v budově ponechá tolik nábytku a kancelářského vybavení, kolik požaduje za nutné k nerušenému úřadování, nicméně nemá nic proti tomu, aby byl Vollgruberovi za ponechání inventáře účtován přiměřený poplatek.⁹⁴

Alois Vollgruber se k přednostovi politické sekce Heidrichovi dostavil 1. června s dopisem od předsedy prozatímní rakouské státní vlády ve Vídni Rennera, který jej zmocňoval, aby u československé vlády a před jejími úřady pokračoval v Markově činnosti a hájil zájmy rakouských státních příslušníků. Renner též žádal, aby v Československu vyšli Vollgruberovi a jeho spolupracovníkům při provádění jejich úkolů co nejvíce vstříc. Ministerstvo zahraničních věcí se tedy obrátilo na ministerstvo vnitra s tím, „aby se zřetelem na reciproční stránku věci poskytlo p. Vollgruberovi úlevy poskytované obvykle podle mezinárodního práva zmocněncům *de facto*“, jelikož mezi Československem a prozatímní rakouskou vládou dosud stále nebyly upraveny diplomatické styky.⁹⁵

Ustanovení Vollgrubera jakožto Markova nástupce bylo československými představiteli vnímáno vesměs kladně. Dlouhou dobu coby rakouský vyslanec působil v Paříži, po obsazení Rakouska německým

⁹³ ŠEPTÁK, Miroslav v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 214–215.

⁹⁴ AMZV, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, spis ze dne 5. 6. 1945.

⁹⁵ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, spis ze dne 4. 6. 1945.

vojskem jej nacisté delší dobu věznili. Poté se přestěhoval do Prahy, kde pracoval jako úředník Škodových závodů.⁹⁶

Nyní již pod Vollgruberovým vedením byla k účelům repatriace v Praze zřízena služebna úředně nazývaná Zmocněnec k hájení zájmů rakouských státních příslušníků v Československé republice⁹⁷. Ministerstvo zahraničních věcí mělo zájem na tom, aby se repatriace prováděla stejně urychleně jako nedávno iniciovaná repatriace Čechů a Slováků z Rakouska, nicméně zdůrazňovalo, že musí být repatriováni skutečně jen rakouští státní příslušníci, vůči kterým nejsou z politického hlediska žádné námitky. Navrhlo proto ministerstvu vnitra, aby osoby určené k repatriaci do Rakouska kontrolovalo v souladu s úlevami poskytovanými na základě mezinárodního práva zmocněncům de facto.⁹⁸

Krátce po nástupu do své nové funkce v Praze Vollgruber požádal české úřady, aby uznaly Emanuela Waldsteina-Wartenberga jakožto jeho zástupce při hájení zájmu rakouských příslušníků na území Moravy. Funkoval by jako jeho podřízený a staral se na Moravě o evidenci a péči o tamní rakouské příslušníky.⁹⁹ Československé ministerstvo zahraničí tuto žádost považovalo za vhodnou, jelikož se v Brně vyskytlo již několik samozvaných zástupců rakouských státních příslušníků. Bylo by proto lepší, aby péče o ně byla soustředěna v rukou jediného zplnomocněného zástupce. Ani s osobou Waldsteina-Wartenberga (příslušníka staré, původem české šlechtické rodiny Valdštejnů – německy Waldstein) nemělo ministerstvo problém, jelikož se za německé okupace choval „bezvadně“ a po osvobození dal městu Hrochově Týnci k dispozici svůj tamní velkostatek.¹⁰⁰

Po vyřešení organizačních záležitostí, týkajících se budovy bývalého rakouského vyslanectví v Praze¹⁰¹ a právního postavení rakouského repatričního komitétu¹⁰², a oficiálním ustanovení zplnomocněnců pro Čechy i Moravu se mohli Vollgruber se svými spolupracovníky začít naplno

⁹⁶ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, zpráva ze dne 4. 6. 1945.

⁹⁷ Německy Bevollmächtigter zur Wahrung der Interessen österreichischer Staatsangehöriger in der Tschechoslovakischen Republik.

⁹⁸ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, zpráva ze dne 4. 6. 1945.

⁹⁹ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, žádost ze dne 6. 6. 1945.

¹⁰⁰ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, spis ze dne 6. 6. 1945.

¹⁰¹ Konkrétněji viz AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, verbální nota ze dne 16. 6. 1945.

¹⁰² Konkrétněji viz AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, spis ze dne 23. 6. 1945

věnovat agendě, za kterou byli primárně vysláni. Navázali na Markovu činnost a pokračovali v ní několik dalších měsíců. Akceptování Vollgrubera československými představiteli jakožto zmocněnce pro hájení zájmů rakouských státních příslušníků v ČSR bylo pro vzájemné vztahy významným krokem. Znamenalo to vůbec první implicitní uznání rakouské zahraniční mise, a stalo se tak jen několik málo týdnů po skončení války. V mezinárodním kontextu to znamenalo, že Československo právě tímto krokem pomohlo prolomit zahraničněpolitickou izolaci svého jižního souseda.

V létě roku 1945 Vollgruber apeloval hlavně na to, aby Rakušané nebyli řazeni do stejné kategorie jako Němci a byli od nich náležitě rozlišováni. V půlce července zaslal ministerstvu zahraničí ostrou připomínku zabývající se dekretem prezidenta Beneše č. 5/1945 Sb. ze dne 19. května 1945, který nesl název O neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. V tomto dekretu byly za státně nespolehlivé označeny všechny osoby německé a maďarské národnosti. Vollgruber argumentoval, že „výraz národnost rovná se výrazu státní příslušnost, takže politicky bezúhonní rakouští státní příslušníci nepodléhají nařízení dekretu“.¹⁰³ Se stejným argumentem zájmy Rakušanů hájil v otázce zajištění německého majetku podle vyhlášky ministerstva financí ze dne 22. června 1945.¹⁰⁴ Jelikož i československá strana sporu měla v rámci zachování vřelých oficiálních styků zájem na klidném vyřešení kontroverzní situace, nazpátek sdělila, že „dotčené předpisy vyplynuly z revolučního dění a jsme si vědomi delikátnost jejich aplikace na osoby německého jazyka, které nejsou státními příslušníky německými, a ministerstvo zahraničních věcí bude u vnitrostátních úřadů působiti k tomu, aby se vytvořila praxe zmírňující tvrdosti“.¹⁰⁵

Kdybychom měli hodnotit repatriace čistě na základě oficiální korespondence mezi československou a rakouskou stranou, dalo by se říct, že spolupráce fungovala relativně dobře. Rakouské požadavky na odlišování Rakušanů od Němců se na diplomatické úrovni setkávaly s pochopením z československé strany. Je však nutné upozornit, že Marek začínal s hájením práv rakouských státních příslušníků již 8. května a

¹⁰³ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, žádost č. j. 10628 ze dne 16. 7. 1945.

¹⁰⁴ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, žádost č. j. 10629 ze dne 16. 7. 1945.

¹⁰⁵ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, spis ze dne 18. 7. 1945.

Vollgruber 22. července stále ještě apeloval na české úřady, aby přestaly s Rakušany zacházet stejně jako s říšskoněmeckými občany, jelikož byl vůči nim v praxi nadále uplatňován dekret z 19. května. Doposud se jim tedy zatím po celé poválečné období z velké části dostávalo stejného zacházení jako Němcům a ani v dalších týdnech se situace příliš nezměnila. Ač na nejvyšších místech respektovali rozdíly mezi rakouskou a německou národností, v praxi se rozlišování příliš neuplatňovalo.

Uznání a respektování rakouského státního občanství tak ve skutečnosti představovalo první poválečný spor vážnější povahy. Poválečná koordinace nejrůznějších československých úřadů a bezpečnostních složek nebyla zdaleka jednotná. V některých oblastech Rakušany považovali přímo za Němce, jinde je odlišovali pouze poskytnutím určitých výhod a jen menšina respektovala, že se jedná o příslušníky obnoveného státu. Rakousko, které vysídlování sudetských Němců zprvu považovalo za vnitřní problém Československa, začalo být znepokojené postupem vůči svým občanům a v zemi se směrem k ČSR rozmáhala nepříznivá nálada.¹⁰⁶ Proud lidí směřujících z Československa do Rakouska totiž začal představovat pro Rennerovu vládu problém. Nebyli to jen Rakušané, některé odhady mluví o vysídlení až 200 000 Němců do Rakouska. Jelikož byla československo-rakouská hranice z velké části na území kontrolovaném Rudou armádou, byly tyto takzvané divoké odsuny tolerovány.¹⁰⁷

Proti tomuto způsobu vysídlování, kdy se příliš nehledělo na národnost, ale spíše na jazyk, jakým daná osoba mluví, neprotestovalo pouze Rakousko, Spojenci vůči němu též vznesli své výhrady. Od konce července československá ministerstva průběžně vydávala různé výnosy a nařízení, které vyjímaly Rakušany z opatření proti Němcům a přiznávaly omyly, k nimž docházelo při zajišťování osob. Též obsahovaly finanční a potravinové úlevy pro rakouské občany. Ještě 2. října, skoro pět měsíců po konci války v Evropě, vyšel další výnos ministerstva vnitra, který opět nařizoval, aby občané s potvrzenou rakouskou státní příslušností a politickou bezúhonností nebyli pokládáni za Němce. Vollgruber ministerstvu zahraničí mezitím předložil na 150 stížností proti nesprávnému postupu českých úřadů, což se vzhledem k jeho délce působení ve funkci zmocněnce dá považovat za impozantní množství. Dne 26. října 1945 se

¹⁰⁶ KAPLAN, Karel. *Československo v poválečné Evropě*, s. 153–154.

¹⁰⁷ KOVAŘÍK, David v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933–1948*, s. 141.

konala meziministerská porada, která si kladla za cíl jednou provždy zkoordinovat postup všech resortů vůči Rakušanům. Koncem roku 1945 tak konečně ubylo problémů spojených s uznáním a respektováním rakouského státního občanství.¹⁰⁸

Postupimská konference ukončila pomyslné období divokých odsunů. Transfer německého obyvatelstva měl samozřejmě pokračovat, nyní však ve formě organizovaného a řádně zajištěného procesu. Jan Masaryk představil 24. října konkrétní plán na vysídlení 2,5 milionu Němců z Československa. Spořádané přesídlování mělo začít v prosinci 1945, nakonec bylo odloženo na leden 1946.¹⁰⁹ To evidentně zcela neřešilo problematiku rozlišování Rakušana od Němce, alespoň se však zlidštil způsob, jakým byly odsuny prováděny, a přibýlo na důslednosti. Ministerstvo vnitra odhadovalo, že před válkou se v Československu nacházelo okolo 50 000 Rakušanů a v průběhu války jejich počet vystoupal až na 180 000. V prvních poválečných měsících jich 70 000 ze země odešlo, okolo 15 000 bylo umístěno v internačních táborech. Ministerstvo průmyslu odhadovalo hodnotu jejich majetku pod národní správou v průmyslu a pojišťovnictví na 200 milionů Kčs, živnostenské a zemědělské závody měly hodnotu stejnou, ne-li vyšší. Na základě prezidentských dekretů o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů, o konfiskaci nepřátelského majetku a dekretů znárodnovacích docházelo k problémům při určování, jaký rakouský majetek lze považovat za nepřátelský a jaký ne.¹¹⁰ Problematika neprávem zabaveného rakouského majetku se táhla vzájemnými vztahy i v dalších letech a do roku 1948 nebyla uspokojivě vyřešena.

Rakouští politici a média nekritizovali odsuny jako takové, ale především způsoby, jakým byly realizovány. Avšak objevovaly se též názory, že je pochopitelné, že Češi nadále nechtějí sdílet jednu zemi s německou menšinou. „Katastrofa, která sudetské Němce postihla, byla vnímána jako téměř nevyhnutelný důsledek německé zrady a nucené německé nadvlády.“¹¹¹ Sám rakouský ministr zahraničí Gruber otázku sudetských

¹⁰⁸ KAPLAN, Karel. *Československo v poválečné Evropě*, s. 154.

¹⁰⁹ CHURAN, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. Praha: Libri, 2001. Otázky našich dějin, s. 80.

¹¹⁰ KAPLAN, Karel. *Československo v poválečné Evropě*, s. 154–155.

¹¹¹ SCHMOLLER Hildegard v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 194.

Němců charakterizoval jako vnitropolitickou záležitost a navzdory své proměštinové politice, kterou uplatňoval v jižním Tyrolsku, důrazně odmítal pokusy shromažďovat materiály o odsunu či podporování protičeské nálady v příhraničních oblastech země. „Byli to lidé, kteří jim působili neustálé potíže a oni by je působili každému. Je přirozené, že se jich chtějí zbavit. Ujišťuji vás, že já i naše vláda posuzujeme tento problém tím samým způsobem.“¹¹²

Ač byl odsun Němců problematický a repatriace Rakušanů komplikovaná, vlády a političtí činitelé spolu komunikovali a spolupráce na nejvyšší úrovni se rozvíjela. I proto dokázaly země tyto první hektické poválečné měsíce ustát a nevytvořila se mezi nimi propast, která by zkomplikovala jejich budoucí spolupráci. Československo navíc v určitých záležitostech bylo Rakousku i inspirací.

Jedním z takových případů byla československá zkušenost se zestátněním hospodářských subjektů. V Rakousku totiž hledali způsob, jakým by mohli předejít krizi podobné té z 30. let, a Československo jim mohlo posloužit jako vzor při obnově hospodářství v zemi. Karl Renner při zasedání kabinetní rady 26. července 1945 zmínil, že se Československo ubírá cestou zestátnění a objevují se tak otázky, proč Rakousko nevolí stejný postup. Rakouští socialisté dokonce o rok později Československo navštívili, aby se osobně informovali o problematice zestátnění.¹¹³

Více bilaterálně kooperovat v oblasti hospodářství spolu oba státy začaly už v září 1945. Tenkrát ještě jako státní podtajemník se Karl Gruber setkal v Praze s českými vrcholnými politickými zástupci. Jedním z bodů, který probíral s prezidentem Benešem, se týkal právě problematiky rakouského majetku. Beneš zdůrazňoval, že by se opatření pro proces zestátnění mohla redukovat. Při jednáních se projevil i postoj jednotlivých účastníků k československo-rakouské spolupráci. Zatímco Beneš a ministr zahraničí Jan Masaryk, a ten navíc velmi výrazně, byli Rakousku příznivě nakloněni, komunistický státní sekretář Clementis komentoval vnitropolitický vývoj u jižních sousedů chladně a nepřátelsky.

¹¹² RATHKOLB, Oliver v HEISS, Gernot, Alena MÍŠKOVÁ, Jiří PEŠEK a Oliver RATHKOLB, ed. *An der Bruchlinie: na rozhraní světů: Österreich und die Tschechoslowakei nach 1945*, s. 300.

¹¹³ SCHMOLLER Hildegard v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 189–190.

Z návštěvy nakonec vzešel návrh hospodářské smlouvy, jež měla Rakousku zajistit zásobování uhlím.¹¹⁴ Mezi sousedy tak započala ekonomická spolupráce, a v prosinci 1945 státy oficiálně uzavřely dohodu, kterou rakouská delegace označila za začátek obnovy dřívějších hospodářských styků (v meziválečném období Československo představovalo spolu s Německem rakouského nejvýznamnějšího obchodního partnera). Gruber zmínil, že prosperující Československo je významné pro rakouskou ekonomiku.¹¹⁵

Vzájemnou ekonomickou spolupráci se opravdu oživit podařilo. „Mezi srpnem 1945 a květnem 1946 připadalo 42 % rakouského importu a 39 % exportu na Československo, jehož hospodářství utrpělo v důsledku druhé světové války menší škody než Rakousko.“ Rozvoj zahraničního obchodu pokračoval i v dalším období třetí republiky, v roce 1946 se 25 % rakouského zahraničního obchodu týkalo Československa, Maďarska, Polska a Jugoslávie, přičemž 19 % vývozu připadlo na ČSR.¹¹⁶

Spolupráce a veškeré jiné kroky v oblasti vojenství probíhaly pod drobnohledem Spojenecké rady. Spojenecká rada pro Rakousko zasedala 10. listopadu 1945 ve Vídni (za předsednictví generálporučíka Richarda McCreeryho a za účasti maršála Ivana Stěpanoviče Koněva, generála Marka W. Clarka a generálporučíka Antoine Béthouarta) a vyslovila souhlas se zřízením československé a jugoslávské vojenské mise ve Vídni. Zástupci USA a Velké Británie též oznámili, že jejich vlády jmenovaly své politické zástupce pro Rakousko a že americká a anglická vláda daly souhlas ke jmenování zástupců prozatímní vlády Rakouska v Londýně i ve Washingtonu.¹¹⁷ Aby mohla být československá vojenská mise ve Vídni zřízena, potřebovala k tomu souhlas Spojenecké rady. To je praktickou připomínkou toho, že i když se vzájemné vztahy zemí rozvíjely, jejich tvorba byla do jisté míry závislá na vnějších okolnostech a političtí představitelé neměli nad jejich směřováním plnou kontrolu.

¹¹⁴ RATHKOLB, Oliver v HEISS, Gernot, Alena MÍŠKOVÁ, Jiří PEŠEK a Oliver RATHKOLB, ed. *An der Bruchlinie: na rozhraní světů: Österreich un die Tschechoslowakei nach 1945*, s. 300.

¹¹⁵ KAPLAN, Karel. *Československo v poválečné Evropě*, s. 157.

¹¹⁶ KOMLOSY, Andrea v HEISS, Gernot, Alena MÍŠKOVÁ, Jiří PEŠEK a Oliver RATHKOLB, ed. *An der Bruchlinie: na rozhraní světů: Österreich un die Tschechoslowakei nach 1945*, s. 319.

¹¹⁷ Československá vojenská misse ve Vídni. *Lidová demokracie*, 13. listopadu 1945.

Jako vedoucí československé mise při Spojenecké kontrolní komisi ve Vídni od srpna 1945 působil František Bořek-Dohalský.¹¹⁸ Do diplomatických služeb se vrátil teprve v červenci, proto si u ministerstva zahraničí žádal o zrychlené vydání diplomatického pasu pro sebe a svou manželku Věru.¹¹⁹ Bořek-Dohalský od počátku svého působení ve Vídni ze strany Rakušanů slýchal, že je pro jejich politiky důležité, aby vztahy s Československem byly co nejprátelštější.¹²⁰ Působení Bořka-Dohalského ve Vídni vzrostlo na významu v momentě, kdy okupační velmoci uznaly vládu Karla Rennera. Stalo se tak 20. října 1945, přičemž termín voleb byl stanoven na 25. listopadu.¹²¹ Předsednictvo československé vlády se následně na návrh ministra zahraničí a na základě doporučení Spojenecké rady pro Rakousko rozhodlo rovněž deklarativním způsobem uznat Rennerovu vládu.¹²² Tento způsob uznání rakouské vlády je dalším důkazem, nakolik měly okupační velmoci mezinárodní postavení Rakouska pod kontrolou a že neovlivňovaly pouze jeho jednání vůči okolí, ale též kroky okolí vůči Rakousku.

Na podzim 25. listopadu se konaly v Rakousku volby a 19. prosince se tak pořádala ustavující schůze rakouské sněmovny¹²³. Od úřadu zmocněnce pro ochranu zájmů československých příslušníků v Rakousku došla na ministerstvo zahraničí politická zpráva komentující průběh schůze a popisující atmosféru v zemi.

Celé schůzi předcházelo podle slov zmocněnce zdlouhavé a obtížné jednání o složení nové vlády, odpovídající volebním výsledkům a mocenskému postavení jednotlivých stran. „*Ministerská listina podléhá nadto*

¹¹⁸ DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*, 2013, s. 37.

¹¹⁹ AMVZ, Praha, fond Teritoriální odbory tajné 1945–1959 (TO-T 1945–1959), Rakousko, k. 1, záznam žádosti o urychlené vydání diplomatického pasu z července 1945.

¹²⁰ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. Část druhá, prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*, s. 547.

¹²¹ PIOTROWSKI, Harry. The Soviet Union and the Renner Government of Austria, April–November 1945. *Central European History* (Brill Academic Publishers) [online]. 1987, **20**(3/4), 246–279 [cit. 2018-08-25], s. 267–268.

¹²² Diplomatické styky Československo/ČR - Rakouská republika. *Velvyslanectví České republiky ve Vídni* [online]. Praha/Vídeň, 2014 [cit. 2018-08-25]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/vienna/cz/cesko_rakouske_vztahy/diplomaticke_vztahy/diplomaticke_styky_ceskoslovensko_cr.html.

¹²³ Německy Nationalrat.

schválení Spojeneckou radou, takže do jednání zasahovaly i jednotlivé spojenecké mise. Trvalo tudíž sestavování nové vlády celé tři týdny, po nichž teprve mohlo dojít k tomuto schválení Spojeneckou radou a v důsledku toho ke svolání Nationalratu.“ Při ustanovující schůzi odstoupila provizorní vláda a bylo stanoveno blízké datum, kdy bude vyhlášena nová vláda, jmenovaná zatím zvoleným spolkovým prezidentem. Dlouhá jednání nebyla zapříčiněna neshodami ohledně jejího programu a činnosti, ale diskuzemi o jejím osobním složení. Mnoho designovaných členů vlády bylo odmítáno pro jejich činnost během německé okupace či za nedemokratického režimu před anšlusem. Zvláště rakouští komunisté se v tomto směru velmi činili a přicházeli s více či méně objektivními materiály proti kandidátům obou velkých stran.¹²⁴

Ustavující schůze Nationalratu se zúčastnily všechny spojenecké mise a vedle maďarské mise a rumunské repatriační mise „*byl pozván a velmi čestně umístěn*“ i úřad zmocněnce. Atmosféra byla uvolněná a slavnostní, plně obsazená galerie mohutným potleskem přivítala vstup poslanců obou velkých stran do sněmovní síně a se zaujetím následně vyslechla jejich projevy. Plno nebylo pouze uvnitř budovy, i venku před ní se sešlo množství lidí zajímajících se o historickou ustanovující schůzi. Politici ve svých projevech vyslovili odhodlání pracovat loajálně a všechny problémy řešit kompromisem. Kompromis využili již při obsazování jednotlivých rezortů, stejně tak měl být aplikován ve volbě výborů.¹²⁵

Prohlášení nové vlády, které bylo oficiálně představeno dva dny po schůzi Nationalratu, se věnovalo koncentraci všech sil pro opětovnou výstavbu země a zajištění obyvatelstva pro zimní měsíce, co se týče zdrojů jídla a tepla. V politických otázkách se zabíralo snahou nové vlády o zrušení demarkačních linií mezi jednotlivými okupačními zónami. Vysloveno bylo rovněž přání o konci obsazení Rakouska spojeneckými armádami. I konkrétně Československo bylo zmíněno, a to v rámci zahraničněpolitických záležitostí, kde byla zdůrazněna role Československa jako důležitého partnera, stejně jako nutnost srdečnosti a vzájemnosti ve vývoji bilaterálních vztahů. Kategoricky pak byl vznesen požadavek na navrácení jižních Tyrol a hraničních korektur v Korutanech. Nationalrat a

¹²⁴ AMVZ, Praha, fond Politické zprávy 1918–1977 (PZ 1918–1977), Rakousko – Vídeň 1945, zpráva ze dne 21. 12. 1945.

¹²⁵ Tamtéž.

ostatní státní úřady v dalších týdnech čekaly prázdniny z důvodu katastrofálního nedostatku paliva, proto další informace ohledně jejich činností mohly přijít až po Novém roce.¹²⁶

Nový spolkový kancléř Leopold Figl ve vládním prohlášení zmínil, že vztahy s rakouskými sousedními státy představují jeden ze zásadních bodů pro rekonstrukci Rakouska. S Československem chtěl navázat úzké spojení, které mělo začít v hospodářské rovině, ale časem se přesunout i do dalších zahraničněpolitických oblastí.¹²⁷ Na tomto místě se hodí připomenout, že výše probíraná hospodářská dohoda z prosince byla uzavřena v rámci vůbec první zahraniční cesty zanedlouho již rakouského ministra zahraničí Karla Grubera. To, že jeho první kroky v nové funkci vedly právě do Prahy, v sobě nese určitou symboliku, naznačující, že Československo bylo vskutku vnímáno jako strategický a vážený partner. Určitě ve výběru destinace byla i jistá pragmatičnost – uzavřená smlouva se týkala dodávek uhlí a jak bylo zmíněno ve vládním prohlášení, cílem vlády bylo mimo jiné zajistit svým občanům dostatek tepla na zimu. Rakouské úřady navíc kvůli nedostatku tepla na přelomu roku vůbec nefungovaly. Hostitelé v Praze vynaložili nemalé úsilí, aby si rakouská delegace odnesla pozitivní dojmy, například s ní někteří mluvili německy či se podával pravý vídeňský guláš. Podepsaná dohoda představovala první mezinárodní obchodní smlouvu Rakouska v poválečné éře a byla důležitým krokem pro jeho emancipaci na poli mezinárodní politiky.¹²⁸

Československo-rakouské vztahy v roce 1945 silně ovlivnila válka a její důsledky, což se logicky promítlo v agendě a tématech zahraniční politiky států a do formování vzájemných vztahů. Konkrétně jejich povahu formovaly především odsuny Němců a repatriace Rakušanů a s tím související problematika určování národnosti či zabavování majetku, dále se do vzájemných vztahů promítla hospodářská situace zemí a kroky vlád k jejímu zlepšení, v neposlední řadě je ovlivnilo rovněž uznání rakouské vlády všemi okupačními velmocemi na území země. Československo bylo Rakousku v roce 1945 nakloněno, pomohlo mu dostat se z mezinárodní izolace a skrze hospodářskou smlouvu zajistilo dodávky tepla jeho občanům, Rakušané v tomto období hledali u Československa inspiraci a

¹²⁶ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1945, zpráva ze dne 21. 12. 1945.

¹²⁷ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1945, text rakouského vládního prohlášení ze dne 21. 12. 1945 připojený ke zprávě z téhož dne.

¹²⁸ ŠEPTÁK, Miroslav v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 216.

vzhlíželi k němu. I když mezinárodní postavení zemí se lišilo, při oficiální komunikaci a ve vzájemných vztazích se k sobě oba státy k sobě snažily chovat jako rovnocenní partneři. Rakousko, ač nemělo možnost vytvářet úplně nezávislou zahraniční politiku, se nepodřizovalo politickým krokům Československa, Československo na druhou stranu nezneužívalo momentálního rakouského mezinárodního postavení.

Ve výše zmíněném a obecně v událostech roku 1945 lze najít významný konkrétní faktor, jenž do ustanovování vzájemných vztahů výrazně zasáhl a který ovlivnil hned několik sfér najednou, a tím byly dekrety prezidenta republiky. Ty ovlivnily odsun Němců a stanovily nakládání s jejich majetkem i podobu zestátňování v Československu. A právě těchto oblastí se v roce 1945 československo-rakouské vztahy týkaly nejvíce. Odsun Němců zasáhl i rakouské příslušníky a velká část diplomatických jednání mezi československou a rakouskou stranou se týkala této problematiky, to samé platí o majetku Rakušanů. Zestátňování zase byl jev, o který se Rakušané zajímali, jelikož hledali inspiraci a ponaučení, které by mohli využít při stabilizaci své vlastní ekonomiky. Beneš tak svým jednáním jako jedinec výrazně ovlivnil poválečné směřování československo-rakouských vztahů tím, že vystavěl jejich rámec, který byl poté v praxi naplněn reálnými kroky a agendou, a to nejenom skrze jednání politiků a diplomatů, ale například v případě odsunů i skrze vojáky, členy partyzánských jednotek a vlastně i obyčejné lidi. Druhým významným faktorem ovlivňujícím podobu vzájemných vztahů v roce 1945 byla přítomnost velmocí na území Rakouska. Neustálá kontrola a nesvoboda při tvorbě vlastní zahraniční politiky už z principu ovlivňovala její finální podobu, a to nejenom na rakouské straně, ale i straně československé, jelikož bylo potřeba, aby se k dané problematice jako první vyjádřily velmoci a zaujaly stanovisko. Až na jeho základě mohli jednat ostatní.

4.2 Rok 1946

4.2.1 Leden–březen

Lednová agenda roku 1946 týkající se vzájemných vztahů se točila kolem organizačních a personálních záležitostí. Rakouský ministr zahraničí Gruber oznámil svému československému protějšku, že Alois Vollgruber bude nyní zastávat funkci zplnomocněnce k hájení rakouských zájmů v ČSR. Vollgruber tak již neměl na starosti pouze hájení zájmů

rakouských příslušníků, ale zastupoval zájmy celé země. Gruber zmínil, že tento krok byl učiněn, „*aby se dosavadní přátelské vztahy mezi republikou Rakouskou a ČSR zachovaly a vybudovaly*“. Vyslovil srdečné přání, aby novému zplnomocněnci byla věnována plná důvěra ve všem, co přednese z příkazu rakouské vlády, a aby se Československé republice v novém roce dařilo.¹²⁹ Vollgruber po dohodě obou vlád nový titul přijal a zároveň sdělil, že repatriační komitét v Praze byl zrušen a repatriační agendou jeho úřadu byl pověřen Theobald Ballasko.¹³⁰

Rovněž funkce československého zástupce v Rakousku se transformovala. O této proměně informoval v druhé polovině ledna státní sekretář Clementis Spojeneckou radu. František Bořek-Dohalský byl stanoven zplnomocněncem k hájení československých zájmů v Rakousku. Protože Československo v listopadu 1945 uznalo Rakousko a jeho vládu, bylo nezbytné zřídit trvalé a účinné zastoupení, jehož úkolem by bylo zajištění kontinuálního rozvoje doposud dobrých sousedských vztahů a hospodářské spolupráce mezi zeměmi. Clementis se navíc na Spojeneckou radu obrátil s požadavkem, aby případně poskytla československé delegaci pomoc, podporu i ochranu při vykonávání jejích povinností.¹³¹

Jelikož zahraničněpolitické směřování Rakouska bylo nadále kontrolováno Spojeneckou komisí, předurčovala nová funkce Bořka-Dohalského ke komunikaci nejenom s rakouskou vládou, ale též s velmocemi na území Rakouska. Nótu ministerstva tak během února odevzdal jak rakouskému ministerstvu zahraničí, tak velmocem, které navíc požádal o přijetí politickými poradci kontrolní komise a jejich vojenskými šéfy. Pozvání k Rusům přišlo prakticky ihned. Rozhovor se sovětským zástupcem proběhl v přátelském duchu, nicméně z ruské strany byly vyjádřeny pochybnosti, týkající se sdělení o uznání rakouské vlády, které dle nich platí pro vládu provizorní, a ne vládu nynější, a nevhodného překladu slova zmocněnec do ruštiny. Bořkovi-Dohalskému bylo dokonce doporučeno, aby si vyžádal, ještě než navštíví představitele rakouské vlády, nové instrukce z Prahy. Ten však galantně zareagoval, že „*to nepovažuji za nutné, že nejedná se o vyslanectví v pravém slova smyslu, nýbrž právě o úřad zmocněnce k hájení československých zájmů v Rakousku, a že neodevzdávám Rakušanům pověřovací listiny hlavy státu, nýbrž pouze dopis státního tajemníka zahraničnímu ministrovi, kterým mají být provizorně*

¹²⁹ AMVZ, Praha, TO-T 1945–1959, Rakousko, k. 1, spis ze dne 10. 1. 1946.

¹³⁰ AMVZ, Praha, TO-T 1945–1959, Rakousko, k. 1, záznam ze dne 19. 1. 1946.

¹³¹ AMVZ, Praha, TO-T 1945–1959, Rakousko, k. 1, dopis ze dne 23. 1. 1946.

upraveny naše vztahy“. Další den se sešel Bořek-Dohalský přímo s maršálem Koněvem. V rozhovoru s ním mluvil o Sovětském svazu jako o nejdůležitějším československém spojenci, ten mu odpověděl, že osobně si ze všech Slovanů cení nejvíce Čechoslováků, což se jistě může stát nejlepším základem jejich spolupráce v Rakousku. Bořek-Dohalský tak při své misi upevňovat československo-rakouské vztahy posiloval i ty československo-sovětské. Maršál jej upozornil na dosud velmi značně se v Rakousku projevující nacistický vliv, což se později opravdu stalo výraznějším tématem, o kterém Bořek-Dohalský informoval Prahu.¹³²

Následně byl český zmocněnec přijat spolkovým prezidentem, kancléřem a zahraničním ministrem, se kterými se dobře znal, tedy jednání bylo neformální, srdečné a spontánní. Rakušané byli nadšení, že se vzájemné vztahy země upravují, a vyjádřili se v tom smyslu, že jim velmi záleží na tom, aby poměr Rakouska k Československu byl co nejpřátelštější, jelikož je Československo přímým sousedem, na kterém Rakousku nejvíce záleží. Navrhli Bořkovi-Dohalskému, ať se ve všech případech obrací s plnou důvěrou na ně, že udělají, co je v jejich silách, aby se vzájemný poměr zlepšoval a prohluboval. Všichni přítomní si byli vědomi toho, že záležitosti nemusejí být vždy příjemné a mohou se objevit nejrůznější potíže, které jsou důsledkem nového uspořádání poměrů v Československu, Rakousku i v celém světě. Gruber vyjádřil přání, aby takové záležitosti řešili přímo skrze zmocněnce v Praze a Vídni.¹³³

Příkladem jednoho z problémů, vyplývajících z nových poměrů ve světě, může být například záležitost, jež se vyskytla již na začátku února 1946 a týkala se protičeskoslovenské agitace odsunutých sudetských Němců na československo-rakouské hranici. V rakouském pohraničí při československých hranicích se shromažďovali ve vesnicích a menších městech Němci odsunutí z Československa, kteří mezi místními Rakušany šířili nenávistné postoje vůči Čechoslovákům a sbírali nejrůznější protičeskoslovenské materiály, které měly sloužit k blíže nespecifikované akci vůči Československu. Gruber československou vládu ujistil, že rakouská vláda s celou akcí přirozeně nemá nic společného a že v dohledné době dojde k postupnému vykazání a transportu těchto Němců, což snad přeruší jejich protičeskoslovenskou agitaci.¹³⁴ Dalším

¹³² AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 8. 2. 1946.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 2. 2. 1946.

příkladem kontroverznější československo-rakouské záležitosti může být článek s titulkem *Kdo si přisvojil německý majetek?*, který vyšel ve Zprávách národního výboru pro město Prostějov 18. února. Je v něm totiž vyzýváno, aby byla udávána jména Němců a Rakušanů, kteří na základě červnové vyhlášky minulého roku neuložili své cenné předměty.¹³⁵ Rakouští státní příslušníci však byli ze všech podobných opatření namířených vůči Němcům vyňati, proto je zmíněný článek neprávem poškozoval a jen komplikoval již relativně vyřešenou otázku rakouské národnosti a postavení rakouských příslušníků v Československu.

Přístup k Rakušanům se celkově oproti roku 1945 proměnil. Směrodatné nyní bylo, zda měli osvědčení o rakouské státní příslušnosti – podle směrnic ministerstva vnitra z 2. února 1946 byla uznávána pouze osvědčení, která vystavil rakouský zmocněnec v Praze či příslušný rakouský úřad. Neuznávaly se přísliby domovského práva v Rakousku ani nejrozumnější potvrzení repatriačních komitetů. Pokud osoby měly platné osvědčení a neprovinily se vůči republice a českému a slovenskému národu, měly nárok na stejné potravinové přiděly jako Češi a samozřejmě byli tito lidé vyňati z opatření proti Němcům.¹³⁶ Na oficiální politické úrovni veškerá jednání ohledně této problematiky probíhala hladce, je ale důležité nezapomínat, že pro mnoho obyvatel Československa byli říšští Němci i Rakušané „prostě Němci“ a na základě tohoto tvrzení se k nim také i chovali a vyžadovali vůči nim postup nikoliv založený na státoobčanských kritériích, ale na etických.

Debatu Bořka-Dohalského s rakouskými zástupci se na okamžik dotkla tématu pobytu příslušníků rodu Habsburků v Rakousku. Tato informace v Československu nevyvolala přímo rozruch, nicméně zprávy se objevily i v novinách a veřejnost sledovala situaci se zájmem. Gruber ujistil, že považuje otázku Habsburků za nesmysl. Bořek-Dohalský zmínil, že za důležitější považuje otázku denacifikace rakouského veřejného života a upozornil, že nejspíš i velmoci budou naléhat na její radikální vyřešení.¹³⁷ Do rakouských politických poměrů zasáhl Otto von Habsburg, syn posledního císaře Karla, a tedy potenciální dědic habsburského trůnu, výrazněji třikrát. V únoru 1938 vyzval kancléře Kurta Schuschnigga k rezignaci, vyjádřil ochotu jeho funkci převzít a postavit se Adolfu Hitlerovi, reakce však nebyly příliš pozitivní, proto emigroval

¹³⁵ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, Vollgruberova žádost ze dne 25. 2. 1946.

¹³⁶ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, 1991, s. 332.

¹³⁷ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 8. 2. 1946.

do USA. Za války se pokusil sestavit exilovou vládu a vojenský oddíl, nicméně ten byl zanedlouho rozpuštěn, jelikož jeho členy většinou nebyli rodilí Rakušané. Po válce se vrátil do Innsbrucku, bašty rakouského monarchismu, a v dopisech varoval amerického prezidenta Harryho Trumana před komunistickou hrozbou a žádal o americkou pomoc. Otto byl rakouskou vládou následně vypovězen ze země a vlád se následně zasadila o to, aby opět začal platit zákon č. 209 z roku 1919, který vypověděl Habsburky z Rakouska a zabavil jim majetek.¹³⁸

Bořek-Dohalský navštívil i francouzského politického poradce, který jej přivítal srdečně a schválil československé kroky ohledně přítomnosti v Rakousku.¹³⁹ Na schůzce s americkými a britskými zástupci přítomní rozebírali poměry v Rakousku a změny, které po válce nastaly. Američané se zajímali o československo-rakouské vztahy a doporučili, aby se mezi zeměmi vyvinuly vztahy přátelské a dobrý sousedský poměr. To jak rakouští, tak českoslovenští politici měli samozřejmě v úmyslu. Britové doplnili, že by uvítali i československo-rakouskou hospodářskou spolupráci a že ministr Gruber se ze své výše popsané návštěvy Prahy vrátil s velmi dobrým dojmem nad přijetím, kterého se mu tam dostalo.¹⁴⁰

Ke konci února byl Bořek-Dohalský oficiálně představen Spojenecké radě. Spojenci projevili nadšení nad působením československého zmocněnce ve Vídni a jeho posláním vybudovat dobré vztahy mezi Československem a Rakouskou republikou.¹⁴¹ Spojenecká rada se na zasedání toho dne usnesla, že povolí rakouské vládě výměnu politických (ne však diplomatických) zástupců i s dalšími, nejenom s Rakouskem sousedícími zeměmi, pokud tyto země uznaly Rakousko a jeho vládu, přičemž z povolení bylo ze zjevných důvodů vyňato Německo a Japonsko. Výměnu politických zástupců mezi zeměmi musela Rakousku vždy schválit Spojenecká rada na základě psané žádosti. Akreditovaní političtí zástupci by poté získali právo přímé komunikace se Spojeneckou radou a povolení působit v zemi.¹⁴² Tímto krokem Rakousko sice nezískalo přímou

¹³⁸ BROOK-SHEPHERD, Gordon. *Uncrowned emperor: the life and times of Otto von Habsburg*. New York: Hambledon and London, 2003, s. 116, 156, 175–176.

¹³⁹ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 8. 2. 1946.

¹⁴⁰ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 14. 2. 1946.

¹⁴¹ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 25. 2. 1946.

¹⁴² AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, opis usnesení Spojenecké rady ze dne 26. 2. 1946.

kontrolu nad výkonem své zahraniční politiky, nicméně možnost vzájemně si vyměnit se zeměmi politické zástupce je posunula trochu blíže k rovnocennému postavení na mezinárodní scéně, ač cesta k vlastní suverenitě a svrchovanosti byla ještě dlouhá.

Ministru Gruberovi po usnesení Spojenecké rady o připuštění politických zástupců záleželo na tom, aby byl poměr Rakouska s Československem normalizován. Jelikož bylo Československo prvním sousedem, který uznal rakouskou vládu, a rovněž prvním, kdo se snažil politickému zastoupení v zemi dát oficiálnější charakter, moc by pro Rakousko znamenalo, kdyby jím bylo uznáno *de iure*, například formou krátkého dopisu od ministra Masaryka adresovaného Gruberovi se zmínkou o rakouské vládě a státu. Spojenci Rakousko *de iure* uznali již na začátku ledna.¹⁴³ Opětovné telegrafické a telefonní spojení mezi ČSR a Rakouskem bylo navázáno 1. března¹⁴⁴, v následujícím měsíci se Rakousko dočkalo svého uznání *de iure* i ze strany Československé republiky.

Poté, co Bořek-Dohalský v Rakousku vyřídil všechny náležitosti související s jeho novou funkcí ve Vídni, referoval o momentálních poměrech v zemi. Za nejdůležitější a nejobtížněji vyřešitelný problém, na jehož vyřešení výrazně tlačili též Spojenci, označil denacifikaci země. Zmínil též monarchistickou myšlenku, jíž se zabývala i Spojenecká rada, osobně však veškeré monarchistické snahy označil za směšné. Co se týče rakouského postoje k sousedům, v poměrech viděl určité výkyvy, ne však ve vztazích k Československu. Rakouští vykonavatelé zahraniční politiky si zakládali na zdůrazňování důležitosti potřeby co nejlepších vzájemných poměrů a vyjadřovali toto své stanovisko nejenom oficiální cestou, ale rovněž při neoficiálních konverzacích. Rakousko Československo potřebovalo v každém ohledu, to reagovalo, že se tímto směrem vzájemné vyvíjet budou, pokud politika rakouské vlády bude demokratická, denacifikace bude důsledná a postoj k případným protičeskoslovenským akcím a snahám ze strany do Rakouska vystěhovaných sudetských Němců bude nesmlouvavý a záporný.¹⁴⁵

Co se týče hospodářství, Rakousko se pomalu stavělo na vlastní nohy, ačkoliv plnému rozvinutí bránilo jeho rozdělení na čtyři okupační

¹⁴³ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 21. 3. 1946.

¹⁴⁴ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, hospodářské informace ze dne 13. 3. 1946.

¹⁴⁵ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 7. 3. 1946.

pásma. Dováželo komodity například z Austrálie, Kanady či balkánských zemí, v Americe zase projevíli zájem o import rakouského zboží. Průmysl za války utrpěl ohromné škody a zemědělství trpělo nedostatkem strojů, semen i pracovních sil, proto rakouská ekonomika stále potřebovala výraznou pomoc zvenčí. První vlak UNRRY s obilím pro obyvatelstvo dojel do Vídně z Benátek 8. března.¹⁴⁶ Pomoc v rámci programu UNRRA byla významná pro hospodářskou rekonstrukci a rozvoj jak v Rakousku, tak Československu. Oběma zemím byly zdarma poskytnuté dodávky zboží a nabídnuty služby. Lodě s nákladem mířily přes Středozemní moře do černomořské Constanty, odkud náklad pokračoval svou cestu v železničních vagonech. Jeho přeprava byla časově i logisticky velmi náročná, přepravované zboží občas i mizelo.¹⁴⁷

Kompenzační dohoda s Československem z 15. prosince minulého roku upravila československo-rakouské obchodní styky, teprve 11. února ji však posvětila Spojenecká rada, a to s určitými výhradami, které však nikomu i přes naléhání nesdělila. Navzdory svízelné hospodářské situaci, v rakouských kruzích o obchodní styky s ČSR jevíli zájem.¹⁴⁸

Zatímco ve Vídni Bořek-Dohalský v zájmu rozvíjení československo-rakouských vztahů musel komunikovat nejenom s Rakušany, ale též Američany, Brity, Francouzi a s Rusy, jeho český protějšek se obracel především na československé ministerstvo zahraničních věcí. V prvních třech měsících roku 1946 se snažil především o zřízení nových míst, která by se zabývala péčí o rakouské státní příslušníky, jelikož ti žili roztroušení po celém území země, ne jako českoslovenští státní příslušníci, kteří se vyskytovali převážně ve Vídni. Za místa, kde bylo zřízení takových poboček naléhavé, označil především Moravskou Ostravu, Olomouc, Znojmo, Liberec, Ústí nad Labem a Karlovy Vary. Sloužila by k nejenom vyřizování osobních a sociálních záležitostí Rakušanů v ČSR,

¹⁴⁶ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, hospodářské informace ze dne 13. 3. 1946.

¹⁴⁷ NĚMEČEK, Jan, Jan KUKLÍK, Blanka JEDLIČKOVÁ a Daniela NĚMEČKOVÁ, ed. *Československá zahraniční politika na sklonku války 1945: (1. leden - 16. květen 1945)*. Praha: Historický ústav, 2015, s. 5–6.

¹⁴⁸ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, hospodářská zpráva ze dne 6. 4. 1946.

stejně tak by se zabývala nadále pokračujícími repatriacemi.¹⁴⁹ Vollgruber byl toho názoru, že pokud se pobočky nevytvoří, nemůže zaručit hladký průběh repatriace Rakušanů, přičemž většina z nich, kteří žili v ČSR, se plánovala vrátit do Rakouska.¹⁵⁰

4.2.2 Duben–červen

Denacifikace představovala pro Československo důležitou součást rekonstruování státu, částečně také z důvodu, že i ono zažilo hrůzy vyplývající z ideologie nacismu. Odpor k nacismu a snahy o jeho kompletní vymýcení byly s ohledem na čerstvé vzpomínky na válečné hrůzy evidentní při poválečné rekonstrukci v Evropě. Rakouská vláda na přelomu března a dubna došla ke konsenzu o postupu při řešení této otázky, přičemž rakouská policie se již aktivně podílela na intenzivním pátrání po nejrozličnějších nacistických organizacích za účelem jejich vymýcení. V Československu byli s tímto rakouským postojem spokojeni, jelikož důsledná denacifikace představovala jednu z podmínek pro budování vzájemného partnerství.¹⁵¹

Ke konci dubna zaslal Masaryk svému protějšku očekávaný dopis, uznávající Rakousko a jeho vládu *de iure* na základě usnesení československé vlády ze dne 23. dubna a opětovně *de iure* uznání označil Bořka-Dohalského za politického zástupce Československa v Rakousku. Po Spojenecké radě žádal jeho uznání na základě podmínek pro výměnu politických zástupců stanovených velmocemi v únoru.¹⁵² To navíc znamenalo, že ve Vídni nemohla fungovat československá vojenská mise, jelikož přítomnost mise politické a vojenské zároveň se vylučovala. Vojenské záležitosti tak nyní spadaly pod funkci vojenského přidělence, který fungoval jako součást úřadu československého zmocněnce. Stal se jím plukovník Ludvík Kašpárek a za úkol měl rovněž udržovat styky

¹⁴⁹ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, žádost rakouského zmocněnce ze dne 22. 3. 1946.

¹⁵⁰ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, žádost rakouského zmocněnce ze dne 21. 6. 1946.

¹⁵¹ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 5. 4. 1946.

¹⁵² AMVZ, Praha, TO-T 1945–1959, Rakousko, k. 1, Masarykův dopis Gruberovi ze dne 29. 4. 1946.

s velitelstvími spojeneckých okupačních armád v Rakousku.¹⁵³ Generální tajemník Spojenecké komise oficiálně schválil výměnu politických zástupců mezi Československem a Rakouskem o necelý měsíc později.¹⁵⁴ Na základě tohoto rozhodnutí byli jak Bořek-Dohalský, tak Vollgruber oficiálně jmenováni a identifikováni jako političtí zástupci u příslušných vlád.¹⁵⁵

Ke konci května se v Československu konala událost, jejíž výsledek byl předzvěstí dalšího směřování republiky a její zahraniční politiky. Do Ústavodárného shromáždění ČSR se volilo 26. května, průběhem a výsledkem se již zabývala kapitola 2.1 Československo v poválečném systému. Předvolební boj a samotné volby sledoval s neobyčejným zájmem celý rakouský tisk i veřejnost. Výsledky voleb představovaly pro všechny deníky zprávu číslo jedna a mnoho z nich jim věnovalo své úvodníky. Tisk zaznamenal pokojný průběh voleb, vítězství levicových stran v celostátním rámci, převážnou většinu komunistů v českých zemích a majoritu demokratů na Slovensku. Orgán demokratické jednoty Neues Österreich napsal, že *„volby v Československu ukazují společné znaky nového parlamentarismu. Všechny strany se spojily již před volbami v národní blok a voličstvo tento postup co nejdůrazněji schválilo.“* Orgán komunistické strany Österreichische Volksstimme označil výsledek za vítězství lidové demokracie. *„Zvítězila proto, že lid ji viděl už při práci, neboť z iniciativy lidu se provedly velkorysé reformy postátnění, pozemkové reformy a očista veřejného života od kolaborantů. Proto se rozhodl lid pro tuto novou formu demokracie, pro její vymoženosti a pro zajištění těchto vymožeností.“* Úvodníkáři stranických časopisů výsledky hodnotili různě. Podle článku v Neues Österreich je z hlediska vnitřní politiky ČSR výsledek úplnou novotou, Volksstimme vyvozoval ve smyslu politiky rakouských komunistů závěr, že tam, kde je jednotnost dělnictva, získá dělnictvo většinu. Rakouské socialisty výsledek nepřekvapil. Podle Arbeiterzeitung komunisté zvítězili proto, *„že jejich politika shrnuje v nejdrastičtější formě všechny znaky dnešní orientace v Československu: radikální nacionalismus a patriotismus, zahraničněpoliticky jasně opíraný o Sovětský svaz, a vůle*

¹⁵³ AMVZ, Praha, TO-T 1945–1959, Rakousko, k. 1, spis o vojenské misi ze dne 1. 4. 1946.

¹⁵⁴ AMVZ, Praha, TO-T 1945–1959, Rakousko, k. 1, schvalovací dopis Spojenecké komise ze dne 24. 5. 1946.

¹⁵⁵ AMVZ, Praha, TO-T 1945–1959, Rakousko, k. 1, oznámení o jmenování pol. zástupců ze dne 15. 7. 1946.

lidu k znárodnění a k postátnění“. Orgán lidové strany nezaujmul konkrétnější stanovisko, vyzdvihl jen jednoznačné vítězství slovenské pravice. Navzdory rozdílným náhledům na výsledky voleb, v časopisech shodně podporovali utužování a udržování vzájemné spolupráce a přátelských vztahů mezi Rakouskem a ČSR.¹⁵⁶ Rakouský zmocněnec v Praze byl toho názoru, že čeští komunisté nezvítězili díky komunistickému, nýbrž maloměšťáckému a socialistickému programu. Do popředí stavěli národní hledisko, což neodpovídalo komunistickému světovému názoru.¹⁵⁷

I spojenecké kruhy a členové zahraničních misí v Rakousku se zajímali o československé politické dění. Francouzský politický zástupce dokonce odjel sledovat průběh voleb do Bratislavy, kam rovněž sovětský TASS zorganizoval velkou výpravu. Američané po volbách ani neskrývali své překvapení nad vzrůstem komunistické strany, nepovažovali ji za vhodnou, protože *„tato strana svým internacionalismem nevyhovuje národnímu citění Čechů a Slováků a hospodářsky naši lidé při jich chvalné soukromé podnikavosti a pílí inklinují spíše k programu individualističtějšímu.“* Vystala rovněž otázka, zda výsledek voleb nepříznivě neovlivní finanční a hospodářskou pozici Československa na Západě.¹⁵⁸

Prvotní reakce v rakouských vládních kruzích byla až negativní. Kancléř Figl byl dle slov Bořka-Dohalského nejprve volebním výsledkem velmi nepříjemně překvapen. Jeho a dalších členů rakouských lidovců se nemile dotkl i poměrně malý úspěch lidové strany. Vládní představitelé byli následně uklidněni faktem, že Národní fronta měla zůstat zachována, což by znamenalo, že se na československých zahraničních a sousedských vztazích nebude nic měnit.¹⁵⁹ V Rakousku si byli vědomi, že vítězství komunistů v Československu má potenciál zásadně ovlivnit nejenom vnitřní politiku, ale rovněž jeho přístup k sousedům. Doposud veškerá spolupráce probíhala hladce a Rakousko si velmi vážilo přátelských vztahů se svým severním sousedem, proto jeho vládní představitelé nedokázali úplně skrýt své překvapení až obavy z výsledků voleb, navíc když v rakouských volbách veřejnost komunisty odmítla a oni utrpěli bolestivý debakl. Odmítnutí komunistů Rakousko pomyslně posunulo více

¹⁵⁶ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 3. 6. 1946.

¹⁵⁷ SCHMOLLER, Hildegard v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933–1948*, s. 177–178.

¹⁵⁸ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 3. 6. 1946.

¹⁵⁹ Tamtéž.

na Západ, proto Československo jako by jejich podporou mírně přilnulo k Východu. Vznik této nenápadné propasti mezi vnitřním politickým směřováním Rakouska a Československa proto přirozeně vyvolával obavy, zda tím neutrpí vzájemná spolupráce, které si na obou stranách vážili a jež, navzdory kontroverzním, a ne vždy příjemným záležitostem, doposud fungovala hladce, ve vzájemném porozumění a respektu.

Přátelských vztahů s Československem si Rakousko vážilo natolik, že je dokonce využívalo jako modelový případ při problematických zahraničněpolitických jednáních s jinými zeměmi. Například s Itálií Rakousko dlouhodobě řešilo sporné území jižního Tyrolska, s Jugoslávií se nepříteli úspěšně snažilo o navázání přátelštějších diplomatických styků. Ministr zahraničí Gruber při takovýchto jednáních poukazoval na dobré vztahy mezi Rakouskem a Československem a využíval je jako příklad toho, „jak při dobré vůli lze navázati dobré přátelské styky“. Tento argument padl i při jeho návštěvě Paříže a Londýna, potažmo při prvním podařeném pokusu navázat přímý styk Rakouska se zahraničím, kde žádal uzavření státní smlouvy s Rakouskem, stáhnutí okupačních armád a obnovení hospodářské nezávislosti země.¹⁶⁰

Dne 28. 6. byl podepsán zásadní dokument čtyř okupačních velmocí o kontrolním ústrojí v Rakousku, který byl významný pro budoucí úpravu vzájemných československo-rakouských vztahů. Druhá kontrolní dohoda stanovovala práva a povinnosti Spojenecké rady a vlády a povolila Rakousku volně navazovat diplomatické a konzulární styky se členskými státy Organizace spojených národů.¹⁶¹

Hospodářství se v Rakousku za další tři měsíce o mnoho nezlepšilo. Ačkoliv se zvýšila výroba, výrobky mizely na černém trhu, hospodářskou činnost navíc podlamovala kritická vyživovací situace. Československo-rakouský styk obsadil první místo v dosavadním rakouském zahraničním obchodě. Do konce května bylo schváleno 131 kompenzačních dohod v hodnotě 30,5 milionu šilinků.¹⁶²

¹⁶⁰ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 26. 6. 1946.

¹⁶¹ GEHLER, Michael. *Modellfall für Deutschland?: die Österreichlösung mit Staatsvertrag und Neutralität 1945-1955*. Innsbruck: StudienVerlag, 2015. Dostupné také z http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2015/11445/pdf/SchroederStaatsvertrag_2015.pdf, s. 1305.

¹⁶² AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, hospodářská zpráva ze dne 2. 7. 1946.

4.2.3 Červenec–září

V průběhu letních prázdninových měsíců docházelo z Vídně do Prahy znatelně méně politických zpráv než v jiných částech roku, což bylo dáno i tím, že se v období od července do října konala poválečná Pařížská mírová konference, na které zúčastnění jednali o detailech poválečných mírových smluv. Na začátku července Bořek-Dohalský zmínil, že v dohledné době dojde ve spojenecké kontrole Rakouska ke změnám, Rakousku měla být dána větší volnost jednání. Diplomatičtí zástupci tak budou akreditováni jen u rakouské vlády a vojenské mise mají být během dvou měsíců zrušeny.¹⁶³

V polovině července Bořek-Dohalský řešil s významnými rakouskými politiky československý návrh na úpravu československo-rakouské státní hranice. Snahou bylo rozšířit československé předmostí u Bratislavy a zformovat pomyslný slovanský koridor skrze územní změny na Moravském poli u Mikulova, vyrovnání hranice u Nové Bystřice, Vitorazu, Lišova a Světlé, územních pásů na východ od Pasova a opravou hranice podél Dyje.¹⁶⁴ Kancléř Figl se od počátku k návrhu stavěl kladně, jeho vyjednávací pozice však byla obtížná a československý návrh jako by přišel v nejhorší možnou dobu. Rakousko se totiž nacházelo v nepříjemné situaci, jelikož muselo řešit jižní Tyroly a další politické potíže jako například ruský požadavek ohledně německého majetku v Rakousku. Jednání o nových územních ztrátách by tak mohlo zkomplikovat pozici vlády u rakouské veřejnosti. Figl byl toho názoru, že požadavky by bylo možné akceptovat bez větších potíží, pouze otázka bratislavského předmostí byla komplikovanější, jelikož území nebylo úplně bezvýznamné už jenom díky rozloze dva a půl tisíce hektarů. Bořek-Dohalský prohlásil, že pokud ke vzájemnému jednání o úpravě hranice dojde, Československo již nebude mít další územní požadavky. Figl skepticky poznamenal, že už ani netuší, co víc by mohlo po Rakousku chtít, a doplnil, že kdyby Rakousko od Československa dostalo výběžek mezi Znojmem a Novou Bystřicí, kde se nacházely tři malé rybníky, zarovnálo by to hraniční čáru.¹⁶⁵ Rakousko bylo ochotno o celé záležitosti jednat a diplomaticky ji řešit,

¹⁶³ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 1. 7. 1946.

¹⁶⁴ RATHKOLB, Oliver v HEISS, Gernot, Alena MÍŠKOVÁ, Jiří PEŠEK a Oliver RATHKOLB, ed. *An der Bruchlinie: na rozhraní světů: Österreich und die Tschechoslowakei nach 1945*, s. 300.

¹⁶⁵ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 8. 7. 1946.

ale razantně odmítalo formu odstoupení, jedinou možností byla vzájemná výměna za pohraniční oblasti jižních Čech a jižní Moravy. Přesto se většina rakouských politických zástupců k celému návrhu stavěla skepticky až odmítavě. Československá argumentace založená na hospodářských aspektech jim připadala jako zástěrka jiných, strategických plánů. „*Na první pohled bilaterální problém souvisel s jednou z otázek mezinárodní politiky.*“ V případě, že by se Vídeň rozhodla Praze ustoupit, možná by zesílily jugoslávské územní nároky podporované Moskvou.¹⁶⁶

Ministr Gruber další den Bořkovi-Dohalskému sdělil, že mu ohledně úpravy zatím odpověď dát nemůže, jelikož si ministerská rada nechala záležitost posoudit odborníky a čeká na jejich posudek. Gruber stejně jako Figl zpočátku neměl problém s přijetím československého návrhu, nicméně vzhledem k jeho momentálně vratké pozici před rakouskou veřejností se i on choval zdrženlivě.¹⁶⁷ Prezident Renner požadavek označil za těžko stravitelné sousto, doufal však v dohodu a připomněl, že Rakousko se vůči ČSR chovalo vždy korektně a spolklo i pro ně obtížně nepřijemnosti jako odsun Němců, uznává nová sociální zařízení a nehodlá se vměšovat ani kritikou do vnitřních poměrů ČSR. Záleželo mu na pokračujícím přátelském utváření vzájemných vztahů a jejich prohlubování, Rakousko pro to v tomto směru mělo udělat vše, co bylo v jeho silách. Renner se obával postavení a kroků nového předsedy vlády Klementa Gottwalda vůči Rakousku, jelikož jej osobně neznal tolik jako jeho předchůdce Fierlingra, který k jižním sousedům zastával spíše kladný postoj, navíc se obával, že by komunisté mohli přijít s proti-rakouským postojem. Bořek-Dohalský kancléře ujistil, že na dosavadním vztahu k Rakousku se nebude nic měnit a že „*potíže, které se tu a tam vyskytují, nejsou nic mimořádného, protože jsou jen reflexem všeobecného světového dění*“.¹⁶⁸

Potíže, které lze zařadit pod onen reflex všeobecného světového dění, řešil na území Československa dlouhodobě i Vollgruber. Z důvodu nedostatku personálu a obtíží v dopravě nebylo možné zvládnout úkoly

¹⁶⁶ ŠEPTÁK, Miroslav v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 219.

¹⁶⁷ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva o jednání s Gruberem ze dne 9. 7. 1946.

¹⁶⁸ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva o rozhovoru s Rennerem ze dne 9. 7. 1946.

spojené s repatriací, navíc československé úřady měly špatnou zkušenost s existencí repatričních komitétů, které vedli často nespolehliví a narychlo dosazení jedinci s vedlejšími úmysly, proto nařizovaly jejich likvidaci. Místo toho navrhly zřízení poboček repatričního oddělení rakouského politického zastupitelství v Praze, jejichž agenda by byla čistě repatriční a skončila by provedením příslušných úkolů, nejpozději však na konci roku 1946.¹⁶⁹ Odjezdy Rakušanů do vlasti se opožďovaly nejenom kvůli zdlouhavému prověřovacímu řízení, ale také v souvislosti s řešením majetkoprávních otázek a dopravy. To u části československé veřejnosti vyvolávalo až nevraživost. „*Politicky bezúhonní Rakušané byli sice postaveni na stejnou úroveň jako čs. státní občané, ale v praxi se vůči nim postupovalo nejednotně a leckdy i tvrdě, a to i bez závažnějších příčin.*“ To později potvrdily rovněž ústřední úřady. Na jižní Moravě veřejnost pobouřil 6. září 1946 incident na československo-rakouské hranici. Na československé území u Valtic mělo proniknout okolo dvou set dříve odsunutých sudetských Němců, kteří tam ukradli z vinic hrozny a přepravili je do Rakouska. Následkem toho jak Figl, tak Gruber Československo ujistili, že „*jsou připraveni spolupracovat ve všech oblastech a udržovat dobré sousedské vztahy*“. Podobné incidenty rozhodně neměly kalit rakouský vztah k sousedovi.¹⁷⁰

Ani ve třetím čtvrtletí roku 1946 se hospodářská úroveň Rakouska moc neposunula. Čtyři okupační pásma tvořila čtyři samostatné hospodářské celky, a to i navzdory novému kontrolnímu ujednání z 28. června, kdy bylo stanoveno, že Spojenecká rada zruší přehradu mezi jednotlivými pásmy, které zabraňovaly vzniku jednotného hospodářského plánování. Rakouský obchod nicméně zažil mírné oživení. Československo-rakouský obchodní styk se vyvíjel slibně, ač chyběla vzájemná obchodní dohoda. Státy spolu uzavřely řadu soukromých kompenzací. Velký zájem rakouská strana projevila o dovoz potravin z Československa, příslušné kompenzační dohody však nebylo možné uzavřít kvůli velkému rozdílu cen a nedostatku protikompenzačního zboží, které by Rakousko mohlo nabídnout. Bořek-Dohalský na základě rostoucího zájmu firem, že

¹⁶⁹ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, zpráva o rakouských komitéttech ze dne 18. 7. 1946.

¹⁷⁰ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, s. 334–335.

význam československo-rakouského obchodního styku nadále poroste a stane se velice významným pro československý zahraniční obchod.¹⁷¹

Během letních měsíců se v Rakousku objevila kritika ze strany místních komunistů mířená na zahraniční politiku země. Vedoucí rakouští politici se měli jednostranně orientovat na Západ, což neodpovídá zájmům rakouských dělníků a vytváří konflikt mezi Rakouskem a Sovětským svazem.¹⁷² Vedoucí osobnosti rakouské politické scény vsutku byly orientovány převážně prozápadně, což vybízí k otázce, nakolik jim záleželo na rozvoji vztahů s Československem, které se pomalu, po květnových volbách však o něco důrazněji, orientovalo směrem opačným. Se Sovětským svazem se Rakousko dlouhodobě mělo problémy dohodnout, zatímco Američané nad zemí drželi pomyslnou ochrannou ruku. Rakouský tisk v září vývoji vzájemných vztahů věnoval zvýšenou pozornost, vyzdvihoval nutnost sousedské spolupráce a prohlubování hospodářských styků mezi oběma státy.¹⁷³ Nutno nicméně podotknout, že se až tolik nevěnoval politickému dění a hodnocení politických poměrů v zemi. V Rakousku si byli vědomi odlišného politického smýšlení a zahraničněpolitické orientace, proto se vzájemnou spoluprací snažili držet v co nejvíce apolitické rovině, která představovala perspektivní oblast k užší vzájemné spolupráci.

Českoslovenští představitelé se i přes rozdílné politické směřování navenek stavěli k Rakousku vesměs pozitivně. Československý ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka se zasazoval o hospodářské sblížení obou zemí, v září se setkal v Praze s rakouským ministrem hospodářství Eduardem Heinlem, jenž po schůzce zdůraznil, že mu velmi záleží na sousedském přátelství, a doufal, že se obchodní styky mezi zeměmi co nejdříve znormalizují. Obchodní jednání měla nadále pokračovat, tentokrát ve Vídni. Ministerský předseda Gottwald o Rakousku v interview pro rakouský tisk o jižním sousedovi mluvil přátelsky.¹⁷⁴ Postupy v praxi však nebyly vždy v souladu s rétorikou představitelů obou zemí, která vyzdvihovala vzájemné partnerství. Vážnější neshoda pramenící z rozdílné zahraničněpolitické orientace obou zemí se projevila třeba právě

¹⁷¹ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, hospodářská zpráva ze dne 16. 10. 1946.

¹⁷² AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, politická a tisková zpráva ze dne 30. 10. 1946.

¹⁷³ Tamtéž.

¹⁷⁴ Tamtéž.

na probíhající Pařížské mírové konferenci. Při hlasování o otázce jižního Tyrolska měl původně Masaryk podpořit rakouské zájmy, nicméně se Československu dostala nenadálá pomoc ze strany Sovětského svazu při jednání o československých územních požadavcích vůči Maďarsku. Masaryk viděl sovětský nezájem o rakouskou jihotyrolskou politiku a změnil svůj souhlasný postoj, čímž dal najevo, že československo-sovětské vztahy stojí na žebříčku důležitosti výše než československo-rakouské vztahy.¹⁷⁵ Nepodpoření Rakouska v této pro ně velmi zásadní problematice pak zkomplikovalo vzájemná jednání o úpravě hranic, která se nikam neposunula.

4.2.4 Říjen–prosinec

V říjnu se opět proměnila forma spolupráce mezi Československem a Rakouskem. V září 1946 odevzdal vyslanec USA své pověřovací listiny Rakousku, čímž se otevřela možnost i pro Československo, povýšit své zastoupení na vyslanectví. Na základě vládního usnesení z listopadu 1945 totiž mohla proběhnout výměna diplomatických zástupců s Rakouskem, pokud tak již učinila jedna z okupačních velmocí. Už 2. října představil rakouský politický zástupce v Československu oficiální návrh rakouské vlády, který nabízel obnovení řádného diplomatického a konzulárního zastoupení.¹⁷⁶ Od října 1946 jsou už v oficiálních dokumentech političtí zástupci v Praze a ve Vídni označováni jako vyslanci, řádně na ně povýšili v prosinci 1946.¹⁷⁷

Z rakouské strany socialistů se objevily výtky směrem ke Vollgrubetrovi, který podle nich jako rakouský vyslanec v Praze je až příliš exkluzivní a nesnaží se prosadit, aby Rakušané v ČSR dosáhli téhož postavení, jako mají Češi v Rakousku.¹⁷⁸ Postavení Čechů v Rakousku již od počátku však bylo daleko přívětivější než Rakušanů v Československu. Čechoslováci nebyli po válce automaticky považováni za kolaboranty s nacisty, nebyli nuceni odejít ze země ani jim nebyl zabavován majetek.

¹⁷⁵ RATHKOLB, Oliver v HEISS, Gernot, Alena MÍŠKOVÁ, Jiří PEŠEK a Oliver RATHKOLB, ed. *An der Bruchlinie: na rozhraní světů: Österreich und die Tschechoslowakei nach 1945*, s. 300.

¹⁷⁶ Diplomatické styky Československo/ČR - Rakouská republika. *Velvyslanectví České republiky ve Vídni*.

¹⁷⁷ DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*, 2013, s. 37.

¹⁷⁸ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 22. 11. 1946.

Vollgruberova výchozí pozice pro zlepšování postavení pro rakouské státní příslušníky v zemi tak byla daleko horší než pozice Bořka-Dohalského. Vollgruberovi se navíc podařilo skrze jeho časté apely na československé úřady vyjmout Rakušany z opatření dekretů, a tím jim zajistit daleko přívětivější zacházení a obecně budoucnost.

Také proto, když na konci roku 1946 Vollgruber končil se svým působením v Praze, dostalo se mu z československé strany ocenění a poděkování. *„Naše styky po celou dobu Vašeho působení v Praze byly opravdu srdečné a vztahy mezi Československem a osvobozeným Rakouskem se vyvíjely v tradiční přátelství k prospěchu obou našich zemí. Odcházíte právě v době, kdy se Vaší usilovné práci dostává zadostiučinění v tom, že i obtížná otázka postavení rakouských státních příslušníků a jejich majetku dozrává k řešení, které bude uspokojivé pro obě strany.“* Ti Rakušané, kteří se neztotožňovali s nacismem, měli získat stejné postavení jako příslušníci spojeneckých a neutrálních států.¹⁷⁹

Problematika bratislavského předmostí se nijak zvlášť nevyvinula. Bořek-Dohalský byl toho názoru, že s požadavkem nepochodí ani u Rakušanů, ani nikde jinde. Rakušané byli ochotni jednat o případné výměně území, nikoliv pouze zbavení se ho bez náhrady.¹⁸⁰

Obchodní jednání zahájená v Praze se posunula do další fáze. Rakušané věřili, že následující schůzky proběhnou hladce, a dojde tak k uzavření obchodní smlouvy. Na povrch se však stále častěji dostávala problematika vzájemných majetkových otázek mezi Rakouskem a Československem. Pokud by s rakouským nemovitým majetkem bylo nakládáno jako s majetkem jiných cizinců, například Britů či Švýcarů, Rakušané by vůči tomu neprotestovali. Stejně tak by neměli výhrady, kdyby byl zkonfiskován majetek rakouských nacistů, kteří jsou považováni za válečné zločince. Spíše než na nakládání s jejich majetkem by Rakušanům záleželo na tom, aby mohli přinejmenším spolurozhodovat, zda se doopravdy jedná o skutečné nacisty.¹⁸¹ Problematiku denacifikace brali Rakušané vážně a konstantně ji řešili už od skončení války, zároveň je za to Československo oceňovalo, jelikož vymýcení nacismu považovalo za zásadní nejenom pro vzájemné vztahy, ale též rakouský rozvoj.

Hospodářský význam Československa byl pro Rakousko značný. V roce 1946 bylo jeho největším obchodním partnerem, pokrývalo 43,6

¹⁷⁹ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, dopis Vollgruberovi ze dne 14. 12. 1946.

¹⁸⁰ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 11. 10. 1946.

¹⁸¹ Tamtéž.

% dovozu a 41,3 % vývozu, následovalo Švýcarsko a Itálie. Československo-rakouské obchodní styky byly v rakouské bilanci na prvním místě i navzdory absenci obchodní smlouvy, kterou státy stále oficiálně neuza-vřely. Uzavírání kompenzací komplikoval nedostatek rakouského zboží, hotových výrobků a surovin, které by mohlo nabídnout. Ač obchod fun-goval spíše neplánovitě, vzájemné návštěvy s účelem projednání hospo-dářství a utužování obchodních vztahů byly v plném proudu a Rakousko bylo považováno za nejbližší odbytiště, kam by v budoucnu mohlo puto-vat zboží, které by jinde těžko hledalo odběratele.¹⁸² Významnou surovi-nou bylo z ČSR dovážené uhlí, které značně přispělo k částečnému zajiš-tění topného materiálu jak pro tovární podniky, tak civilní obyvatel-stvo.¹⁸³

V Rakousku se též zajímali o problematiku zestátňování, jelikož se nabízela možnost provést ho podobným způsobem a zlepšit hospodář-skou situaci. Rakouský parlament již v červenci 1946 přijal dekret o ze-státňování 70 závodů a nadále doufal, že české zkušenosti poslouží jako in-spirace k dalším opatřením. V listopadu se tak skupinka rakouských so-cialistů vydala do Prahy, aby si rozšířila obzory ohledně zestátňování. Po návratu do vlasti vedoucí delegace Alfred Migsch prohlásil, že „*naši čeští soudruzi jsou dnes daleko před námi a dáme dohromady všechny své síly, abychom je dohnali*“.¹⁸⁴ Do konce roku nicméně nedošlo k dalším změnám.

Důležitá proměna se odehrávala na poli mezinárodní politiky. V podzimních a zimních měsících se Rakousko výrazně sblížilo se Spoje-nými státy. Čím víc rostlo vzájemné porozumění a pomyslný příklon celé země západním směrem, tím víc se horšily rakousko-sovětské vztahy. Protiruský postoj ministra zahraničí Grubera vygradoval po jeho návratu z Ameriky v prosinci 1946, kdy už ani neskrýval svou proamerickou ori-entaci, což navíc upevnilo i jeho politickou pozici.¹⁸⁵

V roce 1945 vzájemné vztahy výrazně ovlivňovala válka a její dů-sledky, které zasáhly prakticky všechny oblasti zahraniční politiky – ať už daly popud ke vzniku dekretů prezidenta republiky, či okupaci

¹⁸² AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, hospodářská zpráva ze dne 16. 1. 1947.

¹⁸³ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 28. 11. 1946.

¹⁸⁴ SCHMOLLER, Hildegard v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krize, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 1189–190.

¹⁸⁵ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1946, zpráva ze dne 9. 12. 1946.

Rakouska, což byly dva faktory se zásadní rolí při formování zahraničních vztahů mezi Československem a Rakouskem v roce 1945. Impulzy k tvorbě zahraniční politiky zemí tak pocházely zejména zvenčí a pokračovaly i v roce 1946, kdy se k nim však přidal nový významný, vnitřní faktor, a tedy vnitropolitické směřování zemí. Ač už v předcházejícím roce bylo možné sledovat rozdílné tendence, jejich vliv na tvorbu diplomacie a zahraniční politiky byl zanedbatelný. Od květnových voleb v Československu se rozkol začal projevovat zřetelněji. Ač země výrazněji přímo nekomentovaly vnitropolitický vývoj, nepřímo se projevoval v jejich přístupech a jednáních, například na zmíněné Pařížské mírové konferenci v otázce rakouských hranic. Z politických zpráv Bořka-Dohalského je znát, že z rakouské strany ubylo explicitního vyjadřování se o skvěle se formujících československo-rakouských vztazích, to nicméně neznamená, že pro zemi nebyly nadále důležité. Rakousko navíc v tomto období intenzivně pracovalo na své pozici v mezinárodním systému a hojně řešilo své interní záležitosti. Praktickou spoluprací tak země udržovaly v pomyslné neutrální rovině, ve které se tolik nestřetávaly rozdílné názory vycházející z prohlubující se prozápadní povahy Rakouska a provýchodního charakteru Československa. Velký důraz byl tak kladen například na ekonomickou oblast spolupráce, ve které vnitropolitické zájmy zemí doposud nehrály až tak podstatnou roli. Ani v tomto období se nevyskytl žádný otevřený konflikt či nevyřešitelná otázka, která by rozvoj vztahů zablokovala. Faktor rozdílného směřování zde však existoval a do tvorby vzájemných vztahů zasahoval tím způsobem, že se země převážně orientovaly na méně politicky konfliktní oblasti spolupráce.

4.3 Rok 1947

4.3.1 Leden–březen

Na přelomu roku se v Praze vyměnili rakouští vyslanci. Alois Vollgruber se stal rakouským diplomatickým zástupcem v Paříži. Od ministra zahraničí Grubera dostal instrukce, ať ve Francii Rakousko reprezentuje takovým způsobem, který nedá Sovětskému svazu záminku pro jakýkoliv

konflikt.¹⁸⁶ Za svého působení v Československu se Vollgruber zasloužil především o poklidnou repatriaci mnoha Rakušanů do vlasti. Nový rakouský vyslanec Adrian Rotter své pověřovací listiny odevzdal do rukou prezidenta Beneše 20. března 1947. Za sebou měl zahraniční působení v několika evropských hlavních městech, v roce 1938 ho nacisté propustili z diplomatické služby a pracoval jako úředník v české bance Union v Praze. Rakouští komunisté měli s jeho jmenováním problém, jelikož Rotter byl politicky blízký lidovcům.¹⁸⁷

Začátek roku na rakouské straně provázely diskuze o státní smlouvě, přičemž pro budování zahraničních vztahů s Československem byly významné především dvě oblasti, které tato jednání provázela. Jednou z nich byl požadavek Rakouska s hranicemi z roku 1937, druhou jeho plně politická a hospodářská suverenita.¹⁸⁸ Dopad druhého požadavku na zahraniční politiku by byl zásadní, jelikož by Rakousko bylo konečně samo sobě pánem a nebylo při formování své zahraniční politiky nijak omezováno. Její podoba by tak byla založená především na požadavcích rakouských politiků a vycházela hlavně zvnitřku a ne zvenčí, proto by ve vzájemných vztazích s Československem nebyl tolik přítomný faktor působení velmocí. Splnění požadavku hranic z roku 1937 by znamenala odmítnutí československých hraničních nároků.

Kancléř se po návratu z Londýna, kde byl v lednu na jednání ohledně státní smlouvy, zmínil, že lituje, že se československá a rakouská delegace nemohly potkat. O hraničních požadavcích tvrdil, že k jednání o nich určitě dojde a že se země hladce dohodnou.¹⁸⁹ Dohodnout se nicméně neznamenal, že Rakousko československé požadavky automaticky přijme. V březnu se Bořkovi-Dohalskému z, dle jeho slov důvěrných, zdrojů doneslo, že republikánský kandidát na prezidenta Spojených států Harold L. Stassen ujistil Figla a Grubera o všestranné podpoře rakouských zájmů ze strany USA při jednání na blížící se moskevské konferenci. „*Výslovně utvrzoval jejich odmítavé stanovisko k jugoslávským územním*

¹⁸⁶ STEININGER, Rolf, Günter BISCHOF a Michael GEHLER. *Austria in the twentieth century*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, c2002, kap. Austria, the OEEC, EPU, GATT, and ECSC, str. 3.

¹⁸⁷ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, zpráva o nástupní audience Rottera ze dne 24. 3. 1947.

¹⁸⁸ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 30. 1. 1947.

¹⁸⁹ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 8. 2. 1947.

*požadavkům. Rovněž v otázce úpravy hranic rakousko-československých schvaloval rakouský postoj při nedávných jednáních s naší delegací, a zvláště pokud jde o rozšíření bratislavského předmostí dal Rakušanům na jevo, že by při případném vznesení tohoto československého požadavku v Moskvě nebyli sami.*¹⁹⁰

Američané a Britové začali vnímat Rakousko jako test odhodlání v otázce zastrašování Sovětů. Britové zahájili novou politiku vůči Rakousku poté, co Sověti opakovaně projevovali zájem o zabránění německého majetku v Rakousku. Dominance Ruska v Rakousku by měla katastrofální dopad na Československo, Německo a Itálii. Sovětům bylo třeba vzdorovat, aby nezískali výhodu díky strategické poloze Rakouska ve střední Evropě na Dunaji.¹⁹¹

Dne 6. února byl na zasedání Nationalratu jednohlasně schválen zákon o denacifikaci. Tento zákon byl pro Československo zajímavý nejenom politicky, ale vzhledem k budoucím jednáním o uvolnění rakouského majetku u nás, s čímž souviselo prověřování zájemců o jeho uvolnění.¹⁹² Československé ministerstvo vnitra plánovalo, že všechny rakouské repatriační mise zahájí 1. července 1947 likvidaci, která potrvá měsíc. Následně by repatriace prováděly pouze řádné zastupitelské úřady v Československu.¹⁹³ Několikaměsíční neustálé naléhání ze strany ČSR na rušení repatriačních misí, respektive komitétů, bylo z toho důvodu, že „*ministerstvo vnitra nehodlá trpěti cizí úřady na území republiky, k nimž nebyl dán souhlas*“.¹⁹⁴ Rakouské vyslanectví následně sdělilo československému ministerstvu zahraničí, že stanovilo nejzazší datum pro repatriaci rakouských příslušníků, a to 30. dubna 1947. Transporty měly být provedeny do konce června 1947.¹⁹⁵ Rakouské repatriační mise byly z velké části samozvané a československé úřady jejich existenci nikdy nevzaly oficiálně na vědomí. Komitáty byly trpěny, protože bylo v československém zájmu co nejrychleji repatriovat rakouské státní příslušníky.

¹⁹⁰ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 18. 3. 1947.

¹⁹¹ BISCHOF, Günter. *Austria in the first Cold War, 1945-55: the leverage of the weak*, s. 94.

¹⁹² AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 11. 2. 1947.

¹⁹³ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, spis o repatriačních misích ze dne 21. 3. 1947.

¹⁹⁴ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, nařízení k repatriačním misím ze dne 21. 3. 1947.

¹⁹⁵ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, verbální nota ze dne 28. 3. 1947.

Poklesl dovoz uhlí z ciziny a způsobil omezení elektrické energie a plynu, což zasáhlo jak podniky, tak domácnosti. Rakouští komunisté kritizovali Heinla a obviňovali ho z vleklých jednání s Československem ohledně nabídky 400 tisíc tun uhlí, přičemž obchod se měl uskutečnit v rámci kompenzace za tři vysoké pece lineckých železáren. K realizaci obchodu však nedošlo nikoliv kvůli laxnosti jednajících stran, ale protože spolková vláda neobdržela souhlas z americké strany, jelikož ocelářské podniky se nacházely v americké okupační zóně.¹⁹⁶ Objevila se rovněž možnost spolupráce ve formě dodávek elektrického proudu z Rakouska do Československa, přičemž ČSR by podle toho dodávalo v zimě uhlí do Rakouska a jižní sousedé pak v létě přebytky proudu. Mezi Horními Rakousy a jižními Čechami by pro tento účel bylo postaveno elektrické vedení.¹⁹⁷ Československo-rakouské obchodní styky se nově řídily obchodní dohodou, o které zástupci jednali v Praze a která ještě měla být oficiálně podepsána ve Vídni. Obchod mezi zeměmi neustále rostl, potýkal se však s problémem nedostatku rakouského zboží, které by mohlo za dodávky z Československa do země dovézt v rámci kompenzačního styku.¹⁹⁸ V březnu 1947 v Rakousku schválili druhý zákon o zestátnění, který původně vzešel z motivace v Československu.¹⁹⁹

4.3.2 Duben–červen

Bořek-Dohalský se ve svých zprávách věnoval londýnským a moskevským jednáním o rakouské státní smlouvě. Rakouští politici a diplomaté dlouhodobě řešili územní a reparační požadavky vycházející od okolních zemí. V Londýně označili stanovisko československé delegace vůči Rakousku za smířlivé, naproti tomu například řecké reparační a jugoslávské územní nároky za neodůvodněné. Proto bylo zemím doporučeno, aby hraniční otázku řešily na bilaterální úrovni skrze jednání mezi Prahou a Vídni.²⁰⁰ Konference v Londýně posloužila jako podklad k uzavření státní smlouvy v Moskvě, kde jednání začala v polovině března a kde následně

¹⁹⁶ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 16. 1. 1947.

¹⁹⁷ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 28. 1. 1947.

¹⁹⁸ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 20. 4. 1947.

¹⁹⁹ SCHMOLLER, Hildegard v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 189.

²⁰⁰ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 20. 4. 1947.

Rakousku v hraničních otázkách vyjádřily podporu Spojené státy. Moskevská jednání nicméně žádné konkrétnější závěry nakonec nepřinesla a Rakousku se nedostalo uzavření jeho kýžené státní smlouvy. Jugoslávie i v Moskvě opětovně vznesla své územní požadavky vůči Rakousku. Ministr Gruber následně zareagoval projevem před konferencí zahraničních ministrů, ve kterém zdůraznil, že co se týče jakýchkoliv územních změn, je postoj Rakouska nekompromisní.²⁰¹ Byť ze začátku Rakousko nebylo úplně uzavřené jednáním o československých požadavcích, neustálý nátlak ze strany Jugoslávie i Itálie na revizi hranic a zvyšující se podpora Rakouska ze strany Západu²⁰² jej utvrzovaly v jejich odmítání.

Debaty o hraničních požadavcích tak vskutku pokračovaly na bilaterální bázi, ustrnuly však na mrtvém bodě. Bořek-Dohalský požadavek týkající se úpravy hranic, a především bratislavského předmostí poprvé vznesl v polovině července 1946, skoro o rok později v červnu 1947 se však v Rakousku stavěli k požadavku stejně vlažně jako v době jeho přednesení. Několik měsíců dlouhá stagnace a problém se dohodnou na výsledném řešení dlouhodobě vrhal stín na československo-rakouské vztahy. Československo se na Rakousko snažilo tlačit argumentem, že mu poskytuje uhlí, brambory, zeleninu i boty, které by na světovém trhu bylo možné prodat za příznivější ceny vzhledem k jejich hodnotě. Periodikum Neues Österreich toto chování označilo za politickou válku a okomentovalo slovy, že právě tohle je důvod, proč se vztahy mezi Československem a Rakouskem nadále nevyvíjejí v rostoucím přátelském duchu.²⁰³ Československo-rakouské vztahy v této chvíli procházely obtížným obdobím. Zatímco odsun Němců a s ním související komplikace s identifikací rakouských státních příslušníků bylo možné označit za nevyhnutelné problémy vycházející z poválečné situace, územní požadavky vycházely přímo od Československa a nebyly nijak podmíněny poválečnou situací ani mezinárodním vývojem. Ministr Gruber Bořkovi-

²⁰¹ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 22. 7. 1947.

²⁰² Rakouští komunisté v květnu dokonce předložili parlamentu návrh na projev nedůvěry pro tehdejší politickou linii rakouské zahraniční politiky, kterou označili za jednostrannou a západně orientovanou. Návrh byl odmítnut většinou hlasů lidové strany, více viz AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 22. 7. 1947.

²⁰³ *Die Grenzverhandlungen mit der CSR*, Neues Österreich, 3. června 1947: „Das ist der Grund, warum die Beziehungen zwischen der Tschechoslowakei und Österreich sich nicht im Geiste zunehmende Annäherung entwickelt haben.“

Dohalskému opakovaně zdůraznil, že otázku bude velmi obtížné vyřešit, ale že se nebrání dalším jednáním.²⁰⁴ Podobné odpovědi a návrhy vyslanec dostával posledních několik měsíců a situace se reálně nikam neposunula. Spojenci si přáli vyřešení patové situace ještě před podpisem rakouské státní smlouvy. Když zdoluhavá jednání stále nepřinášela kýžené výsledky, velmoci využily svého postavení vítězů války a podpořily zachování československo-rakouské hranice z roku 1937.²⁰⁵ Veškerá jednání, která si navíc vybrala svou daň na československo-rakouských vztazích, tak skončila tam, kde začala. Eufemisticky lze celé dohadování se o územních požadavcích mezi oběma sousedy označit za úplně bezpředmětné a zbytečné.

Do konce dubna byla stanovena lhůta pro podávání přihlášek rakouských příslušníků k repatriaci, přičemž ta měla skončit do konce června. Československé ministerstvo zahraničí dalo rakouskému vyslanectví vědět, že do konce července 1937 bude tolerovat existenci repatričních komitétů, po tomto datu však agendu musí převzít rakouské vyslanectví.²⁰⁶ Ač se rakouský vyslanec repatriacemi horlivě zabýval, jejich hladký průběh komplikovala byrokratická zátěž, a především stále nevyřešená otázka rakouského majetku v Československu. I proto byly repatriční mise rušeny později, než bylo původně v plánu, nicméně jejich agenda postupně přecházela pod rakouské vyslanectví tak, jak si v Československu přáli, a takzvané komitáty postupně nadobro mizely.²⁰⁷

Československo-rakouské hospodářské styky označil Bořek-Dohalský za čilé. V dubnu dosáhla rakouská tranzitní doprava 238 000 tun, přičemž největší kontingenty ležely na tratích Československo–Švýcarsko a Československo–Itálie.²⁰⁸ Stále nedošlo k úpravám hospodářských styků novou obchodní dohodou, jejíž uzavření v Rakousku nadále očekávali, to

²⁰⁴ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 10. 6. 1947.

²⁰⁵ ŠEPTÁK, Miroslav v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 219.

²⁰⁶ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, spis o repatričních misích ze dne 17. 4. 1947.

²⁰⁷ AMVZ, Praha, TO-O 1945–1959, Rakousko, k. 1, spis o repatričních misích ze dne 25. 6. 1947.

²⁰⁸ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, hospodářské informace ze dne 19. 6. 1947.

do dosavadních hospodářských vztahů ale výrazněji nezasáhlo.²⁰⁹ V jedné ze svých červnových zpráv se Bořek-Dohalský zběžně zmínil, že hospodářská pomoc, kterou Spojené státy poskytovaly Maďarsku, bude zanedlouho poskytnuta Rakousku. „*A to bude – vedle jiných věcí – mít vliv na poměr americko-ruský, který se den ode dne zhoršuje.*“²¹⁰ Červen roku 1947 byl z hlediska mezinárodní situace zlomový. Na začátku měsíce americký ministr zahraničí Marshall přednesl na Harvardu svou řeč, ve které uvedl podněty plánu evropské obnovy. Ten následně výrazně přispěl k hospodářské rekonstrukci západní Evropy a nepřímo nadiktoval budoucí vnitřní rozdělení kontinentu.

Rakouské prozápadní směřování a odklon od Východu se stávaly čím dál zřetelnější. V polovině června ministr zahraničí Gruber v rakouském rozhlasu adresoval zahraniční politiku země a dokonce tvrdil, že se vyskytují snahy a komunistické pokusy o levější usměrnění Rakouska. To se mu jako silně proamericky orientovanému politikovi přičilo a tento směr zahraniční politiky odmítal. Od druhé poloviny června začaly vzrůstat pomocné akce americké strany ve prospěch Rakouska.²¹¹

4.3.3 Červenec–září

Politické zprávy se stále více orientovaly na referování o stavu rakouského hospodářství. Od počátku roku 1947 pravidelně každý měsíc přicházely do Prahy souhrnné informace o rakouském průmyslu, obchodu, zemědělství a dalších ekonomických oblastech, které sice poskytovaly bohaté informace o všeobecném vývoji rakouské ekonomiky, jen sporadicky se však týkaly konkrétní československo-rakouské spolupráce. Politických zpráv zabývajících se zahraniční politikou oproti letům 1945 a 1946 viditelně ubylo.

V oblasti vzájemného obchodu se stále očekávalo uzavření obchodní dohody. Kompenzační výměna byla nadále uplatňována a Československo se společně se Švýcarskem a Itálií drželo na prvním místě v rakouském zahraničním obchodu. Na vídeňském černém trhu se objevilo zboží československého původu, například cigarety.²¹²

²⁰⁹ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 22. 7. 1947.

²¹⁰ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 10. 6. 1947.

²¹¹ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 22. 7. 1947.

²¹² AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, hospodářská zpráva ze dne 10. 10. 1947.

Do Československo-rakouských vztahů v těchto měsících zasahovaly externí vlivy. Dne 8. července ministerská rada Rakouska rozhodla, že se země zúčastní jednání o Marshallově plánu. Delegaci expertů na hospodářství, finance i energetiku měl vést rakouský vyslanec v Paříži Alois Vollgruber. Sověti americkou pomoc vnímali jako ohrožení rakouské suverenity a úmysl Spojených států získat v zemi hospodářskou kontrolu. Americká pomoc podle Sovětů odporovala všem kontrolním dohodám o Rakousku.²¹³ Karl Altmann, poslední komunista ve Figlově kabinetu, rezignoval poté, co Stalin oznámil své finální veto Marshallova plánu. Nechtěl být součástí vlády, která se „*kloní před rozkazem amerických kapitalistů a slouží cizím zájmům*“.²¹⁴ Z komunistů se nyní stala v Rakousku opoziční strana. Československé odmítnutí plánu hospodářské pomoci způsobilo v rakouských kruzích šok. Gruber pragmaticky vyladil strategii pro jednání v Paříži tak, aby sladil rakouskou politiku a československou reakci a aby nevytvořil záminku pro konflikt s Moskvou.²¹⁵

Československá pozice pomyslného mostu mezi Východem a Západem se začala bortit. Rakouské noviny Wiener Zeitung ještě 10. července věnovaly v článku o konferenci v Paříži velký prostor Československu a jeho mimořádné roli ve vztazích na pomyslné hranici. „*Československo je jediný stát, který je úzce spjatý s Ruskem a zároveň se vzpírá komunismu. Je tudíž jedinou zemí, která by mohla sloužit v rozdělené Evropě a rozděleném světě jako prostředník.*“ Odřeknutí účasti znamenalo nenaplnění této role zprostředkovatele.²¹⁶

Po konci jednání o Marshallově plánu vystoupil ministr zahraničí Gruber v rakouském rozhlasu. Označil plán za zásadní opatření proti hospodářské bídě v Evropě, které ozdraví zúčastněné státy. Vyslovil se pro vznik evropské celní unie, která by umožňovala volný styk zúčastněných zemí. Nepočítal, že by se východoevropské státy, tedy i Československo, mohly stát součástí této unie. Vzájemné vztahy s východoevropskými státy byly momentálně chladné, což byl důsledek postupného rozdělování Evropy. Nejdříve je bylo třeba urovnat, až poté by připadala

²¹³ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 20. 10. 1947.

²¹⁴ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1948, čtvrtletní zpráva ze dne 20. 1. 1948.

²¹⁵ BISCHOF, Günter. *Austria in the first Cold War, 1945-55: the leverage of the weak*, s. 100.

²¹⁶ SCHMOLLER, Hildegard v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 180–181.

v úvahu účast východoevropských států na celní unii. Gruber odmítal, že by Marshallův plán přímo vytvářel blok, s odůvodněním, že „*byly pozvány všechny evropské státy, tudíž se nemůže jednati o nějaký blok*“. Aby mohlo Rakousko rovnocenně obchodovat s východními státy, bylo třeba oživit jeho ekonomiku. Gruber se nadále nespolehal na přebytky potravin z Východu a přeorientoval se na dodávky ze zámoří. Svůj projev zakončil tím, že „*úspěšné skončení pařížské konference bude snad znamenati i novou fázi mezinárodní spolupráce*“.²¹⁷

Odřeknutí americké pomoci označil Gruber za černý den v historii svobodného Československa. „Naposledy se mu naskytla příležitost odhodlaně se vzepřít sovětským politickým požadavkům, posílit svůj vlastní lid a ponechat si otevřenou cestu na Západ, a tak zhatit koncept připojení se k Východu.“²¹⁸ Jakkoliv byla v minulosti spolupráce s Československem pro Rakousko zásadní, nebylo možné ji v takové míře za stávající situace udržovat. Mezinárodní struktura se výrazně proměnila a státy na ni musely zareagovat.

Komunisté mezitím kritikou Marshallova plánu nešetřili. Označili jej za „*jádro americké dolarové politiky v Evropě*“ s cílem roztrhnout Evropu na dva nepřátelské tábory. Komunistická strana opakovaně vyžadovala změnu směru rakouské zahraniční politiky. „*Země, které jdou samostatnou cestou, stojí v čele států, kde jest poválečná výstavba na postupu*.“²¹⁹ Československo se do této kategorie řadilo a pro rakouské komunisty bylo partnerem, se kterým je důležité udržovat dobré vztahy i vzhledem ke zlepšení komunikace s Ruskem. To se nicméně neslučovalo s oficiální politikou Rakouska. U moci byli lidovci s velice vlivným prozápadním křídlem a kladný vztah rakouských komunistů k Československu byl spíše jen cenou útěchy československo-rakouských vztahů, které nebyly pěstovány tak jako v minulých letech.

4.3.4 Říjen–prosinec

Hospodářské styky mezi Československem a Rakouskem pokračovaly bezkonfliktně a plynule. Země nyní započaly se vzájemným obchodem i

²¹⁷ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 20. 10. 1947.

²¹⁸ SCHMOLLER, Hildegard v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 182.

²¹⁹ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 20. 10. 1947.

v oblasti textilnictví. Byl uzavřen další kompenzační styk – Československo dodá šatstvo a boty pro navrátilší se rakouské válečné zajatce, na oplátku rakouské průmyslové firmy nabídnou své zboží.²²⁰ Československé uhlí mělo i tuto zimu pomoci rakouským domácnostem a jeho dovoz byl navýšen. Rakousko se postupně dostávalo z poválečného neutěšeného stavu. Jeho ekonomika po finanční injekci začala stoupat, válkou zničená města byla opravována a vyživovací situace se postupně zlepšovala.²²¹ Rakousko projevilo zájem o československý chmel, ze sklizně v roce 1947 si objednalo 200 tun.²²² V roce 1947, kdy obchodní styky ještě nebyly tolik zasaženy studenou válkou, zaujímalo Československo třetí místo v žebříčku nejvýznamnějších dovozců do Rakouska.²²³ Rakouské vládě bylo občas vytýkáno, že se při hledání nových obchodních spoluprací orientuje spíše na Západ. Ministr obchodu Heinl nicméně cestoval i do Prahy a Budapešti, ačkoliv obchodní jednání nepřinesla uspokojivý výsledek. Obchodní dohoda stále nebyla uzavřena, kompenzace se ale neustále rozvíjely.²²⁴

Na rozdíl od zotavujícího se hospodářství označil Bořek-Dohalský za labilní rakouský politický život. Komunisté a socialisté soupeřili o to, kdo získá víc voličů, jelikož obě strany cílily na stejnou sociální vrstvu. Komunisté útočili na různé politiky z celého spektra, kterým vytýkali reakcionářství, paktování s představiteli lidové strany či sabotování socialistické výstavby Rakouska. Grubera opakovaně označovali za „*agenta amerického imperialismu*“ a obviňovali jej z protisovětského postoje. Socialisté naproti tomu kritizovali komunisty, že „*nejsou stranou rakouskou, neboť jsou poslušni rozkazů z Moskvy*“. Lidovci si byli jisti svým vítězstvím v příštích volbách, uvnitř strany nicméně existovaly různé protichůdné proudy. Většina členů se stavěla odmítavě k plánovanému hospodářství a měnové reformě, liberálové okolo profesora Josefa Dobretsberga²²⁵ však poukazovali na Československo a přijímali některé ze zásad

²²⁰ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 11. 11. 1947.

²²¹ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 13. 10. 1947.

²²² AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 31. 10. 1947.

²²³ ŠEPTÁK, Miroslav v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 216.

²²⁴ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1948, zpráva ze dne 12. 1. 1948.

²²⁵ Dobretsberg v roce 1949 lidovou stranu opustil a svou další kariéru budoval v blízkosti komunistické strany.

plánovaného hospodářství a snahy o brzké provedení měnové reformy. Československo a jeho socialistické hospodářství propagovali v Rakousku jako příklad především komunisté a socialisté. Menšinová liberální frakce lidovců, která se vymezovala vůči politice Figla a Grubera, zdůrazňovala svůj pozitivní postoj vůči Československu a argumentovala především tvrzením „o nutnosti společného postupu menších států na hranici zájmových sfér velmocí USA a SSSR“. Podle nich aktuální kurz zahraniční politiky nepřinášel Rakousku nic dobrého a byl příliš zaměřen proti Sovětskému svazu.²²⁶ Vliv této frakce na řízení a jádro lidové strany byl však minimální. Za současné situace si nebyly vládní strany Československa a Rakouska politicky blízké. Zahraniční politika obou vládnoucích stran a jejich představitelů se nyní již fundamentálně odlišovala. Země se totiž nacházely v období, kdy jedna z nich přijala a druhá odmítla Marshallův plán hospodářské pomoci, čímž se mezi nimi prohloubila pomyslná propast. Ač vřelý vztah k Československu zastávali rakouští komunisté a část socialistů, tyto strany neudávaly směřování země ani podobu její zahraniční politiky.

Gruber ostře kritizoval jak rakouské komunisty, tak Sovětský svaz i pro provýchodně sympatizující sousedy. Některá jeho protikomunistická vystoupení občas považovali za příliš vyhrčená až nevhodná i jeho spolustraníci a diplomaté západních mocností. Americký vyslanec se v této záležitosti dokonce obrátil na Bořka-Dohalského a doporučil mu, aby se v mezích svých možností choval jako prostředník mezi Rakouskem a Ruskem a aby se případně tohoto úkolu ujalo pražské ministerstvo zahraničí. Podobný návrh Bořek-Dohalský už několikrát obdržel rovněž od rakouských sociálních demokratů, podle kterých by Československo jako prostředník mohlo uvolnit napětí mezi Rakouskem a Ruskem, a tím pomoci Rakousku s uzavřením státní smlouvy. Československý vyslanec se nicméně k podobným nabídkám stavěl skepticky a bez zmocnění ani neplánoval do vyhrčené situace zasahovat.²²⁷ Ač v Československu rostl vliv komunistů a stát se postupně začleňoval do sovětské sféry vlivu, Američané i druhá nejsilnější rakouská strana stále věřili, že by Československo stále dokázalo hrát roli zprostředkovatele. Z jejich pohledu mělo Československo pořád potenciál stát se mostem mezi Západem a Východem.

²²⁶ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1947, zpráva ze dne 13. 10. 1947.

²²⁷ Tamtéž.

Gruber nicméně odmítal cokoliv komunistického a jako ministr zahraničí výrazně zasahoval do směřování zahraniční politiky země. Svým přístupem cíleně orientoval Rakousko na Západ, čímž nepřímo způsoboval rovněž postupné ochlazování vzájemných československo-rakouských vztahů. Propast mezi zeměmi se prohloubila tak výrazně, že dokonce i budoucí exulant, generální sekretář Heidrich, Rakousko označil za americké protekční dítě. Rakousko se však od Československa lišilo téměř až neexistencí proruských nálad. Zastoupeno bylo široké proamerické smýšlení, umocněné například sovětským postupem při osvobozování východního Rakouska a Vídně.²²⁸

V odborné literatuře bývá rok 1947 označen jako krizový. Toto označení je možné použít v souvislosti jak s vnitrostátními záležitostmi států, tak jejich vnějšími vzájemnými vztahy. Oproti letům 1945 a 1946 ubylo zpráv o sblížování a spolupráci mezi oběma zeměmi. Kooperace se odehrávala především v oblasti hospodářství, kde relativně fungovala. Vedle toho, politickému sblížení byly v roce 1947 kladeny mnohé překážky. Jednak vycházely z mezinárodního prostředí – nejvýrazněji budoucí směřování vzájemných vztahů ovlivnily postoje zemí k Marshallově plánu, jednak možnosti užší spolupráce ovlivňovala i vnitrostátní politika zemí a její výrazné osobnosti. Vzájemné československo-rakouské vztahy pomalu chřadly, negativně je zasáhly rovněž československé hraniční požadavky. Oddalování zemí však nezpůsobil nějaký nenadálý vzájemný konflikt, ale postupně se měnící mezinárodní prostředí a rozdílné způsoby, jakými se každá země nové situaci přizpůsobovala. Přijatá rozhodnutí o budoucím směřování byla primárně vnitropolitickými záležitostmi, které až následně zasáhly do tvorby zahraničních politik zemí.

Vzájemná spolupráce by se vyvíjela jinak, pokud by u moci jak v Rakousku, tak Československu byla jiná politická uskupení. Rakouští socialisté, komunisté, dokonce i část lidovců si přála smířlivější tón zahraniční politiky vůči východní Evropě. Dominantní vládnoucí křídlo lidovců však zastupovaly vlivné osobnosti s výrazným prozápadním ministrem zahraničí Gruberem, který hledal pro další rozvoj Rakouska podporu především na Západě. Zatímco z rakouské vlády komunisté mizeli, v té československé získávali větší vliv.

²²⁸ RATHKOLB, Oliver v HEISS, Gernot, Alena MÍŠKOVÁ, Jiří PEŠEK a Oliver RATHKOLB, ed. *An der Bruchlinie: na rozhraní světů: Österreich und die Tschechoslowakei nach 1945*, s. 300–301.

Podoba československo-rakouských vztahů tak v roce 1947 vycházela především z vnitropolitických reakcí zemí na mezinárodní situaci a rozdělování Evropy. Zhoršování americko-sovětských vztahů představovalo komplikaci, jelikož po přijmutí a odmítnutí Marshallova plánu v Evropě už prakticky existovaly ony dva bloky a zhoršování vztahů mezi bloky následně přineslo i zhoršení bilaterálních československo-rakouských vztahů.

4.4 Rok 1948

Spolkový kancléř Figl navštívil na začátku nového roku vyslance Bořka-Dohalského, který se v tu dobu chystal odjet na léčení do Poděbrad. Kancléř v rozhovoru označil politickou situaci v Československu za konsolidovanou a neočekával, že by měly nastat nějaké nepředvídané či neočekávané změny. Jiného názoru byla například některá rakouská média, se kterými kancléř nesouhlasil. Rétorika Figla vůči Československu byla výrazně smířlivější a lišila se od rétoriky Grubera. Kancléř byl přesvědčený, že politická situace v Československu je ustálená, a proto je třeba soustředit se na formování dobrého československo-rakouského poměru a napravit spíše chladný vývoj vztahů v roce 1947. Tato zvýšená míra optimismu v obrození vzájemných vztahů vycházela hned z několika skutečností. Poměr rakousko-sovětský se od začátku roku mírně stabilizoval a Sověti byli otevřenější dalšímu vývoji v otázce rakouské státní smlouvy. Zástupce francouzského komisaře v Rakousku vyjádřil podporu rozvoji československo-francouzských vztahů, odsuzoval mnichovskou politiku a tvrdil, že cesty zemí budou opět cestami dvou spojenců.²²⁹ Navíc rozhovor mezi Figlem a Bořkem-Dohalským byl soukromým rozhovorem dvou mužů, jež pojilo speciální emoční pouto a sympatie – oba byli za okupace vězněni v Dachau. Figl proto přirozeně doufal v dobrý vývoj vztahů a předpokládal, že země, která také zažila okupaci, nepustí další formu diktatury.

Demise dvanácti nekomunistických ministrů československé vlády přišla 20. února. Gottwaldova vláda nicméně zůstala usnášeníschopná, jelikož se nepřipojili sociální demokraté, bezpartijní Masaryk a generál Ludvík Svoboda. Nebyla jmenována úřednická vláda ani vyhlášeny předčasné volby a vláda byla rekonstruována na základě Gottwaldova návrhu

²²⁹ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1948, zpráva ze dne 10. 1. 1948.

z 25. února 1948. V symbolický den 9. května byla jednohlasně přijata nová lidově-demokratická ústava, v červnu se v osobě Klementa Gottwalda spojily funkce prezidenta a předsedy KSČ. Květnové nové volby s jednotnou kandidátní listinou, která komunistům vyhrazovala více než 200 z celkových 300 mandátů, už nebyly svobodné ani demokratické. V červnu pak došlo ke sloučení sociálních demokratů s KSČ.²³⁰

Politické změny v Československu vyvolaly v Rakousku velké ohlasy. Rakouská vláda utvoření nové československé vlády považovala za vnitropolitický problém Československa a nehodlala do něj nijak zasahovat. Postoj rakouské vlády k novému režimu byl nicméně skeptický až otevřeně nepřátelský. Averzi vůči změně neskrýval ministr zahraničí Gruber, který se o složení vlády a jejím politickém zaměření vyjádřil na diplomatické poměry velice přímočaře a z hlediska Československa urážlivě. „*Politické spojení se Sovětským svazem vylučuje demokratický systém a podmiňuje diktaturu komunistické strany.*“ Kancléř Figl, který byl doposud vůči československému směřování smířlivý a hledal perspektivní oblasti spolupráce, nyní označil na veřejné schůzi československý případ za odstrašující. „*Jest věcí rakouského lidu, aby zabránil navždy událostem, které se staly v Československu.*“ Doporučení bylo sice směřované rakouskému lidu, ale vyjadřovalo kancléřův odmítavý postoj vůči novému režimu u severního souseda.²³¹

Figl se obával izolace Rakouska, jelikož nesousedilo s žádným mezinárodně zabezpečeným a konsolidovaným státem. Také vyvstaly obavy, že by podobný vývoj jako v Praze mohl nastat ve Vídni. Obě rakouské koalici strany se po únorových událostech v ČSR semkly a převládl názor, že by společně zvládly zabránit případnému pokusu o převrat. Rakousko navíc získalo podporu ze Západu, kde se obávali, aby pražské události nespustily lavinu komunistických pučů.²³²

Československá obchodní delegace, která měla dojet do Rakouska, ve stanovený termín nakonec nepřijela. Kancléř Figl toho využil a odmítl rozhovor se zpravodaji ČTK o postoji Rakouska ke Gottwaldově vládě.²³³

²³⁰ SCHMOLLER, Hildegard v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 184–185.

²³¹ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1948, zpráva ze dne 15. 3. 1948.

²³² ŠEPTÁK, Miroslav v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 220.

²³³ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1948, zpráva ze dne 15. 3. 1948.

Jednání o uzavření obchodní dohody se vlivem politického vývoje odsunulo na červen 1948.²³⁴

Socialističtí členové rakouské vlády napadali na četných manifestacích systém s vedoucí úlohou komunistické strany a tvoření akčních výborů. V Rakousku byly dokonce zavedeny trestní sankce, kdyby nebylo uposlechnuto zákazu o vytváření akčních výborů v závodech. U rakouských lidovců a sociálních demokratů události v Československu způsobily obavy, zda situace u sousedů nevyvolá i protesty uvnitř v zemi, navíc v době přijímání obecně méně oblíbených sociálních zákonů a reforem. Lidová a socialistická strana se pod vlivem událostí více semknuly a pevněji ukotvily a sjednotily další směřování vnitropolitických i zahraničně-politických záležitostí. „*Postup je nyní jasně protisovětský a proamerický. Socialistická strana při tom úplně podlehla tlaku lidové strany a upustila od svých požadavků na poli vyrovnání cen a mezd, dávky z majetku a sociálních zákonů. Odborový svaz se stal propagačním zdrojem Marshallova plánu. Současně byla zahájena ostrá kampaň proti komunistům a antifašistům.*“²³⁵

Kdo vývoj v Československu podporoval a propagoval, byli rakouští komunisté. Skoro denně v zemi pořádali shromáždění, kde referovali o vítězství komunistů v Československu. Schůze byly hromadně navštěvovány hlavně na rakouském venkově. Komunisté se snažili situace u sousedů využít a způsobit obrat v politické struktuře v Rakousku.²³⁶

Události v ČSR podnítily v Rakousku diskuzi o vytvoření ozbrojených jednotek a jejich dostatečném ozbrojení. Požadavek se jevil jako zásadní pro zachování vnitřní i vnější bezpečnosti, samostatnosti i demokratického režimu. V březnu se konalo mimořádné zasedání rakouské vlády a na jeho základě byly vytvořeny Pomocné sbory II (německy Hilfskörper II) – kvazivojenská jednotka vytvořena v rámci četnictva, ze které se vyvinulo B-četnictvo (německy B-Gendarmerie), které bylo předchůdcem Rakouské spolkové armády.²³⁷

Edvard Beneš zůstal ještě tři měsíce po převratu prezidentem. Na začátku června ale rezignoval a o čtvrt roku později zemřel. Vize

²³⁴ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1948, zpráva ze dne 10. 4. 1948.

²³⁵ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1948, zpráva ze dne 15. 3. 1948.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ SCHMOLLER, Hildegard v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933–1948*, s. 186–187.

Benešovy zahraniční politiky ztroskotávala kvůli graduujícím neshodám mezi Západem a SSSR. Nepodařilo se obnovit spojení s Francií ani se podílet na Marshallově plánu. ČSR naopak uzavřelo alianční smlouvy s komunistickou Jugoslávií v roce 1946 a Polskem v roce 1947, čímž se pevněji začlenilo do postupně vznikajícího východního bloku. Komunistický puč pak proběhl za situace, kdy Československo se západními demokraciemi už skoro nic nepojilo.²³⁸ Beneše jako osobnost v Rakousku vnímali veskrze pozitivně. Jeho vzdání se prezidentské funkce bylo interpretováno jako zásadní odmítnutí komunistického systému, přičemž odstoupení znamenalo symbolické zřícení „mostu“ mezi Východem a Západem a ztrátu pro Československo. V některých rakouských médiích se místy objevila i kritika. Vytýkala Benešovi nenávist vůči habsburské monarchii, přílišný nacionalismus či orientování Československa na Rusko. Jako nejhorší prohrášek byl vybrán odsun německojazyčného obyvatelstva.²³⁹ V době provádění těchto nyní kritizovaných odsunů je rakouská vláda nicméně považovala za nevyhnutelné a neměla vůči nim větších výhrad.

Rakouský tisk, stejně jako britský či americký, československý vývoj kritizoval. Nejtvrdší odsuzování vycházelo z ústředního orgánu lidové strany Wiener Tageszeitung a ústředního orgánu socialistické strany Arbeiter-Zeitung. Československé vyslanectví v Rakousku se vůči některým novinám oficiální cestou ohradilo. Hodně osobních útoků směřovalo na československého ministra průmyslu Zdeňka Fierlingera, kterého rakouští sociální demokraté označili za zpronevěřivšího se sociálnědemokratickým idejím.²⁴⁰ Československo zastávalo názor, že rakouský i spojenecký tisk západních armád proti poměrům v ČSR rozjel kampaň. Vyslanectví uvažovalo o pořádání tiskových konferencí nebo vydávání pravidelného bulletinu v němčině.²⁴¹

Únorový převrat způsobil, že se Československo definitivně zařadilo do sovětské sféry vlivu, zatímco Rakousko zintenzivnilo svou prozápadní orientaci. Vzájemné československo-rakouské politické vztahy, které

²³⁸ DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*, 2013, s. 32.

²³⁹ SCHMOLLER, Hildegard v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 187–188.

²⁴⁰ Zdeněk Fierlinger patřil mezi iniciátory sloučení s komunisty, což pro sociální demokraty znamenalo zánik strany. Od roku 1948 působil v Ústředním výboru KSČ a stal se místopředsedou vlády.

²⁴¹ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1948, zpráva ze dne 15. 3. 1948.

ještě na začátku roku vypadaly, že by se mohly opětovně rozvinout, ustrnuly z důvodu fundamentálně odlišných názorových proudů politických představitelů obou států. Naděje na intenzivnější spolupráci prozatím zůstávala v oblasti hospodářských vztahů.

4.4.1 Poúnorová situace ve vzájemných československo-rakouských vztazích

Tón politických zpráv přicházejících do Prahy se po únoru 1948 znatelně proměnil. Bořek-Dohalský se v tomto období na vyslanectví příliš nevykytoval, jelikož trpěl dlouhodobými problémy se srdcem a jezdil je léčit na ozdravné pobyty. „*Agendu tak postupně přebírali pro nový režim a hlavně rychlý kariérní postup zapálení jedinci.*“²⁴² Zprávy Bořka-Dohalského v sobě nesly určitou nestrannost, která se projevovala jak v nezájatém způsobu referování o vzájemných vztazích, tak využívanou neutrální slovní zásobou. Takto laděné politické zprávy v tomto období vymizely. Do Prahy tak přicházely texty označující československý režim jako „*progresivní politickou linii v ČSR*“ a jeho odpůrci „*vykonávali rozvratnou činnost*“. Těmito slovními spojeními byl například popsán rozkol v československé menšině v Rakousku, kdy jedna její část odmítala Gottwaldovu vládu a druhá ji podporovala.²⁴³

V Rakousku se vyskytovali podporovatelé nového československého režimu, avšak ojediněle a většinou z řad politiků s minimálním vlivem na rakouský politický kurz. Rakouští socialisté po svém sjezdu zveřejnili svůj oficiální názor na poměr vůči ČSR. Vládní krize a další vývoj v zemi podle nich způsobil vzrušení u rakouské politické veřejnosti, přičemž většina veřejnosti zaujala k vývoji negativní postoj. Podle socialistů však „*další vývoj styků mezi Rakouskem a Československem přesto může být normalizován, jestliže se příznivě budou vyvíjet vztahy mezi okupačními velmocemi v Rakousku, jmenovitě Sovětským svazem a Spojenými státy.*“ Tedy jedině v případě, že se Sověti v Rakousku nepokusí zavést takzvanou lidově-demokratickou formu státního zřízení. Pokud se ji nebudou pokoušet prosadit, poté budou vztahy s Československem, ale i

²⁴² HAZDRA, Zdeněk. Šlechtic, diplomat a básník ve službách republiky: příběh Františka hraběte Bořka-Dohalského z Dohalic (1887–1951). *Securitas Imperii* [online]. 2011, **18**(1), 10-41 [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: <http://old.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/securitas-imperii/no18/008-041.pdf>, s. 32.

²⁴³ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1948, zpráva ze dne 20. 4. 1948.

Jugoslávií, Maďarskem či Polskem uklidněny a následně normalizovány. V Rakousku prosazovali do budoucna po skončení okupace linii neutrální politiky mezi Východem a Západem. V roce 1948 však bylo Rakousko stále závislé na hospodářské pomoci, respektive investicích, díky kterým bylo možné se rozvíjet. Podle socialistů se československo-rakouský poměr mohl v budoucnu příznivě rozvíjet na základě přirozených oboustranných hospodářských zájmů.²⁴⁴ Rakouští socialisté tak normalizaci vzájemných vztahů a jejich zlepšení podmínili dobrými styky americko-sovětskými.

I ministr Gruber viděl možnosti budoucí spolupráce v oblasti hospodářství. Rakouské obchodní delegaci, která v červnu opět jednala o československo-rakouské obchodní smlouvě, zdůraznil, že v jednáních má „jít až na samou hranici možností v úsilí za utužení a rozšíření vzájemných obchodních vztahů obou zemí“.²⁴⁵ V říjnu 1948 státy ještě uzavřely platební dohodu.²⁴⁶ První tři roky po druhé světové válce mělo Československo skoro 20% podíl na rakouském importu a exportu a patřilo mezi nejdůležitější obchodní partnery. Pád železné opony to výrazně proměnil. V následujícím období padly obchodní styky ze skoro 20 procent na 1,5 procenta. „V letech 1953 až 1990 nepřesáhl podíl Československa nikdy 3 procenta.“²⁴⁷

Otázka rakouského majetku v Československu nebyla za třetí republiky vyřešena. Smlouva o vypořádání finančních a majetkových otázek byla podepsána až v prosinci 1974 a ukončila táhlá jednání mezi oběma státy. Československo se až na pár výjimek vzdalo svých nároků – například u meziválečných půjček – a zavázalo se vyplatit jednu miliardu šilinků na náhradu československých majetkoprávních opatření z roku 1945.²⁴⁸

²⁴⁴ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1948, zpráva ze dne 10. 6. 1948.

²⁴⁵ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1948, zpráva ze dne 30. 6. 1948.

²⁴⁶ KUKLÍK, Jan v KARNER, Stefan a Michal STEHLÍK, ed. *Česko - Rakousko: rozdělení - odloučení - spojení: sborník a katalog Dolnorakouské zemské výstavy 2009*, s. 68.

²⁴⁷ JAKUBEC, Jan, Roman SANDGRUBER v KARNER, Stefan a Michal STEHLÍK, ed. *Česko - Rakousko: rozdělení - odloučení - spojení: sborník a katalog Dolnorakouské zemské výstavy 2009*, s. 159.

²⁴⁸ KUKLÍK, Jan v KARNER, Stefan a Michal STEHLÍK, ed. *Česko - Rakousko: rozdělení - odloučení - spojení: sborník a katalog Dolnorakouské zemské výstavy 2009*, s. 69.

Bořek-Dohalský se s ministrem Gruberem sešel po delší době v říjnu 1948, aby s ním probral články v rakouském tisku zaměřené vůči Československu. U toho zmínil, že články s touto tematikou nemohou napomoci rozvinutí dobrých vztahů mezi státy. Gruber odpověděl, že „*jeho zájmem je, aby s Československem měl čistý stůl*“.²⁴⁹ Zanedlouho poté byl Bořek-Dohalský jako vyslanec v Rakousku odvolán a s ním rovněž skončil relativně nezaujatý a objektivní náhled na československo-rakouské vztahy a jejich formování. V periodické zprávě za třetí čtvrtletí se tak již psalo, že podepsání americko-rakouské smlouvy v rámci Marshallova plánu začleňuje Rakousko ještě více do západního bloku, čímž se země „*vzdává své politické a hospodářské nezávislosti a stává se nástrojem amerického monopolního kapitálu ve svém boji proti socialistickému vývoji ve světě*“. Rakousko se, podle zprávy zaslané do Prahy, ještě pevněji zapojilo do imperialistické politiky USA a oddělilo se od svých východních a jihovýchodních sousedů.²⁵⁰ Po komunistickém puči a nástupu studené války se československá politika vůči Rakousku dostala plně pod kontrolou sovětské politiky. „*Zůstaly zachovány jen omezené obchodní vztahy umožněné uzavřením platební dohody*.“²⁵¹

Gottwaldova vláda po převratu ještě ubezpečovala Vídeň o tom, že se vůči Rakousku politika nezmění a že jí záleží na zachování a dalším rozvíjení přátelského poměru. Po doposud neuspokojivě objasněné smrti Masaryka na jeho místo nastoupil dosavadní státní tajemník Clementis, který prosazoval alespoň částečně autonomní aktivity v zahraniční politice. Moskva však zanedlouho jakékoliv projevy autonomní politiky menších států svého bloku začala důsledně potlačovat. „*Mezinárodní aktivity i vnitropolitický vývoj Rakouska ostře kontrastovaly s představami Prahy. Rozdílná zahraničněpolitická koncepce a odlišné společenské zřízení zapříčinily zásadní rozpory mezi oběma státy a rozhodující měrou způsobily postupné vzdalování*.“²⁵²

Významným faktorem, který formoval vzájemné vztahy v tomto období, bylo vnitřní politické dění v Československu, potažmo demise národních socialistů, lidovců a slovenských demokratů. Událost měla

²⁴⁹ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1948, zpráva ze dne 26. 10. 1948.

²⁵⁰ AMVZ, Praha, fond PZ 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1948, zpráva ze dne 3. 11. 1948.

²⁵¹ KUKLÍK, Jan v KARNER, Stefan a Michal STEHLÍK, ed. *Česko - Rakousko: rozdělení - odloučení - spojení: sborník a katalog Dolnorakouské zemské výstavy 2009*, s. 68.

²⁵² ŠEPTÁK, Miroslav v KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*, s. 222–225.

takový dosah, že ovlivnila nejenom budoucí směřování ČSR, ale zasáhla i do formování rakouské zahraniční politiky. Jelikož se Rakousko najednou dostalo do pozice na hranici mezi Východem a Západem, kterou doposud drželo Československo, vyhledalo garance na Západě. Západní demokracie pro něj představovaly jedinou možnost, jak se udržet na cestě upevňování demokracie a svobody. Komunistický převrat ukončil naděje na opětovné politické sblížení Československa a Rakouska.

Vzájemné vztahy na konci třetí republiky naplno zasáhl rovněž faktor soupeření velmocí USA a SSSR. Při jejich formování záleželo, jaká míra napětí mezi supervelmocemi zrovna panuje, jelikož československá zahraniční politika již byla plně ve vleku té sovětské. V Rakousku na druhou stranu byli silně ovlivněni západními postoji – jednak proto, že s nimi většinou sympatizovali, ale také kvůli proudícímu kapitálu a začleňování se do západních struktur.

5 Závěr

Při závěrečné identifikaci a analýze faktorů ovlivňujících vzájemné československo-rakouské vztahy v letech 1945–1948 je důležité stručně připomenout, v jaké výchozí pozici se každý ze států na konci druhé světové války nacházel. Rakousko se ocitlo v izolaci a bez odboje, na který by mohlo navázat. Československo potřebovalo restrukturalizovat diplomatický aparát, ale mělo možnost navázat na exilové ministerstvo zahraničí. Postavení států se tedy lišilo, co však obě země po konci války spojovalo, byla potřeba vypořádat se s pozůstatky nacismu a jeho několikaletým působením v obou zemích. Tento společný zájem se proto mohl stát stavebním kamenem přátelských a bohatých vzájemných vztahů.

Na základě historického výzkumu období let 1945–1948 lze definovat několik různých faktorů, které do formování vzájemných československo-rakouských vztahů zasahovaly. Je možné je rozdělit do tří pomyslných kategorií podle toho, na jaké úrovni působily. Jsou to faktory vnitřní, vnější a provázané. Vnitřní se utvářely uvnitř buď přímo v Československu, nebo Rakousku a primárně souvisely s interními záležitostmi států. Jakýkoliv jejich dopad na tvorbu vzájemných vztahů byl tak až sekundárním efektem daného faktoru. Vnější naopak vycházely z prostředí mimo Československo či Rakousko a ani jedna ze zkoumaných zemí tak nemohla jejich vznik ovlivnit, jen s těmito faktory mohla při tvorbě domácích i zahraničněpolitických strategií pracovat. Provázané jsou potom takové faktory, které vznikly v jedné ze zkoumaných zemí s tím předpokladem, že se budou týkat druhé země a souseda přímo ovlivní.

Detailním rozbořením agendy československo-rakouských vztahů s ohledem na vnitřní politiku obou zemí a mezinárodní dění byl vytvořen jejich komplexní obraz mezi zkoumanými lety 1945–1948. Na základě obrazu byly identifikovány následující faktory, které československo-rakouské vztahy formovaly a daly jim podobu. K vnitřním faktorům konkrétně patří politické dění v Rakousku a Československu, výrazné osobnosti rakouské a československé politické scény, zahraničněpolitická orientace států a poválečná hospodářská opatření v Československu. Ke vnějším se řadí mezinárodní prostředí, přístup velmocí, respektive především Spojených států a Sovětského svazu, k Rakousku a Československu a Marshallův plán. Mezi provázané pak patří dekrety prezidenta

republiky upravující poválečný postup Československa vůči Němcům, československé hraniční požadavky a hospodářská jednání mezi zeměmi.

Každý ze zmíněných faktorů se podílel na formování československo-rakouského poměru jinou intenzitou a ty s nejvýraznějším dopadem představují pomyslné milníky ve vývoji československo-rakouských vztahů. Rámec budoucích vzájemných vztahů ovlivnil ještě za války a krátce po jejím konci faktor politických osobností. Edvard Beneš již v roce 1943 zajistil Československu sovětskou podporu pro jeho budoucí vývoj. V jeho rozhodování sehrála důležitou roli nedůvěra v západní velmoci, kterým bylo vyčítáno, že nechaly Československo v kritických předválečných momentech na holičkách. S odstupem lze podpis smlouvy o přátelství hodnotit jako klíčový moment pro budoucí zahraničněpolitickou orientaci Československa, která následně zasahovala do bilaterálních vztahů znovuoobnověného státu s dalšími zeměmi. V Rakousku sehrál podobnou roli Karl Renner s tím rozdílem, že se v prvních poválečných měsících neúnavně snažil získat důvěru Spojenců, ač za vznik rakouské provizorní vlády mohl vděčit Sovětům. Jeho snaha získat i západní velmoci na svou stranu naznačovala, že se Rakousko nechce spoléhat na Sovětský svaz jako hlavního garanta. V úplných počátcích vzájemných poválečných vztahů pak sehrál významnou roli ještě diplomat Ferdinand Marek, který dal vzájemných československo-rakouským vztahům prvotní impulz důležitý pro jejich oživení.

V následujících měsících do poměru obou států výrazně zasáhly dekrety prezidenta republiky, a to hned několika způsoby. Poválečným vyjednáváním s německým obyvatelstvem se zabývaly oba státy a jeho důsledky se výrazně promítaly do agendy jak Československa, tak Rakouska. Požadavek rozlišování mezi Němcem a Rakušanem a ochota československých autorit jej respektovat přinesly do vzájemných vztahů přátelskou atmosféru. Složitější byla legitimizace Rakušanů v očích Čechoslováků, hlavně tedy těch, které nacisté donutili po podpisu mnichovské dohody opustit své domovy v pohraničí. V zasažených oblastech po válce často nedělali rozdíl mezi Rakušanem a Němcem a s německy mluvícími jedinci zacházeli stejným, mnohdy krutým způsobem. Československé úřady v chaotické atmosféře prvních měsíců po osvobození neměly kapacity legitimně řešit národnostní vyrovnávání, proto odsuny probíhaly zpočátku samospádem. Vznik rakouských repatriačních misí na území Československa vláda oficiálně neposvětila, ale tolerovala je v zájmu zajištění klidného průběhu repatriace rakouských státních

příslušníků. Ty byly v konečném důsledku relativně úspěšné, trnem v oku zůstávala nevyřešená otázka rakouského majetku, kterou se ve zkoumaném období státům nepodařilo urovnat. Dekrety prezidenta republiky stanovily rovněž podobu zestátnování v Československu. Ekonomická opatření zvedla u sousedů vlnu zájmu a Československo se stalo inspirací a oblastí zájmu pro obnovu rakouského hospodářství.

Ačkoliv problémové situace vycházející z poválečného kontextu nebylo jednoduché a příjemné řešit, v roce 1945 mezi oběma zeměmi panovala atmosféra vzájemného porozumění, která pomáhala oběma státům těžké situace překonávat. Československo navíc přijetím Aloise Vollgrubera v Praze pomohlo Rakousku dostat se z politické izolace, uzavření vzájemné hospodářské dohody bylo přínosem pro postupné obnovení jeho ekonomiky. Znovunavázání vztahů se vyvíjelo slibně i navzdory tomu, že Rakousko nemělo volnost ve tvorbě vlastní politiky a v postojích obou států vůči světovým velmocem bylo možné pozorovat mírné nuance. Zatímco se československo-rakouské vztahy nacházely v tomto stavu, v Československu zvítězili ve volbách komunisté. Jejich vítězství vzájemný poměr nezasáhlo přímo, výsledkem však bylo, že se mezi zeměmi začala rozevírat myšlenková propast. Zatímco v Rakousku komunisty ve volbách zřetelně odmítli, v Československu jim značná část veřejnosti dala svůj hlas, což se postupně stalo překážkou bližšího politického sblížení obou zemí.

Další milník ve vzájemných vztazích způsobil faktor československých hraničních požadavků. Požadavek na revizi státní hranice přišel v nejméně vhodnou dobu. Rakousko mělo rozepře s Itálií o jižní Tyroly, navíc hrozilo zesílení tlaku na revize území ze strany Jugoslávie, která měla podporu Moskvy. Zpočátku vstřícný postoj Rakušanů k vyjednávání o územních změnách zchladilo Masarykovo jednání na mírové konferenci v Paříži, kde odstoupil od podpory rakouských územních požadavků vůči Itálii, aby se odvděčil Sovětskému svazu za jeho podporu československých územních nároků vůči Maďarsku. Československo-rakouská jednání o sporných oblastech dlouhodobě stagnovala a stala se bolavým místem vzájemných vztahů. Z mrtvého bodu je muselo dostat až finální rozhodnutí velmocí, které potvrdilo státní hranici z roku 1937. Ve výsledku bezpředmětná několikaměsíční jednání mezi červencem 1946 a červnem 1947 tak umocnila politický rozkol mezi oběma zeměmi způsobený květnovými volbami v ČSR.

Jen co se finálně rozřešila podoba státní hranice, zasáhl do formování vzájemných vztahů další významný faktor, který tentokrát přišel

zvnějšku, a to Marshallův plán. Okolnosti československého odmítnutí daly Rakousku i Západu najevo, že postoj Sovětského svazu je pro jeho politické rozhodování směrodatný. Rakouské přijetí naopak znamenalo zintenzivnění jeho spolupráce se Západem. Rozdílné postoje zemí k nabídce hospodářské pomoci nejenom že prohloubily politický rozkol mezi Československem a Rakouskem, ale v tomto případě zasáhly i do hospodářské spolupráce. Důsledkem připojení se k Marshallovu plánu bylo, že se Rakousko stalo součástí západoevropského hospodářského systému, přebralo jeho metody výroby i řízení a podílelo se na hospodářské a politické integraci Západu. Postupné zavádění prvků tržní ekonomiky omezovalo možnosti ekonomické spolupráce se zemí využívající prvky centrálně plánované ekonomiky.

V kontextu vzájemných československo-rakouských vztahů byl únorový převrat faktorem, který už jen potvrdil trend vzdalování se obou zemí a definitivně určil jejich příslušnost v mezinárodním systému. Evropu rozdělila železná opona a vztahy se od toho momentu formovaly pod dohledem dvou supervelmocí. Faktory mezinárodního prostředí a působení velmocí ovlivňovaly spolupráci ČSR i Rakouska i do roku 1948. To však bylo stále možné v zemích rozeznat politiku rakouskou od americké či československou od sovětské a určit původ konkrétního politického rozhodnutí. Ve sférách vlivu se už tolik nehledělo na názory jednotlivých států bloku, nýbrž přístup supervelmoci do určité míry definoval přístup států.

Československo a Rakousko měly v období těsně po válce společné cíle, díky kterým začaly poměrně rychle a za vcelku přátelské atmosféry spolupracovat. Obě země bojovaly s pozůstatky nacismu, snažily se uspokojivě vyřešit národnostní otázky, nastartovat své ekonomiky, zrekonstruovat stát a získat vážené postavení v mezinárodním systému. Poválečné možnosti obecně nenabízely mnoho způsobů opravdu těsné spolupráce na bilaterální úrovni. Proto fakt, že Československo s Rakouskem dokázaly problémy dané koncem války vyřešit bezkonfliktně a se vzájemným respektem, byl dobrým znamením, že by v budoucnu země mohly vytvořit blízké spojení. Tato vize začala dostávat praskliny s výsledkem květnových voleb roku 1946 v Československu. Odmítání komunismu v Rakousku a jeho široká podpora v Československu znamenaly myšlenkový rozkol a nekompatibilitu ať už šlo o vnitřní, či zahraniční politiku. V průběhu dalších měsíců se názorové vzdalování jen prohlubovalo. Nakonec rozvoj vzájemných vztahů nedokázala podnítit ani hospodářská spolupráce. V dnešním světě je možné udržovat přátelské

vztahy i mezi státy, které mají úplně odlišnou politickou kulturu či formu vlády, prostřednictvím globalizované ekonomiky. Těsně po konci války však nebyly hospodářské vazby natolik rozvinuté ani provázané, aby pouze bilaterální ekonomická spolupráce stačila na pěstování dobrého sousedského poměru mezi Československem a Rakouskem. Strukturální rozdělení na dva bloky pak zpečetilo rozkol mezi zeměmi.

Vzájemné vztahy by se proto vyvíjely jinak, kdyby pokračovalo politické sbližování i po vyřešení nejnaléhavějších problémů zapříčiněných válkou. To znamená v případě, že by v Rakousku v listopadu 1945 ve volbách veřejnost hromadně podpořila komunisty, nebo naopak kdyby veřejnost Československu v květnu 1946 komunismus odmítla. Taková situace by totiž znamenala, že by se oba státy ve výše popsáných krizových momentech, které je politicky i hospodářsky oddálily, zachovaly stejně a spolupracovaly. Spolupráce by se rozvíjela tím víc, že Československo a Rakousko spolu přímo sousedí. Zdlouhavé řešení otázky rakouského majetku a problém se státní hranicí by při těsné názorové blízkosti měl daleko menší dopad na zhoršení vzájemných vztahů, než když se každá země vyznačovala jinou politickou orientací. Světová politika a vztahy mezi velkými hráči vždy nějakým způsobem ovlivní menší státy, o to víc v době dělení světa na dva bloky. V kontextu československo-rakouských vztahů to znamenalo, že každá země byla donucena přidat se na jednu či druhou stranu. Československo-rakouská spolupráce se tak mohla perspektivně rozvíjet jen v případě, že by se obě země po pádu železné opony nacházely ve stejném bloku.

Použité zdroje

Primární zdroje

Archivní materiály

1. Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky Praha
 - fond Politické zprávy 1918–1977, Rakousko – Vídeň 1945, 1946, 1947, 1948
 - fond Teritoriální odbory – obyčejně 1945–1959, Rakousko
 - fond Teritoriální odbory – tajné 1945–1959, Rakousko

Dobový tisk

2. *Lidová demokracie: orgán Československé strany lidové*. Praha: Akční výbor Československé strany lidové, 1945–1994.
3. *Neues Österreich: Organ der demokratischen Einigung*. Vídeň, 1945–1967.

Sekundární zdroje

Odborná literatura

4. BISCHOF, Günter. *Austria in the first Cold War, 1945-55: the leverage of the weak*. New York: St. Martin's Press, 1999. ISBN 978-0-333-72547-4.
5. BOROVSÝ, Tomáš a kolektiv. *Úvod do studia dějepisu*. 2. díl. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7016-5. Dostupné také z: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/130406>.
6. BROOK-SHEPHERD, Gordon. *Uncrowned emperor: the life and times of Otto von Habsburg*. New York: Hambledon and London, 2003. ISBN 1852854391.
7. BUKEY, Evan Burr. *Hitlerovo Rakousko: jedna říše, jeden národ*. Přeložil Michal PROKOP. V Praze: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-63-0.
8. BULLOCH, Jamie. *Karl Renner: Austria*. London: Haus Pub., 2009. Haus histories. ISBN 9781905791897.

9. CARAFANO, James Jay. *Waltzing into the Cold War: the struggle for occupied Austria*. College Station: Texas A&M University Press, c2002. ISBN 1-58544-213-5.
10. DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2210-3.
11. DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*. Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2285-1.
12. DEJMEK, Jindřich. Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. Část druhá, prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948). Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1473-1.
13. DRULÁK, Petr. *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-385-7.
14. DVOŘÁK, Tomáš kolektiv. *Úvod do studia dějepisu*. 1. díl Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7012-7. Dostupné také z: <http://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/130405>.
15. GEHLER, Michael. *Modellfall für Deutschland?: die Österreichlösung mit Staatsvertrag und Neutralität 1945-1955*. Innsbruck: StudienVerlag, 2015. ISBN 978-3-7065-4062-9. Dostupné také z http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2015/11445/pdf/SchroederStaatsvertrag_2015.pdf.
16. GEHLER, Michael. *Österreichs Außenpolitik der Zweiten Republik, Band 1: Von der alliierten Besatzung bis zum Europa des 21. Jahrhunderts*. Innsbruck: StudienVerlag, 2005.
17. HEISS, Gernot, Alena MÍŠKOVÁ, Jiří PEŠEK a Oliver RATHKOLB, ed. *An der Bruchlinie: na rozhraní světů: Österreich und die Tschechoslowakei nach 1945*. Innsbruck: StudienVerlag, 1997. ISBN 3-7065-1345-5.
18. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.
19. HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.
20. CHURAŇ, Milan. *Postupim a Československo: mýtus a skutečnost*. Praha: Libri, 2001. Otazníky našich dějin. ISBN 80-7277-062-4.
21. JEŘÁBEK, Martin. *Konec demokracie v Rakousku 1932-1938: politické, hospodářské a ideologické příčiny pádu demokracie*. Praha: Dokořán, 2004. Bod (Dokořán). ISBN 80-86569-51-9.

22. JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: její historie po roku 1945*. V českém jazyce vydání třetí, v nakladatelství Prostor druhé. Praha: Prostor, 2018. ISBN 978-80-7260-373-2.
23. KAPLAN, Karel. *Československo v poválečné Evropě*. V Praze: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0655-0.
24. KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha: Panorama, 1990. Stopy, fakta, svědectví (Panorama). ISBN 80-7038-193-0.
25. KARNER, Stefan a Michal STEHLÍK, ed. *Česko - Rakousko: rozdělení - odloučení - spojení: sborník a katalog Dolnorakouské zemské výstavy 2009: [18. duben - 1. listopad 2009, Horn, Raabs, Telč]*. Jihlava: Muzeum Vysočiny Jihlava, 2009. ISBN 978-80-86382-27-2.
26. KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie: od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. Vyd. 3. Praha: Prostor, 1999. Obzor (Prostor). ISBN 80-7260-025-7.
27. KONRÁD, Ota. *Nevyvážené vztahy: Československo a Rakousko 1918-1933*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012. ISBN 978-80-86495-89-7.
28. KUKLÍK, Jan. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945: právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-665-1.
29. KUNŠTÁT, Miroslav, Jaroslav ŠEBEK a Hildegard SCHMOLLER, ed. *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933-1948*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2017. Publikace Stálé konference českých a rakouských historiků ke společnému kulturnímu dědictví. ISBN 978-80-87782-80-4.
30. NĚMEČEK, Jan. *Československo-sovětská smlouva 1943*. Praha: Historický ústav, 2014. ISBN 978-80-7286-237-5.
31. NĚMEČEK, Jan, Jan KUKLÍK, Blanka JEDLIČKOVÁ a Daniela NĚMEČKOVÁ, ed. *Československá zahraniční politika na sklonku války 1945: (1. leden - 16. květen 1945)*. Praha: Historický ústav, 2015. Dokumenty československé zahraniční politiky. ISBN 978-80-7286-273-3.
32. PLECHANOVÁ, Běla. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997. ISBN 80-85241-79-X.

33. PROKŠ, Petr. *Československo a Západ 1945-1948: vztahy Československa se Spojenými státy, Velkou Británií a Francií v letech 1945-1948*. Praha: ISV, 2001. Historie (ISV). ISBN 80-85866-81-1.
34. RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0957-4.
35. RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. ISBN 978-80-87211-59-5.
36. STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2.
37. STEIL, Benn. *The battle of Bretton Woods: John Maynard Keynes, Harry Dexter White, and the making of a new world order*. Princeton: Princeton University Press, 2013. ISBN 978-0-691-14909-7.
38. STEINER, Herbert. *První rakouský vyslanec v Praze Ferdinand Marek. Jeho osudy v letech 1938-1947*. Praha: Archiv Akademie věd České republiky, 1995.
39. STEININGER, Rolf, Günter BISCHOF a Michael GEHLER. *Austria in the twentieth century*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, c2002. ISBN 978-0-7658-0175-3.
40. VEBER, Václav. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. Dějiny států. ISBN 80-7106-491-2.
41. VINEN, Richard. *Evropa dvacátého století*. Praha: Vyšehrad, 2007. Dějiny Evropy (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-735-1.
42. WEGS, J. Robert a Robert LADRECH. *Evropa po roce 1945*. Praha: Vyšehrad, 2002. Dějiny Evropy (Vyšehrad). ISBN 80-7021-507-0.

Elektronické zdroje

43. 1945: Obnova diplomacie nezávislého Československa. In: *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky* [online]. Praha [cit. 2018-07-24]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/kveten_1945_obnova_diplomacie.html.
44. ALEXANDRESCU, Mihai. The International Environment in 1946-47: Between Peace Negotiations and Balance of Powers. *Transylvanian Review* [online]. 2017, 26(2), 17-26 [cit. 2018-05-31]. ISSN 12211249.

45. Auslandskultur neu. *Bundesministerium für Europa, Integration und Äußeres* [online]. Wien, 2001 [cit. 2018-08-06]. Dostupné z: <https://www.bmeia.gv.at/das-ministerium/presse/aussendungen/2001/auslandskultur-neu/>.
46. COLBY, Reginald. Zwischen Befreiung und Freiheit: Der Sonderfall Österreich. *International Affairs* [online]. 1954, **30**(2), 237-238 [cit. 2018-08-11]. DOI: 10.2307/2607592. ISSN 1468-2346. Dostupné z: <https://academic.oup.com/ia/article-lookup/doi/10.2307/2607592>.
47. Diplomatické styky Československo/ČR - Rakouská republika. *Velvyslanectví České republiky ve Vídni* [online]. Praha/Vídeň, 2014 [cit. 2018-08-25]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/vienna/cz/cesko_rakouske_vztahy/diplomaticke_vztahy/diplomaticke_styky_ceskoslovensko_cr.html.
48. HAZDRA, Zdeněk. Šlechtic, diplomat a básník ve službách republiky: příběh Františka hraběte Bořka-Dohalského z Dohalic (1887–1951). *Securitas Imperii* [online]. 2011, **18**(1), 10-41 [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: <http://old.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/secu-ritas-imperii/no18/008-041.pdf>.
49. PIOTROWSKI, Harry. The Soviet Union and the Renner Government of Austria, April-November 1945. *Central European History (Brill Academic Publishers)* [online]. 1987, **20**(3/4), 246-279 [cit. 2018-08-25]. ISSN 00089389.
50. POLÁČKOVÁ, Zuzana. Historical Background of Slovak-Austrian Relations. *Slovak Foreign Policy Affairs* [online]. 2001, **2**(1), 107-120 [cit. 2018-06-05]. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=82445>.